

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада
Тернопільська обласна державна адміністрація
Управління освіти і науки
Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy
im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Остравський університет (Чехія)

UNIVERSITY
OF OSTRAVA

II Міжнародна науково-практична
конференція

ЦІННІСІ ОРІЄНТИРИ
В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ
ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД

Збірник тез

Тернопіль
18-19 червня 2020 року

Міністерство освіти і науки України
Тернопільська обласна рада Тернопільська обласна державна адміністрація
Управління освіти і науки Тернопільської обласної державної адміністрації
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie
Wyższa Szkoła Lingwistyczna w Częstochowie
Остравський університет (Чехія)

II Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Тернопіль
18-19 червня 2020 року

УДК 1Ф (07)
ББК 87. 7.
Ф 56

Редакційна колегія:

Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М.

Рекомендовано до друку
Вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(протокол № 13 від 23.06.2020 року)

Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез II Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 червня 2020 року, м. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. Ред. кол.: Морська Н. Л., Поперечна Г. А., Литвин Л. М. Тернопіль: Вектор, 2020. 130 с.

Збірник містить тези доповідей за матеріалами II Міжнародної науково-практичної конференції «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід», що відбулась 18-19 червня 2020 року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Тези доповідей розподілені згідно секцій за якою відбувалася робота конференції.

Для науковців, аспірантів, всіх, хто цікавиться проблемою цінностей в сучасному світі.

Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей, а також за те, що матеріали не містять даних, які не підлягають відкритій публікації.

ЛІНГВІСТИЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: РИЗИКИ ВТРАТИ МОВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Майя ТРИНЯК

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Проблема системи цінностей в умовах духовної кризи, в якій зараз, на жаль, перебуває наше суспільство, постає, безсумнівно, однією з першочергових.

Мова в її антропологічному вимірі являє собою певний феномен, який має неабияку значущість у процесі формування ціннісних орієнтирів людини. Саме мова є однією із фундаментальних ціноутворюючих вихідних позицій. Виклики реалій сьогодення вимагають аналізу ризиків глобалізаційних процесів, одним із яких є лінгвістична уніфікація. Вибір проблеми обумовлений і тим фактом, що освітній універсам конститується насамперед через мову. Проблема мови постійно висувається у центр сучасного освітнього дискурсу, бо вона торкається буттєвої укоріненості освітніх практик. Але разом з тим освітня глобалізація у цій площині має специфічний прояв, бо мова світового спілкування ніколи не зможе витіснити національні мови із освітнього простору. Але разом з тим слід зазначити, що існують ризики, пов'язані із мовною уніфікацією в освіті. Важливість мови світового спілкування або глобальної мови (globallanguage), безсумнівно, сприятиме розвитку науки й освіти. Але разом з цим нагале втручання лінгвістичної глобалізації в освітні і виховні практики, що існують в певних культурних контекстах та історичних традиціях, може викликати соціальні травми і навіть культурний шок. Адже в освіті та вихованні рідна мова має екзистенційне значення. Будь-які спроби зменшити значущість рідної мови, навіть задля розширення освітніх горизонтів, означатимуть кінець так званої «педагогічної інтимності», тобто означатимуть неможливість педагогічного діалогу. І це проблема, прихильницею принципового діалогізму освітніх і виховних практик [1]. Виникає питання у дусі Канта: як можлива діалогічна педагогіка за умов лінгвістичної глобалізації. За сучасних умов стає очевидним, що для розуміння її самої та її наслідків необхідно урахувати не тільки глибинний зв'язок між людиною та мовою, а й горизонтальні комунікативні ланцюги, розширенню яких сприяє лінгвістична глобалізація, що є однією з можливостей залучення людини до світового освітнього простору. Між національними мовами і так званою «глобальною» існують складні стосунки. В оцінці мови світового спілкування спостерігаються коливання від позитивної оцінки як чинника розсування культурних горизонтів, розширення шансів для особистісного розвитку, так і негативні: так англійська мова стає примусом для інших країн світу, додатковим чинником соціального розшарування у глобальному вимірі. Адже той, хто володіє англійською мовою, за умов глобалізації має більше шансів для професійної і особистісної реалізації, і це є реальністю сьогодення. Отже, англійська мова стає активним чинником освітнього простору [2].

На перший погляд, англомовні країни є тими, хто виграє від лінгвістичної глобалізації. Але її парадоксом є те, що вона провокує своєрідний відхід від природної мови і створює її симулякр – глобальну англійську.

Таким чином, серед освітніх наслідків лінгвістичної глобалізації можна визначити як негативні, так і позитивні. З одного боку, лінгвістична глобалізація призводить до послаблення значущості рідної мови й втрати культурної ідентичності, з іншого – є вагомим чинником формування світової культури та виникнення світової спільноти. Серед негараздів лінгвістичної глобалізації можна визначити й мовні трансформації, що відбуваються через розгалуження мережі Інтернету, які усувають лінгвістичні примуси правопису і взагалі будь-які норми письмової мови.[3]. Отже, розуміння можливостей і обмежень лінгвістичної глобалізації у конституванні освітнього простору дозволяє з'ясувати її вплив на діалогічні освітні практики та визначити роль освіти й виховання як регуляторів глобалізаційного тиску на людину.

Взагалі, структурування мультикультурного суспільства у добу пізнього модерну відбувається у суперечливий спосіб. З одного боку, зберігаються ранньомодерні форми закритої урбаністичної мультикультурності з відносно обмеженими потребами у інтеркультурній комунікації. З іншого ж боку під впливом глобалізації формуються відкриті мультикультурні соціуми, у яких інтеркультурна комунікація виконує інтегруючу функцію. Інтеркультурна комунікація за цих обставин виступає посередником між мозаїчними культурами суспільства. У добу модерну ці функції брала на себе так звана «висока культура», яка задавала напрям розвитку освіти.

Досвід освіти і виховання за умов відкритої мультикультурності активно впливає на становлення нової педагогічної реальності. Цій реальності притаманна тенденція до віртуалізації освітніх інституцій і практик, прагматизація ставлення до Чужого, розгляд інших культур як освітнього ресурсу, який стає доступним через освітню інтеркультурну комунікацію.

Лінгвістична глобалізація у парадоксальний спосіб створює можливості для більш широкого розгортання інтеркультурної комунікації через спрощення процесу пошуків спільної мови. Водночас поширення «глобальної англійської мови» в освітній інтеркультурній комунікації може приховувати зони нерозуміння, ускладнювати подолання етологічних бар'єрів між представниками інших культур.

Глобальна англійська мова у новій педагогічній реальності, що конституюється у сучасних соціокультурних контекстах, на відміну від живої англійської або її американської версії, втрачає свою буттєву і культурну укоріненість, перетворюється на культурну техніку і застосовується суто інструментально.

Лінгвістична глобалізація характеризується функціональною амбівалентністю, яка, з одного боку, пришвидшує процеси культурної інтеграції у планетарному вимірі, а з іншого – посилює культурне відчуження людини.

Наприкінці хочу зазначити, що все вищезазначене свідчить про значущість необхідності усвідомлення ціннісної вартості мови як антропологічного феномену і розуміння мови як фундаментальної засади ціннісних орієнтирів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bollnow O. F. Sprache und Erziehung / O. F. Bollnow. – Stuttgart : Kohlhammer, 1969. 236 S.
2. Crystal D. The Future of English / D. Crystal // Weltgesellschaft, Weltverkehrsprache, Welkultur. - Tuebingen: Stauffenburg - Verl. 2000. P. 14–26.
3. Hauk W. Demokratiefähige Gesetzssprache trotz Globalisierung/ W. Hauk // Weltgesellschaft. Welkultur. -Tübingen: Stauffenburg Aktuell, 2000. S. 192 –209.

ДУХОВНО-ЦІННІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

В умовах гібридної війни розгорнутої проти нашої країни значення духовно-ціннісних детермінант вітчизняного державотворення набуває особливої значущості, оскільки гібридно-інформаційні атаки спрямовані в першу чергу на руйнування націотворчих та державотворчих цінностей українського народу. Відстоюючи власні національні цінності, ми фактично захищаємо державний та духовний суверенітет України, зміцнюємо її духовну й інформаційну безпеку.

У загальному розумінні духовно-ціннісні детермінанти вітчизняного державотворення – це споконвічні цінності українського народу на основі яких формуються національні інтереси. На думку Ж. Петрочко, у системі координат країн світу національні цінності України – це своєрідний націєоберігаючий імунітет, що дає змогу бути суб'єктами у системі

світової політики, досягти успіху у цивілізаційному розвої, це підґрунтя націєтворення. Відтак, сьогодні Україна просто зобов'язана презентувати світові національний доробок, а не бути лише реципієнтом чужих цінностей і надбань. Вони допомагають виховувати духовність народу, який буде не лише відчувати себе українським, але й гордитися цим у міжнародному співтоваристві. В узагальненому тлумаченні, національні цінності – це цінності, які суспільство вважає за необхідне передавати підростаючому поколінню. Через такі цінності духовність, перейнята від пращурів, поєднується із сутністю самої нації. Виконуючи різні функції, такі цінності перетворюються на ядро національної самосвідомості, дзеркало національних інтересів держави, базис існування нації [1, с. 149].

Важливість духовно-ціннісних детермінант вітчизняного державотворення полягає у тому, що вони є підґрунтям для визначення та артикуляції національних інтересів. Основою формування національних інтересів є характерна для демократичного суспільства сукупність цінностей: «свобода», «демократія», «соціальна рівність», «економічний добробут», «розвиток», «індивідуальна безпека», «соціально-культурні традиції та орієнтації». Значний вплив на національні інтереси мають локальні особливості якими характеризується нація, що, в свою чергу, включає: історичний досвід, традиції, етнонаціональну ментальність, національний характер, національну ідею, тощо. За таких ознак можна говорити про те, що національний інтерес виступає однією з головних умов формування національної і культурної ідентичності.

На переконання науковців, стабільність вітчизняного суспільства передбачає розробку та утвердження стійкої системи демократично-орієнтованих пріоритетних цінностей. Необхідно визначити базові цінності, довкола яких згруппуються інші цінності та ідеї, утворюючи безпечні умови для існування людини та суспільства в цілому. Відповідна новітня система цінностей, спрямована на об'єднання суспільств та людей, на забезпечення гідних та безпечних умов життя людини (особистості) в сучасному суспільстві. Зрозуміло, що аналіз ціннісних основ безпеки особи є основою для формулювання політики регулювання ціннісної системи українського суспільства, насамперед через політичну дію особи та суспільних груп. Синтез процесів соціокультурної та національної самоідентифікації українського народу, що здійснюється у ході будівництва незалежної держави, означає реалізацію специфічного соціокультурного проекту, складовими якого слід вважати, в першу чергу, відродження культурної історичної пам'яті, рефлексію всього без винятку попереднього культурно-історичного досвіду та його реконструкцію на основі нової системи цінностей та орієнтації [2, с. 203].

На наше переконання, квінтесенцією духовно-ціннісних детермінант вітчизняного державотворення є національна ідея. Реалізація національної ідеї повинна мати конкретний зміст, наповнюватися практичними кроками у розбудові Української держави. Українська національна ідея та відповідно державницький вітчизняний поступ мають ґрунтуватись на таких цінностях та пріоритетах як соціальна справедливість, рівність всіх громадян перед законом, свобода життєвих стратегій, повага до національно-культурних традицій українського народу та етнонаціональних спільнот, що мешкають на її теренах, демократизм у всіх сферах суспільного життя, втілення моральних норм у соціальних відносинах тощо.

Задля якісного прискорення державотворчих процесів, з нашої точки зору, варто осучаснити ціннісну підойму української національної ідеї. Національна ідея повинна відповідати сучасним інтересам розвитку української держави й поєднувати як традиційні цінності українства, так і новітні ціннісні пріоритети.

На переконання М. Розумного, можна виокремити три групи чинників, що визначають динамічність та конструктивність розвитку національної ідеї. Перша група – це дія когнітивних чинників суспільної свідомості, котрі сфокусовані в самому понятті ідея. Повноцінний розвиток національної ідеї можливий як відновлення здатності оформлювати свій досвід, своє сприйняття дійсності в певній оптимізованій стратегії поведінки. Модернізована національна ідея – це новий суспільний орієнтир української нації. В ній мають знайти своє узагальнене вираження корінні проблеми буття спільноти, в якій вони

знайдуть своє образне, логіко-понятійне та практично-вольове розв'язання. Нація у цьому випадку виступає суб'єктом, наділеним невід'ємними властивостями кожного суб'єкта – свободою й творчістю. Друга група чинників умовно може бути об'єднана під назвою національної генетики. Для людини природним є бачити себе чужими очима. Ідентичність звично розглядати як сукупність основних аспектів суспільного самоусвідомлення людини. Ідентичність дорівнює належності до спільноти. Нарешті, третя група чинників – цивілізаційна динаміка, адже ми живемо в час, коли величезні маси людей перейшли від стану спокою до стану руху [3, с. 401-404].

Безсумнівно, на сучасному етапі державотворення Україна потребує консолідуючої ідеї, яка б наповнила новим диханням соборність нашої країни, зміцнила б її духовні підвалини. Можна стверджувати, що ідея соборності є визначальною національною цінністю українського народу, а її реалізація – важливим національним інтересом. У широкому розумінні ідея соборності передбачає не тільки «збирання українських земель» у єдину державу, але й духовну, економічну та політичну єдність громадян України. Філософія соборності передбачає всебічний розвиток української держави на основі національно-культурних традицій, демократичних політичних цінностей та констант правової держави й правового суспільства. Філософія соборності являє собою різновид національно-культурного солідаризму, який передбачає поєднання колективних (нації) та індивідуальних інтересів (особистості) в процесі розбудови української держави.

В наш час, духовно-ціннісні детермінанти вітчизняного державотворення корегуються як під впливом політичних подій, так і шляхом активізації діяльності структур громадянського суспільства. Зокрема, Помаранчева революція та революція Гідності продемонстрували зміни у ціннісних орієнтирах громадян України. Так, вітчизняний науковець А. Ручка після проведених соціологічних досліджень робить наступні узагальнення:

– під час надзвичайних подій 2014 р. ментальність наших громадян продовжує характеризуватись домінуванням синдрому вітальних цінностей, пов'язаних зі здоров'ям, сім'єю, дітьми і добробутом людей;

– водночас під час надзвичайних подій у країні статистично значуще зростає (у ментальності людей) синдром політико-громадянських цінностей (державна незалежність України, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократичний контроль рішень влади, підприємницька ініціатива, участь у політичному житті);

– під час надзвичайних подій у країні також статистично значуще зростають самореалізаційні та просоціальні цінності;

– у цілому це свідчить про зростання у ментальності українського соціуму (під час надзвичайних подій) значущості патріотизму, демократизму, креативного індивідуалізму, солідаризації, культурної компетентності, а також певних традиційних, історичних та релігійних цінностей [4, с. 124].

Таким чином, духовно-ціннісні детермінанти вітчизняного державотворення ґрунтуються на таких наріжних каменях як незалежність, демократизм, європейський вибір, права людини, соціальна справедливість, свобода у всіх її проявах тощо. Духовно-ціннісні орієнтири українського державотворення стали результатом як історичного розвитку нашого народу, так і сучасної боротьби за незалежність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Петрович Ж. В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет України. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2017. Вип. 21(2). С. 146-157.
2. Бушман І. О. Ціннісні орієнтири сучасного суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 102. С. 201-205.
3. Розумний М. Національна ідея: відкритість новому й світу як інтеграційний орієнтир українського суспільства. Україна на шляху до Європи [Упоряд. В. І. Шкляр, А. В. Юричко]. Київ: Етнос, 2006. С. 395-409.

4. Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 р. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін* : зб. наук. пр. Ін-ту соціології НАНУ. Київ, 2014. Вип. 1 (15). С. 117-124.

ТІЛО ЯК ЦІННІСТЬ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ольга ДОЛЬСЬКА

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Актуальність. У ХХ ст. склалася нова антропологічна парадигма бачення людини, що припускає необхідність обговорення поряд з темами психіка, свідомість, уява, пам'ять, свідоме – несвідоме тему тіла і тілесного. До ХХІ століття складається нове розуміння людини із заявкою на новий проект людини: якщо поворот ХХ століття забезпечив увагу до таких питань, як сутність людини, відкритість і незавершеність людської природи, то в ХХІ столітті дискурс про людину став визначатися такими напрямками, як: антропологія тіла, онтологія тіла, феноменологія тіла, соціологія тіла, тілесний гендер, політика і тілесність. Особливими просторами для обговорення теми тіла стали політичний гендер, тіло у просторі медіа та Інтернет-ресурси, медицина, фармацевтика, секс, спорт, шоу, східні види тілесних практик. Об'єднує їх загальна спрямованість - конструювання тіла і тілесного, інструментарій для яких пропонують наука і технології в їх сучасному вигляді.

Цілі та методи. Де шукати підґрунтя такого повороту, такої зацікавленості тілом? Підґрунтя цих процесів - зміна раціональності, перш за все раціональності Просвітництва. Її трансформації були невідворотні [1]. Спроба проаналізувати цей зріз сучасної філософії дасть можливість доблизитись до реального положення справ і дасть можливість усвідомити необхідність заявки про нову антропологію. Це, перш за все, шлях інтроспекції із поглибленим зануренням до внутрішнього стану людини у пошуках своєї справжності на ґрунті традиції розуміння цінності тілесного (наприклад, це може бути контекст ґрунтовності або безґрунтовності свободи, авторитетності або її відсутності, глибини людської екзистенції, з одного боку, або контекстом життя із врахуванням абсурдності свободи, з іншого; або це може бути контекст зміни полу в сучасних умовах трансформаційного характеру культури; це може бути контекст розвитку нових напрямків у філософії: медіаантропологія, дискурс політичних або соціальних технологій, тема гендеру, тощо) [2]. По-друге, це пошук нових смислів проживання людини, її особливих точок, точок її вразливості (в контексті проблеми значення тілесного як вищої цінності), точок її зростання (в контексті тілесної раціональності, усвідомлення її як детермінанти інтелектуального росту).

Новизна. Виникає питання про можливість розгляду тілесної раціональності як нового типу раціональності, із використанням якої сформується новий дискурс обговорення будь-яких цінностей.

Основна частина. Аналіз розуміння необхідності звернення до тілесної раціональності треба починати з філософської антропології Нового часу. Це час появи нової людини, яка починає усвідомлювати наступне: бути – означає бажати свого існування. Індивідуалізм Нового часу символізує становлення нової людини: я приміряю своє життя на себе, ототожнюю із собою все, що я мислю онтологічно. Всяка онтологія стає егологією. Т. Гобс підкреслював такий стан речей у своєму відомому вислові: «війна всіх проти всіх», але в той же час й натякав на приборкання такого індивідуалізму, який може перетворитися на тоталізацію світу («Левіафан»). Слід нагадати й про Кантівську тезу про «нетовариське спілкування» як пануючого лозунгу Просвітництва. Все це стає поштовхом до необхідності перегляду такої тоталізації, бо, на його думку, це може привести до бездуховного стану і перше, на що він натякає, необхідно усвідомити появу нового суспільства із новими відносинами і новою мораллю.

Треба зауважити, що людина епохи Модерну стала відчувати себе досить активною (У Гете Фаут стверджує, що «людина є тою, що робить»). Дія людини опинилася в центрі. І. Кант, спираючись на практичну філософію, розвинув ідею автономії людини, бо знав, що часи теократії позаду. Його категоричний імператив обмежив людину і висунув велике завдання формувати себе (перш за все, за допомогою виховання та освіти).

І. Г. Фіхте, спираючись на ідеї І. Канта, поставив логічне запитання: чи володіє людина свободою для того, щоб діяти і формувати себе? Нагадаю: то був час механістичної картини світу Р. Декарта із жорсткою формою детермінізму (жорстка або класична форма детермінізму не залишала місця будь-яким непередбачуваним процесам) не сприяла спробам розхитати цю ідею, а монологічний законодавчий розум Просвітництва, який вилився у так звану раціональність Просвітництва, ще й підсилювався з боку науки і не залишав місця ніяким іншим ідеям. Отже І. Г. Фіхте захопився темою свободи. Але ідея свободи за таких умов розуміння детермінізму, де космос був головною точкою причинних процесів, розглядалась як природний феномен. І хоча свобода в контексті вчення про автономію у І. Г. Фіхте мала абстрактний характер, але все ж таки він поставив наголос на діях людини, на кінцеве Я як таке, коли діє свобода [3]. Його думки підхопили Г. Гегель і Л. Фейєрбах.

Але за умов детермінізму як закону космосу (природи) мало бути ще щось, щоб допомагало засвоювати цю природу. Таким «щось» і мало б стати тіло і тілесність людини. Саме тому поєднання таких складових, як індивідуальність, тілесність (в практичному смислі) та природність стали головними темами того часу (треба зауважити, що набували вони значення не в онтологічному, а в практичному значенні). І кінцеве Я у Фіхте (а воно є результатом дії морального закону) вже мало тіло, і це не випадково, бо щоб свобода одержала реальність, треба щоб людина діяла на матеріальність, щоб її дії можна було б артикулювати. А для Л. Фейєрбаха взагалі цікавими стали, перш за все, матеріальні процеси в людині. Артикулювання матеріального і дій людини зацікавили й К. Маркса з його ідеєю: те, що люди роблять, визначає спосіб їхнього життя. К. Маркс написав, що має прийти «особиста власність», розуміючи під нею не товари, якими володіє індивід (тобто не приватна власність), а можливість для індивідів ставати власне самими собою.

І з того часу було поставлено наголос на людини, яка є активною, дієвою: філософія ірраціоналізму, емпіризму та інтуїтивізму розгорталась саме в такому контексті. Все це сприяло бажанню освоювати світ, занурюючись у стихію буття, що підкреслювало не тільки залежність людини від світу, але й і світу від людини.

Саме тому філософія ХХ ст. поставила під сумнів раціональність Просвітництва, і вперше чітко і ясно прозвучала теза: неможна оперувати тільки протилежністю тіла, бо само тіло теж має відношення до процесу дій людини, до оформлення реального світу, в якому вона живе. Сучасна філософія ХХ ст. почала активно описувати феномен тіла, прикладом можуть стати роботи французької школи «Анналів», яка розуміє історію як набір практик та дій людини. Розгляд тілесної організації людини в структурі соціального простору представлені роботами М. Мосса і К. Леві-Стросса. Склалося уявлення про тіло як про універсальну форму запису соціальної пам'яті. Проблеми тілесності в рамках філософсько-культурологічного дискурсу були присвячені роботами М. Фуко, Ж. Батая. Структуралізм говорив вже не просто про тіло, а про тілесність, яка визначається як особливий тип організації і структурування досвіду, де структура нашого переживання не тільки індивідуальна, а й колективна, тобто пов'язана з самовідчуттям суспільства.

Дискурс про особливу політичну анатомію тілесного знайшов свою реалізацію в філософії М. Фуко, Ж. Дельоза, Ф. Гватарі (тілесність як з'єднання «внутрішнього» і «зовнішнього»). Філософсько-культурологічний аспект посилювався медичним напрямком в дослідженні людської тілесності (К. Ясперс, Ч. Ломброзо, Ю.Г. Фролова, С.В. Алексєєв та ін.). У ньому особливе місце займають питання людської сексуальності (роботи Ж. Лакана, Ж. Бодріяра, В. Райха, М. Фуко, Е. Фром, І.С. Кона, Н.Х. Орлової і ін.). Як наслідок, І.М. Биховська виділила природне, соціальне і культурне тіло людини.

Треба зауважити, що Постмодерн зовсім по-іншому став розглядати людину: постмодерніст критикує і звільняється від ідеологем на користь іронії і знов, і знов ставить питання про те, що може перекидати мене? Може Інший? Так, Інший може підштовхнути моє Я до нових орієнтирів, але, на наш погляд, фізичне тіло (моє або тіло Іншого в сьогоднішній страшній глобалізованій історії повсякдення) може стати точкою відліку наближення до дійсної реальності. Всім відома фраза Ж.П. Сартра: «Ад – це інші».

Залишається актуальною релігійна тема з'єднання тіла і духу, яка пронизує вже сферу повсякдення (С. Аверинцев, А. Бадью, В. Малахов, Л. Джуссані, О. Седакова, А. Філоненко, Ж. -Л. Маріон і ін.) [4].

Сьогодні вже 20-ті роки ХХІ ст. Який ракурс зацікавленості тілом присутній у суспільстві та філософії сьогодення? Тема людського тіла і тілесності посилюється різноманітністю просторів, в яких тіла живуть або присутні – це соціальний, соціально-епістемологічний, соціально-конструктивістський, політичний, простір соціальних мереж з урахуванням різноманітних технологій інтернет-ресурсів. Найбільш цікавою стає площина повсякдення і тема тіла, що проживається нами.

Цікавими в ХХІ ст. стало відношення до тіла з боку медіа, З'явився такий напрямок в філософії, як медіаантропология. Публічна сфера стала концентрувати увагу саме на ньому. Але сама публічність стала якоюсь дивною. А. Камю писав, що є відкрита публічність, а є таємна, потворна, де в центрі уваги повинно бути щось, що чіпляє, а якщо того немає, то треба вигадати, бажано щось темне вигадати. Таким «темним» сьогодні став інтерес до тіла – це флюгер із прихованим метеопрогнозом. Такий невеличкий факт, як поява феномену селфі (такого собі побутового типу медійності) вказує на бажання зрозуміти або продемонструвати зіткнення реального та ідеального образу в нашому розумінні, в середині людини, і знов таки із зацікавленістю до свого тілесного.

Активізувалися дослідження з питань про роль спорту не тільки як технологій тіла, але і як світоглядної позиції з питань тілесності (Crossley N., Gordon C, Hart G., Klein A, Schuhnan S.).

Події сьогодення показали, що тіло стало об'єктом випробувань та експериментів у науці. Тіло стало предметом дослідження таких напрямків науки і новітніх конвергентних технологій, до яких відносяться нанотехнологія, біотехнологія та генна інженерія, інформаційні та комунікативні технології, які відіграють істотну роль у вирішенні проблем «технічного вдосконалення людини». Знахідки сучасної науки просто стають вражаючими: еволюційна психологія, когнітивна нейронаука, науки з побудови штучного інтелекту, біокібернетика, біосеміотика, тощо, і все це направлено на «удосконалення» наших свідомості й тіла.

Вчені не просто вивчають найрізноманітніші технологічні інновації з їх непередбачуваною ланцюговою реакцією, вони поставили проблему «поліпшення людини», «людської функціональності» (improving human performance), або «розширення людини» (human enhancement). Термін «human enhancement» в експертних текстах часто трактується як конкретизація improving human performance з додатковими поясненнями, що мова йде про технологічне посилення, про модифікації людської тілесності і інтелекту [5].

Тема беззахисності людського тіла загострилася в ситуації боротьби із коронавірусом. Реакція на ці події не змусила чекати на себе. Єва Іллуз виступила проти позатілесної раціональності, поставивши наголос на нестерпності позиції влади щодо нашого здоров'я, нагадавши нам ідеї М. Фуко із його твердженням: здоров'я є центром модерного управління, яке він називав біовладою [6]. Тема цінності людського тіла потребує особливого дискурсу, бо знахідки сучасної науки просто стають вражаючими: біотехнологія, генна інженерія, еволюційна психологія, когнітивна нейронаука, науки з побудови штучного інтелекту, біокібернетика, біосеміотика, тощо, і все це направлено на «удосконалення» наших свідомості й тіла.

На початку кризи Модерну М. Гайдеггер сказав, що відмова людини від техніки може привести до загибелі її самої. Але ця теза повинна бути вписана в новий проєкт людини:

розвиток техніки та нових технологій без урахування тілесної раціональності та головної цінності – тіла – неможливий.

Висновки. Сучасний стан (криза філософії та культури Модерну) в філософії потребує звернення та обговорювання теми нової раціональності. Епоха Просвітництва орієнтувалась на законодавчу раціональність войовничого характеру, головною ознакою якої було позатілесне забарвлення. Але фактом є те, що у XXI столітті загострилася тема людського тіла і тілесності, яка реалізує себе у самих різноманітних контекстах: соціальному, політичному, спортивному, медичному, сексуальному, гендерному, медійному, тощо. Однак найбільш цікавими є тема тіла, що живе в сьогоденні і тема конструювання тіла і тілесного за умови нового стрибка розвитку науки і технологій.

У світі, коли сучасна наука в будь-яких реалізаціях стає головною силою у конструюванні будь-чого, набуває сили новий проект людини із такою цінністю, як її тіло, бо усвідомлення уразливості людського тіла стає все більш актуальним. Цинізм використання біовлади як продовження ідей Модерну став дійсно несподіваним поштовхом до необхідності перегляду будь-яких цінностей, і, перш за все, моралі, етики, центральною віссю яких має стати ідея: будь-які процеси та технології не можуть бути реалізовані без урахування тілесної раціональності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дольская О. А. Трансформации рациональности в современном образовании: монография. Харьков: НТУ «ХПИ»; Савчук О. О., 2013. 352 с. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/4847>
2. Дольська О.О. Тіло як цінність: шлях до тілесної раціональності в умовах кризи моралі епохи модерну // Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22 травня 2020 р. Харків: Мадрид, 2020. С. 247–251. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/46925>
3. И. Г. Фихте. Назначение человека. URL: <http://psylib.org.ua/books/fihte02/index.htm>
4. Тело как предмет научно-философского анализа в философии XXI в. // International Scientific-Practical Conference „Theory and Practice: Problems and Prospects” book of abstracts is already published in LSU database: P. 42–43. URL: <http://dspace.lsu.lt/handle/123456789/77>
5. Дольская О.А. Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования : монография / О.А. Дольская, А.В. Голозубов, О.Н. Гордыская. Харьков: НТУ «ХПИ», 2016. 216 с. URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/38774>
6. Бруно Латур, Єва Іллуз, Жан-Люк Нансі. Який світ після пандемії? Березень 31, 2020. Єва Іллуз. Нестерпна легкість капіталізму щодо нашого здоров'я. URL: <https://politkrytyka.org/2020/03/31/yakyj-svit-pislya-pandemiyi-bruno-latur-yeva-illuz-zhan-lyuk-nansi/>.3.

ДЕЯКІ СТОРІНКИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРУ

Ірина ДРУЖКОВА

Одеська національна академія харчових технологій

Законодавство, що захищає інтелектуальну власність, – загальновизнаний засіб відзначити та винагороджувати внесок творчої людини, який надає авторам та їхнім творам юридичну винятковість протягом певного періоду часу, коли вони можуть визначити, хто може експлуатувати їхню роботу, можливо, за винагороду.

За даними журналу «Жіноча історія», за десять років у США (з 1855 до 1865 років) жінки отримали в середньому трохи більше 10 патентів на рік, тоді як чоловікам було надано

понад 3760 патентів на рік. У Російській імперії ситуація була не кращою – у цей час жінок взагалі немає серед авторів запатентованих винаходів.

Як відомо, винагорода авторів, винахідників стимулює творчість не лише на користь творців, але й на загальну користь суспільства. Тобто якщо законодавство щодо захисту права інтелектуальної не визнає та не підтримує творців, воно не відповідає своїй основній меті.

Фактично значна частина авторів опинилася поза історичними анналами, протягом більшої частини сучасної історії, і, безумовно, у перші дні надання патентів у сфері ІС, формальні ролі були закриті для жінок. У творчих професіях художника, інженера, письменника, вченого та музиканта переважали чоловіки, якщо не виключно чоловіки. У той час соціальна підтримка не торкалася жіночої активності у цих професіях. Закон про захист права інтелектуальної власності, розвиваючись, підтримував такі соціальні заборони. Наприклад, як зазначає професор Шеллі Райт, авторські права історично охоплювали «образотворче мистецтво», таке як скульптура, живопис, література та музика – сфери, у яких чоловіки переважали, або вважались виключно чоловічими; а «ремесла», такі як рукоділля, плетіння тощо до недавнього часу виключалися з канону авторських прав.

Ця розбіжність між статями ще більше відлякує, враховуючи важливу роль, яку жінки відіграли в історії. Жінкам треба подякувати за деякі найпоширеніші сьгодні речі, такі як склоочисник, запатентований Мері Андерсон, та технологію стрибків частоти зокрема, запатентовану Хеді Ламарр, яка заклала основу для технології Bluetooth та WiFi.

Мері Андерсон, американка, була власником нерухомості, ранчо, виноградаркою та винахідницею лопаток склоочисника. Андерсон народилася 19 лютого 1886 року в графстві Грін, штат Алабама. У 1889 році вона переїхала зі своєю матір'ю-вдовою та сестрою до Бірмінгема, штат Алабама. До 1893 року Мері переїхала на захід до Фресно, штат Каліфорнія, де до 1898 року працювала на ранчо й виноградарю, розводила худобу.

Винахід Мері Андерсон – клинок склоочисника вітрового скла. Якось у морозний день узимку 1902 року Мері відвідала Нью-Йорк, пересуваючись на тролейбусі. Транспорт їхав із обома відкритими передніми подвійними вікнами, щоб захистити лобове скло від шаленого морозу. Ще в Алабамі Мері найняла дизайнера пристрою, який рухав рукою, щоб захистити вітрове скло, після чого місцева компанія випустила робочу модель цього винаходу.

Пристрій Мері складався з важеля всередині транспортного засобу, який керував гумовим лезом на зовнішньому боці лобового скла. Важелем можна було керувати, щоб змусити пружину рукою рухатися вперед-назад лобовим склом. Для забезпечення контакту між склоочисником і вікном використовувалася противага. Раніше були спроби виготовити такі пристрої, але першими ефективними виявилися зусилля Мері Андерсон.

У 1905 році Мері Андерсон намагалася продати права на свій винахід через відому канадську фірму. Остання відхилила її заяву, зазначивши: «ми не вважаємо винахід такою комерційною цінністю, яка б гарантувала наше розпорядження про його продаж». Чи було б це інакше, якби винахідником лопатки склоочисників автомобілів був чоловік?

У 1920 році, після закінчення терміну дії патенту та експоненціального зростання виробництва автомобілів, склоочисники, що використовують базовий дизайн Мері Андерсон, стали стандартним обладнанням для кожного автомобіля. Cadillac став першим виробником автомобілів, який використав їх як стандартне обладнання в 1922 році.

Американський відділ із патентів і товарних знаків у листопаді 1903 року видав Мері Андерсон свій перший патент на пристрій автоматичного очищення вікон автомобіля, що контролюється зсередини автомобіля, під назвою склоочисник лобового скла. Її патент діяв 17 років, після чого інші могли скопіювати цю ідею.

Так само, коли жінки розробляли винаходи чи виконували творчі роботи поза формальними професійними умовами, їх соціальне чи юридичне визнання вважалося табу. У деяких випадках твори талановитих жінок розповсюджувалися анонімно чи під псевдонімами. Так було, наприклад, з Кларою Шуман, дружиною знаменитого Роберта

Шумана, і Фанні Мендельсон, сестрою широко відомого композитора Фелікса Мендельсона. У той час придбання патентів або авторських прав розглядалося як неналежне для жінок. Ретельна історична реконструкція виявила підказки, згідно з якими патенти на винаходи, виготовлені жінками-винахідницями, отримувалися на ім'я брата, батька чи чоловіка. Наприклад, коли в 1715 році Сібіла Мастерс розробила спосіб переробки індійської кукурудзи, патент було надано їй чоловіку. У той час чинні закони стверджували, що жінки не можуть володіти майном.

На щастя, соціальні погляди змінилися, і наразі мало очевидного стримування жінок-винахідниць. Але зберігаються вагомі докази прихованого гендерного упередження, яке необхідно подолати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. **Burk D. L.** Bridging the gender gap in intellectual property // Wipo magazine – Mode of access: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2018/02/article_0001.html (viewed on June 13, 2020). – Title from the screen.
2. Brauneis R., Olliar D. An Empirical Study of the Race, Ethnicity, Gender, and Age of Copyright Registrants // *86 Geo. Wash. L. Rev.* 46 (2018) *Virginia Public Law and Legal Theory Research Paper No. 2018-23* – Mode of access: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3158474
3. WIPO's Policy on Gender Equality // https://www.wipo.int/export/sites/www/women-and-ip/docs/en/wipo_policy_gender_equality_en.pdf (viewed on June 13, 2020). – Title from the screen.
4. Fournaine S. 51 Female Inventors and Their Inventions That Changed the World and Impacted the History In a Revolutionary Way – Mode of access: <https://interestingengineering.com/female-inventors-and-their-inventions-that-changed-the-world-and-impacted-the-history-in-a-revolutionary-way> (viewed on June 13, 2020). – Title from the screen.
5. Montanari L. How IP Rights Empower Women – Mode of access: <https://www.forbes.com/sites/lorenzomontanari/2018/04/26/how-ip-rights-empower-women/#19d81ee66e73> (viewed on June 13, 2020). – Title from the screen.

5G-РЕВОЛЮЦІЯ І НОВИЙ ВИТОК ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВІЙН

Віктор ГРУШКО

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Одним із революційних проривів у науково-технічному прогресі на сучасному інформаційному етапі є перехід мобільного інтернету від стандарту 4G до 5G, що має забезпечити значно швидшу передачу інформації, ширше і щільніше покриття території та більш стабільний зв'язок. Компанії в сфері мобільних технологій та уряди різних держав різко пришвидшили зусилля із запровадження технологій 5G. В організації «Всесвітній економічний форум» стверджують, що технологічна 5G-революція змінить суспільство до невпізнаності. А в США та Китаї вже припускають справжню технологічну війну за 5G.

«G» – це скорочення від «generation», буквально в перекладі – «покоління». 1G дозволяв просто телефонувати; 2G включив SMS та MMS; 3G дозволив інтернет-пошуки, використання Wi-Fi та відео-дзвінки; 4G дозволив швидко завантажувати дані (в Україні у найбільших містах його запустили у 2018 році). А 5G характеризують, як найбільший технологічний стрибок, за всю історію людства. 5G – це бездротова технологія зв'язку 5-го покоління, яка забезпечує роботу мережі разів в 100 швидше, здатна підтримувати функціонування разів у 100 більшої кількості пристроїв і має в п'ять разів меншу затримку.

Впровадження 5G стане справжнім квантовим стрибком і фазовим переходом для бізнесу, країн, людства. Це ніби перейти від використання коней до автомобілів і потягів. Це просто нова епоха. Той, хто відстане, обов'язково програє в глобальній конкуренції.

5G-технологія відкриває можливість впровадити в практику життя безпілотні автівки, дистанційну хірургію, автономні «розумні» міста, віртуальну реальність. 5G допоможе впровадити «інтернет речей» (Internet of Things, IoT). «Інтернет речей» – це мережа взаємно пов'язаних пристроїв, які за допомогою програмного забезпечення та сенсорів збирають інформацію та обмінюються нею між собою. Технологія «інтернет речей» дозволить пов'язати між собою не лише людей, але й всі речі: автомобілі з дорогами, по яких вони їдуть; лікарів з особистими медичними девайсами своїх пацієнтів; технологію доповненої реальності, яка допомагає людям робити покупки, вчитися і досліджувати, де б вони не були.

На сьогодні вже «інтернет речей» функціонує в багатьох різних сферах. Основними суб'єктами, які застосовують «Інтернет речей», є уряди та бізнесові організації. Вже існують цілі міста, де «інтернет речей» є частиною повсякденного життя. Наприклад, Барселона є прикладом Smart City («розумного міста»). Там є безкоштовний бездротовий інтернет, вмонтований у вуличні ліхтарі або ж сенсори, які стежать за наявністю місць на парковці, щоб людям не треба було їздити колами, аж поки не з'явиться місце. Вуличні ліхтарі Барселони є високо енергоєфективними – в деяких районах вони працюють лише тоді, коли сенсори фіксують рухи.

У медицині компанія Intel зробила «розумну пов'язку», яка може виміряти кількість приступів пацієнтів з хворобою Паркінсона, для збору інформації про динаміку хвороби. Існують і прилади, що дозволяють стежити за літніми людьми родичам, які живуть в іншому місці. Швидко розвиваються системи «розумних будинків». У той же час, всі «розумні» пристрої, пов'язані між собою, збирають про людей багато інформації, які не просто добре знають, коли люди приходять додому (чи йдуть з нього), але й можуть «підслуховувати» все, про що говорять удома і передавати особисті дані зловмисникам.

Дослідницька служба BI Intelligence стверджує, що вже в найближчі роки у світі кількість пристроїв «інтернету речей» сягатиме десятки мільярдів.

Згідно аналізу, здійсненого асоціацією телекомунікаційних технологій США CITA і складеному дослідницькими фірмами в сфері телекомунікацій Analysys Mason and Recon Analytics дійшли висновку, що Китай найбільше готовий до запуску 5G. Республіка Корея є другою, а Сполучені Штати – третіми.

На сьогодні весь комплекс обладнання для 5G зараз виготовляють лише китайські компанії. Водночас китайська компартія робить все можливе, щоб весь світ якомога швидше перейшов на використання саме її системи. Дуже багато хто підозрює, що Китай буде глобальну мережу 5G, яку буде сам контролювати.

По-перше, є побоювання, що Китай зможе читати і слухати всі повідомлення і розмови всередині цієї мережі. По-друге, є ризик, що КНР зможе відключати від неї тих, хто з якихось причин не подобається. Цілі країни, уряди яких поводяться погано з точки зору китайців або величезні глобальні компанії, якщо вони складають конкуренцію китайським аналогам.

Є обгрунтована підозра, що система 5G – це інструмент захоплення влади над усім світом. Американці, які зараз опосередковано самі керують людством, створивши Pax Americana, виступають проти цього. Вони вмовляють усіх своїх союзників не брати китайські компоненти для створення системи 5G.

США спроможні ще у найближчий час контролювати цей ринок, але фундаментально це проблему не зніме. Американцям і їхнім союзникам треба терміново придумати і створити якусь розумну і недорогу альтернативу китайському 5G. Якщо цього не відбудеться, то їх чекають два варіанти.

Перший – це відставання в економічному розвитку. США, умовно кажучи, залишаться на своїх патріотичних «конях», хоча весь світ вже буде їздити на китайських «автомобілях». Другий варіант – це перехід частини союзників на китайську систему, що спровокує розвал системи «П'яти Очей» і навіть, можливо, НАТО. «П'ять очей» (англ. «Five Eyes») це розвідувальна система військового союзу англо-саксонських країн – Австралії, Канади,

Нової Зеландії, Великої Британії, США (AUSCANNZUKUS). Після такого Китай вже точно отримає контроль над усіма інформаційними потоками.

Обидва варіанти – вкрай небезпечні і обидва загрожують втратою американського лідерства у світі. Якщо уряд США та інших країн Заходу терміново не займуться вирішенням цієї проблеми, то дуже скоро людству доведеться змиритись з появою нового світового лідера - Китаю.

Поки що міністерство торгівлі США внесло продукцію китайської компанії Huawei і 70 компаній, які з нею співпрацюють у «чорний список». Це, очевидно лише початок, технологічної війни, в якій США прагнуть перешкодити поширенню китайцями своєї технології 5G в інші країни.

ЦІННІСНИЙ СМИСЛ ЯК АСПЕКТ ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ МОТИВУ

Марія ЗАОБОРНА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Два вектори розвитку сучасної антропоцентричної лінгвістики, що конкретизуються як «мова в людині» та «людина в мові», своєрідно перетинаються в площині лінгвістики тексту, де людина розглядається в контексті своєї дискурсивно-текстової діяльності, у якій увиразнюється як суб'єкт текстотворення і транслятор смислів. Смысл при цьому виявляє себе як світоглядний феномен, наявність якого визначається людським буттям, що «конституюване феноменально в певному ціннісно-адаптованому варіанті» (Кримський, 2003: 27). Водночас смислова діяльність індивіда створює його «життєвий світ», який актуалізується між свідомістю та реальністю, що усвідомлюється людиною засобом «надання смислу» (Гуссерль, 1994: 10).

Представлені концептуальні позиції формують тло, на якому окреслюється траєкторія дослідницьких міркувань.

Сутнісні властивості мови релевантні для смислової діяльності індивіда, в контексті якої здійснюється актуалізація цінностей. Пов'язаний з індивідуальною свідомістю «життєвий світ» індивіда як рухомий горизонт смислів передбачає звернення до мови конкретного індивіда, аналіз її функціонування з точки зору цього індивіда, позаяк «мова як “орган внутрішнього буття індивіда” (В. фон Гумбольдт) окреслює сферу його внутрішнього життя, доступну для раціональної рефлексії, конститує суб'єктивну реальність людини та сферу її життєвого світу. Будучи конститутивною стосовно суб'єктивної реальності людини, природна мова виступає “будівельним матеріалом” власного Я» (Смирнова, 2017: 13). Відповідно актуалізується розуміння мови як феномена, що здійснює «втілення заданих смислів у відповідні тексти та заданих текстів у відповідні їм смисли» (Мельчук, 1974: 9), а процесу текстотворення як руху людської думки «від індивідуальних авторських смислів до їх утілення в узуалізовані мовні значення» (Бацевич & Кочан, 2016: 288). Це передбачає інтелектуальне схоплення смислу як пов'язаного з мовою феномена культурної реальності й атрибуту мисленнєвої та розумової діяльності людини. На цьому тлі кожен окремий текст засобами мовного коду увиразнює неповторність еманції в «життєвому світі» індивіда як формі соціокультурної презентації світу та людини в ньому тих узагальнених смислів, що є точками зіткнення людини і світу, феноменами буття, які транслуються через людину, відповідають присутності людини в світі, визначаючи загальні виміри людського буття та життєві орієнтири, й усвідомлюються як цінності.

Текст слугує засобом трансляції особистісних ціннісних смислів автора. Відповідно в аспекті розуміння тексту як діалогу «автор – читач» ціннісний смысл набуває статусу текстового комунікативного смислу – інформаційного компоненту повідомлення, що «формується як результуюча домінанта комунікативних стратегій усіх учасників кооперативного спілкування, яке відбувається в межах певного контексту і ситуації із

застосуванням вербальних, невербальних і паравербальних засобів» (Бацевич, 2004: 348). Фактично, текст розгортається під радикалом ціннісного смислу як смислу комунікативного, що реалізується відповідно до авторських інтенцій та в процесі текстотворення впливає на добір змістових мовних засобів.

Феномен ціннісного смислу увиразнюється у зв'язку з актуалізацією текстової категорії мотиву як такої, що релевантна для етапів породження тексту. Виокремлення цієї категорії уможливило, по-перше, застосування діяльнісного підходу до розуміння тексту, в системі якого він постає як комунікативно-прагматичний феномен, де в площині комунікації «автор – читач» за допомогою спеціально дібраних мовних засобів реалізуються цілі та наміри автора; по-друге, аксіоматична теза «будь-яка діяльність завжди визначається мотивом»; по-третє, усвідомлення мотиву як пов'язаного з особистістю автора позамовленнєвого феномена, – «імпульсу до створення тексту» (Красных, 2001: 233), – який стосується психологічного боку текстотворення як аспекту мовленнєвої діяльності. Релевантність цінності для з'ясування сутності цієї категорії визначають такі підставові позиції: а) цінність входить у систему констант внутрішнього світу особистості; б) переживання цінності «сигналізує про глибину проникнення прийнятої цінності в мотиваційну сферу особистості» (Маринчак, 2004: 26); в) ціннісні особистісні смисли слугують для індивіда своєрідним життєвим імперативом: «цінність виступає щодо людини як деякий конкретно не розгорнений мотив її діяльності, що визначає її цілі й загальний спосіб дії. Можна сказати, що це “мотив мотивів”» (Нестеренко, 1995: 221). У контексті усвідомлення побудови тексту як динамічного лінгвокогнітивного відносно поетапного процесу мотиву відводиться функція психологічної реакції на ситуацію, в якій актуалізуються ціннісні особистісні смисли автора. Власне, ці смисли й стають підґрунтям для формування мотиву, який знаходить своє втілення в художньому образі.

З іншого боку, конкретизації сутності ціннісного смислу під радикалом мотивності тексту сприяють два постулати теорії мовленнєвої діяльності: 1) смисли виступають своєрідним кристалізованим субстратом думки, яка спочатку існує як гештальт – згусток смислів; 2) розчленовані смисли стають продуктом мисленнєвої діяльності, що опирається на узуалізовані значення мовних знаків (Кибрик, 1987: 37). У цьому плані на рівні теоретичної інтуїції цінність визначається як смисл-гештальт, що виступає субстратом мотиву, який у свою чергу стає субстратом розчленованих смислів, що слугують формуванню текстового образу.

Заґрунтований на ціннісному смислі мотив тексту узгоджується з лінгвальними корелятами. Йдеться про існування певних мовних сигналів, які засвідчують процес інтеоризації мотиву в психіку автора як суб'єкта текстотворення. Їх вірогідність опирається на тезу теорії породження мовлення «ми не знали б ні про існування думки, ні про існування смислів, якби не слово, не текст» (Кубрякова, 1991: 32). В аспекті ж конкретної реалізації релевантними для схоплення смислу, підставового для виявлення мотиву автора, виступають: 1) інтертекстуальне поле художнього твору; 2) лексико-семантичні та семантико-синтаксичні засоби змістової організації тексту, зокрема: а) лексико-тематичні групи та ключові слова, що функціонують в семантичному просторі тексту; б) сентенційні висловлення; в) надфразні єдності, у складі яких вирізняються текстові відрізки, лексико-семантичне наповнення яких імплікує актуалізацію ціннісного смислу. Загалом це дозволяє визначити мотив як антропну, ціннісно детерміновану семантико-прагматичну категорію, яка формується в глибинній текстовій структурі та актуалізується за допомогою певних лінгвальних сигналів у текстових одиницях поверхневої структури, виявляючи свою сутність, пов'язану з усвідомленими чи неусвідомленими внутрішніми станами, що спонукають до текстотвірної діяльності, забезпечуючи реалізацію в ній особистісних смислів автора.

Ціннісно-смілова маркованість мотивності тексту виявляє свою практичну значущість на тлі усвідомлення категорії вчинку. В системі її компонентів, що визначаються як ситуація, мотивація, дія і післядія, мотиву відводиться особлива роль в

аспекті опозиції “психології вчинку” та “філософії вчинку”, окресленій у праці М. Бахтіна «До філософії вчинку», де життя визначається як суцільне “вчинкування”, яке вміщує «з одного боку, людську неповторність, що виявляється в певний час і в певних умовах, а з іншого, – узагальнений смисловий момент» (Бахтин, 1986: 85). Тим самим протиставляється суб’єктивізм вчинку, що має у своєму звершенні неповторне буття, в якому неможливо схопити перехід від мотивації до дії, та трансцендентна активність, яка закорінена у сфері смислів, а тому виходить за межі індивіда, перебуваючи в самому вчинку. Мотив у цьому плані усвідомлюється як феномен теоретичного пізнання, що сягає у сферу смислів, як феномен, що, будучи в учинку, є водночас надособовим.

Отож, лінгвальні сигнали, виявлені в тексті, де зображується створена за моделлю реального світу фікційна дійсність, засвідчуючи релевантність ціннісного смислу для формування мотиву, дозволили б відстежити процес його становлення й тим самим дали б змогу лінгвально схопити неможливий для «живого вчинку в реальному світі» перехід від мотивації до дії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахтин М. М. К философии поступка. *Бахтин М. М. Философия и социология науки и техники. Ежегодник 1984–1985*. Москва: Наука, 1986. С. 80–160.
2. Бацевич Ф. Смисл: сутність і сфери вияву в мові. *Вісник Львів. ун-ту. Серія філол.* Вип. 34. Ч. 1. 2004. С. 246–353.
3. Бацевич Ф., Кочан І. Лінгвістика тексту. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 316 с.
4. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Москва: Лабиринт, 1994. 112 с.
5. Кибрик А. Е. Лингвистические предпосылки моделирования языковой деятельности. *Моделирование языковой деятельности в интеллектуальных системах*. Москва: Наука, 1987. С. 33–52.
6. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: курс лекций. Москва: Гнозис, 2001. 270 с.
7. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2003. 240 с.
8. Кубрякова Е. С. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речепорождающего процесса. *Человеческий фактор в языке: Язык и порождение речи*. Москва: Наука, 1991. С. 21–81.
9. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. Москва: Смысл, 2007. 511 с.
10. Маринчак В. А. Интенциональное исследование ценностной семантики в художественном тексте. Харьков: Фолио, 2004. 287 с.
11. Мельчук И. А. Опыт теории лингвистических моделей «Смысл → Текст». Москва: Наука, 1974. 346 с.
12. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
13. Смирнова Н. М. Смысл и творчество. Москва: Издательство «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2017. 304 с.

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕАЛ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ О. ТЕЛІГИ ТА О. ОЛЬЖИЧА

Ірина ДРАГУЩАК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Визначних українських поетів та публіцистів – Олену Телігу та Олега Ольжича – поєднують боротьба за самостійність України, одне покоління, один гарт, одне світоглядне спрямування. Кожен з них добре розуміє, що без еліти національна справа приречена на поразку, тому намагається сформулювати прототип національного ідеалу – людей високих чеснот і сильного характеру, здатних вести націю до визволення, незважаючи на найважчі

обставини. Не випадково в центрі їх уваги були сторінки історії, які ілюстрували героїзм різних епох. Культивування героїчного як національного імперативу переслідувало конкретну мету – сформувати нову особистість, новий тип борця за українську справу, позбавленого комплексів національної меншовартості. Такі ж мотиви бачимо у філософії Дмитра Донцова, що мав вплив на світогляд цілого покоління націоналістичної молоді. Сила характеру, палаюча воля, тверда віра, моральні чесноти, постійна боротьба – ті прикмети, які однаково описують поети-націоналісти та їх натхненник Д. Донцов.

О. Теліга та О. Ольжич самі стали втіленням національного ідеалу. Їх життя були виявом жертвовності та самопосягати, вони стали творцями історії. Обоє були членами Організації Українських Націоналістів (далі – ОУН) та вели напружену і відважну боротьбу за самостійну Україну. Олега Теліга з 1939 р. була активною діячкою культурно-освітньої референтури Проводу Українських Націоналістів (далі – ПУН), яку очолював Олег Ольжич. Вона була редактором багатьох літературних видань, друкувалася в «Літературно-науковому вістнику», що виходив під редагуванням Дмитра Донцова. О. Теліга стала однією з організаторів українського культурного життя в еміграції та у Києві в 1941 р., коли ОУН плекала надію на створення самостійної Української держави. Перебуваючи в окупованому Києві, поетеса продовжувала свою діяльність, незважаючи на заборони гестапо. Навіть коли її попередили про можливий майбутній арешт, його місце і час, вона відмовилась втікати, бо прагнула не зрадити своїм ідеалам і до кінця виконати свій обов'язок служіння українській справі. 21 лютого 1942 року прийнято вважати днем пам'яті Олени Теліги, її чоловіка та інших членів ОУН, розстріляних нацистами в Бабиному Яру.

Олег Ольжич (справжнє ім'я Олег Кандиба) очолював культурно-освітню референтуру ПУН і Револьюційний Трибунал ОУН, у 1942 р. став заступником Голови ПУН та Головою ПУН на українських землях, був Головою ПУН ОУН в 1944 р. У цьому ж році загинув у концентраційному таборі Заксенгаузен під час чергового допиту в ніч проти 10 червня.

Готовність служінню високим ідеалам, які у свідомості О. Теліги асоціюються з національними імперативами, знаходить свій вияв у поезії «Поворот». Чимало дослідників називають цей вірш програмним, де суспільний ідеал поетки постав у повній силі, а останні дві строфи виражають ідеали твердої волі, мужності та жертвовності і переростають у могутній гімн великої віри.

Олена Теліга є автором кількох публіцистичних статей, в яких міститься і досі актуальне осмислення нею тогочасної суспільно-політичної ситуації. Так, у статті «До проблеми стилю» йдеться не лише про стиль в мистецтві, але й концентрується увага на необхідності зміни стилю в житті. Таким стилем, мав стати націоналізм, щоб роздерти «чорну заслону, що висить над майбутнім» [4, 124]. У статті «Сила через радість» показано реакцію націоналістичного середовища на розчарованість, яку переживала тодішня українська еміграція через поразку УНР. Намагаючись збагнути суть занепадницьких настроїв, О.Теліга відзначає, що проблема національного песимізму закорінена у ХІХ ст., коли життя сприймалося «як тяжкий, сірий обов'язок, як тісне ярмо, яке так стискає за горло, що з нього видобувається лише стогін, квиління або благання. Не сміх, не клич, чи наказ» [4, 105]. Натомість О.Теліга пропонує звернутися до іншої традиції – «неспокійних душ Сірків і Богунів», коли українське суспільство було просякнуте романтизмом. «Десь в глибині душі – я певна, що не лише моєї, а багатьох з нас – цілком окреме місце займає блискучий світ козаччини. Мов добрих знайомих уявляємо ми собі людей того часу. З усміхом і подивом згадуємо струнких юнаків і мужчин, подібних до Тараса Бульби, які з розмахом і гумором жили, кохали, рубалися за свій край і з таким же самим шибеничним гумором за нього умирали» [4, 107]. Поетеса вважає, що лише з радісним натхненням, в повноті життя можна служити національній справі – «любити свою справу понад усе, дивитися на неї як на саме життя, віддаватися їй з радістю» [4, 103]. Справжнім взірцем полум'яного патріота для поетеси є О.Ольжич: «Власне так розуміють правду боротьби герої поезій Ольжича, найбільш яскравого представника сучасної молоді поезії. Для них боротьба й життя –

синоніми. Життя, це боротьба, а боротьба – це справжнє життя. І нема тут чого розмірковувати. Навпаки, треба провести цю боротьбу найбільш блискучо й найбільш радісно» [4, 112].

У статті «Партачі життя», О. Теліга підіймає важливі суспільно-політичні й морально-етичні проблеми, що стосуються провідної верстви. «Партачі життя – це псевдоеліти, пристосованці, які своїм отруйним впливом підточують основи моральних й етичних відносин всього суспільства. Це тип людей, «що як соняшники, хилять свої голови то в один, то в другий бік, залежно від того, в який саме бік падає сонце загальної opinіo чи чийогось успіху і де саме можна витягнути максимум матеріальної користі для себе. Під час бурі, під час боротьби, під час гострого напруження двох сторін, коли невідомо, кого чекає перемога, вони нездицидовано плутаються між одними й другими, готові стати кожної хвилини при боці все одно якого переможця, помагаючи йому лише в його останньому ударі, щоб цим дешевим коштом купити собі право бути пізніше в перших рядах коло нього» [4, 145]. «Партачі життя» - це безхребетні особи, яким не дано усвідомити і зрозуміти тих небагатьох «лицарів абсурду», які коштом величезної посвяти, зрікаючись будь-яких матеріальних благ, у боротьбі й праці віднаходили сенс життя, приносили своїй нації честь і славу. Брак «цивільної відваги» в суспільстві призводить до того, що «партачі життя» завжди залишаються «елітою». Свої думки Олена Теліга підтверджує прикладами з життя та демонструє згубність цього явища і підкреслює необхідність його викорінення.

Цікавими і повчальними є міркування поетеси у контексті сприйняття нею збільшовиченої України. Реальність, з якою вона зустрілася в окупованому спершу більшовиками, а згодом нацистами Києві, вразила її духовною руйною та занедбаністю національної культури. Виходячи з переконання, що на українському ґрунті не можуть прижитися чужі для нації цінності, вона закликає до активного опору нав'язуванню чужих цінностей і елементів культури.

У статтях «Прапори духу», «Розсипаються мури», «Вікна на розтіж» сформульовано основні принципи та завдання сучасного українського мистецтва: усвідомлення ним національної самобутності, художня й естетична довершеність, спрямованість на скріплення «душі нації». Таке мистецтво, на думку О.Теліги, може виконати основне завдання: віднайти правдиві глибини й висоти української духовності. Але для цього слід мати велике внутрішнє переконання у своїй правоті: «Будемо самими собою, з усіма своїми поглядами, перед обличчям людей своєї нації і хай в протилежність до забріханої большевицької пропаганди кожне наше слово буде непідробною правдою, незалежно від того, чи ця правда усім буде подобатись. Ми ж не йдемо накидати згори якусь нову ідею чужому середовищу, лише зливаємось зі своїм народом, щоб спільними силами, великим вогнем любові, розлити знов всі ті почування, які ніколи не згасали: почуття національної спільноти та гострої окремішності» [4, 156].

Життя й боротьба Олени Теліги — взірць ідейної переконаності, послідовності у відстоюванні національного ідеалу, великої жертвності й самопосвяти, який витворив героїчний образ української героїні [3]. Подібне можна сказати і про О. Ольжича, який так само сповідував культ героїчної людини, повсякчас готової на самопожертву.

Аналізуючи поезію О. Ольжича, М. Жулинський пише: «Строфа карбована, гостра думкою, не обтяжена метафоричними гірляндами – суворо, чітко і без жодної сльози. Приспана, заколисана емігрантськими благами над розтерзаною більшовиками великою Україною і над Галичиною, яку мордував польський пацифікаційний режим, стихія національних почувань вимагала «грому і блискавки» — гострої, безжальної до емоцій енергії молодих звияжців» [1]. У своїй поезії О. Ольжич говорив про епоху нових змагань та нових героїв, закликав до дії та гарту характеру, духовних злетів та героїзму.

П. Іванишин у статті «Філософія творчості О. Ольжича» зазначає, що витoki творчості О. Ольжича можна знайти у поезії Т. Шевченка. «Вона якраз передбачає такі світоглядні і духовні зміни особистості, таке її зростання, яке зробить цю особистість здатною реалізувати народорятівну ідею (для О.Ольжича – національну ідею), що приведе,

своїм чином, до розв'язання питань буття нації. Перед такою людиною категоричним імперативом стоять вимоги: дорости до ідеї, захопитися позитивним фанатизмом (беззастережною жертовністю), відважитись на боротьбу за свої права, за права громади, за права цілого народу. Тому ця філософія має людинотворчий, націєтворчий і державотворчий характер. Секрет поєднання естетики та ідейності Олега Ольжича, секрет актуальності його творів, свіжості для все новіших поколінь – у стилі життя письменника» [2, 142].

Щирою, безкомпромісною, акцентованою на практичних завданнях боротьби за українську ідею була публіцистика О. Ольжича. Він вірив у силу духу української нації, в її здатність підвестися з колін, забути про поразки й знову піднести прапор боротьби за волю та незалежність, за власну Українську Самостійну Соборну Державу. Ольжич був широко переконаний, що лише український націоналізм може виконати історичне завдання епохи – знову пробудити той дух нації, повернути їй віру у свої сили й піднятися на нову боротьбу за своє історичне право бути в колі цивілізованих народів як повноправна державна нація, рівна серед рівних.

У нарисі «Українська історична свідомість» О. Ольжич акцентує увагу на Ідеї Роду як на нескінченному й нерозривному ланцюгові, що єднає покоління українців і сягає глибин тисячоліть. Автор апелює до державницької традиції, Слави та Звитяги, лицарських чеснот, відповідальності та жертовності «провідної верстви» за долю народу як до тієї історичної спадщини, яка має повернути Нації віру в себе і свої сили, стати прикладом та дороговказом на шляху до здійснення ідеї «суверенності» [5, 293-310].

«Дух руїни» став криком душі О. Ольжича, написаним після трагічної загибелі 30 червня 1941 р. у Житомирі відомих діячів українського національно-визвольного руху Омеляна Сеніка та Миколи Сціборського. Для поета їх загибель – це трагічний наслідок розколу ОУН в 1940 р. та уособлення руйнівної для Української Ідеї сили духу розбрату та взаємного побороювання, який, починаючи з другої половини XVII ст., після Богдана Хмельницького запанував над Україною. Саме цей «дух руїни», на переконання О. Ольжича, століттями не давав можливості в ключові та переломні моменти української історії виступити нації єдиним цілим, єдиним фронтом.

Як бачимо, творчість О. Теліги та О. Ольжича є повчальною і актуальною в умовах розбудови незалежної Української держави, боротьби за її цілісність та майбутнє місце у світовій спільноті. Для сучасної молоді вона є невичерпним джерелом натхнення, життєрадісності, віри у власну націю та прагнення до національного ідеалу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жулинський М. Олег Ольжич і Олена Теліга: нариси про життя і творчість. Вибрані твори. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2001. 144 с.
2. Іванишин П. Філософія творчості О. Ольжича. Українські проблеми. 1998. № 1. С. 141–143.
3. Національний ідеал Олени Теліги. Україна Incognita: веб-сайт. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/nacziionalnij-ideal-oleni-teligi.html> (дата звернення: 15.06.2020).
4. О краю мій: Твори, док., біогр. нарис / Упорядкув., перед. сл., прим., біогр. нарис Н. Миронець. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 1999. 496 с.
5. Ольжич Олег. Вибрані твори / Упоряд. О.Зінкевич; передм. Є.Сверстюка. 2-ге вид. Київ: Смолоскип, 2009. 664 с.
6. Теліга Олена. Вибрані твори / Упоряд. О. Зінкевич. Вид. 2-ге, допов. Київ: Смолоскип, 2008. 531 с.

ІСТОРИЧНІ НАРИСИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХІХ-ХХ СТ.

Йосип ГЕРЕГА

Дослідник-краєзнавець, м.Тернопіль

У ХІХ ст. розвиток культури на Україні проходив у надзвичайно важких умовах реакції царизму. Початкова школа була зведена нанівець. Якщо в ряді місць на Чернігівщині у 1768 р одна школа була на 746 осіб населення, то уже в 1876 – на 6730. За переписом 1897 р на Україні на 100 душ населення було лише 13 осіб грамотних. Та вже в цих нелегких умовах у 1805 р. з ініціативи харківського дворянства і на його пожертви було відкрито університет у Харкові. До відкриття університету у Харкові був колегіум, більшість викладачів якого були вихованцями Київської академії, в тому числі і відомий український філософ Г. С. Сковорода (1722-1794 рр.). Першим хто підписався на велику суму для відкриття університету були його учні і друзі та знайомі. Вони і стали першими студентами університету який став науковим, культурним і освітнім центром, що зібрав навколо себе громадсько-культурні сили Слобідської України, відіграв велику роль в організації шкіл, культурних установ, поклав початок журналістики на Україні та української літератури. Відіграв велику роль в організації шкіл, культурних установ, поклав початок журналістики на Україні та української літератури. Харків став першим осередком українського культурного руху і відродження нової української літератури після «Енеїди» (1798 р.) Котляревського, висунувши на поле бою цілу низку імен, які знаменують українське літературне відродження: П. Гулака-Артемовського, Квітку-Основ'яненка, А. Метлинського, М. Костомарова, С. Писаревського, Марту Писаревську, О. Корсуна, Петренка, Бецького, Кореницького, Щоголева та ін.

Київський університет і Тарас Шевченко

Першим ректором був відомий енциклопедист, дослідник історії й археології України, прихильник Гоголя й Шевченка – В. Антонович. Протягом ХІХ ст. уже було багато вчених у всіх галузях науки. Значно змінився і склад студентів, вже у 1860 роках переважала українська демократична молодь, яка організовувалася у студентські українські громади, серед якої і ширилися революційні ідеї.

Влітку 1843 р. Тарас Шевченко після тривалої розлуки з Україною прибув на рідну землю. В Києві він зустрівся з професорами кафедри словесності М. Максимовичем, студентом історико-філологічного відділу філософського факультету Петром Чуйковим та Пантелеймоном Кулішем, який на той час викладав історію та географію у повітовому училищі на Подолі. У січні 1844 р. Тарас Шевченко прибув до Києва. На квартирі П. Куліша він познайомився зі студентом філософського факультету Антоном Глушаковським. Так поступово Тарас Шевченко входив в київське товариство. У той час в Києві розпочала роботу Археологічна комісія, яка за рекомендацією професора Максимовича доручила Шевченку змальовувати історичні пам'ятки Лівобережної України, зокрема Чернігівської та Полтавської губерній. А в Академії мистецтв видали некласному художнику Т. Г. Шевченку квиток на поїздку в «малороссийские губернии для художественных занятий». В листопаді Т. Шевченка уже було зараховано співробітником Археологічної комісії як художника й етнографа.

Грудень 1845 р. був для Тараса Шевченка і сприятливим і драматичним. Його уява, фантазія, думки і переживання, тривоги і сподівання протягом попередніх двох місяців перебування в Україні втілилися в художніх поемах «Кавказ», «Єретик», «Наймичка» в містерії «Великий льох», а в грудні з'явилося послання «І мертвим, і живим і ненародженим...», поезії «Холодний Яр», «Псалми Давидові», «Маленькій Мар'яні», «Минають дні, минають ночі...», «Три літа». Поет тоді проживав у свого приятеля, лікаря Андрія Козачковського, що в маєтку Степана Самойлова в с. В'юнище. Та раптом він застудився і вимушений був проводити багато часу в ліжку, бо отримав запалення легень. Та

навіть в стані марення його не покидала муза. В одну з таких натхнених миттєвостей виникли на аркуші паперу написані олівцем рядки:

«Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій...»

Так народився безсмертний заповіт 31-го річного поета, в якому він закликав-заповідав своєму народові, що був у ярмі, здобути волю – звільнитися навіть через пролиття ворожої крові і зажити у своїй вільній хаті у славі та волі.

5 квітня 1847 р. Тарас Шевченко був заарештований на переправі через Дніпро біля Києва і доставлений у будинок губернатора І. Фундуклея. При арешті поета було вилучено зошит із написаним ним власноручно, де був вірш-поема «Сон», зміст якого викликав найбільше обурення – «ібо поет прибегаєт ко всем едким и пасквильным выражениям до государя императора...» Вирок Шевченкові був найбільш жорстким – направити рядовим солдатом в Оренбургський окремих корпус «під строгий надзор із заборонаю писати і малювати», – додавив імператор власноручно.

За нашу і вашу свободу

Український борець за кращу долю свого народу Тарас Шевченко підтримував дружні зв'язки із польськими патріотичними представниками засланнями, зокрема з польським революціонером українського походження Зигмундом Сераковським, уродженцем села Лісове Маневецького району на Волині. Батько Зигмунда після участі в польському повстанні 1830-1831 рр. пропав безвісти, а на сина чекала тернова слава. Йому, як і Т. Шевченку, довелося тягти лямку в окремому Оренбурзькому корпусі. Та вже Олександр II реабілітував Сераковського і зарахував йому офіцерський стаж з 1852 р. Сераковський після навчання в Академії Генерального штабу сягнув високого рівня – капітана Генштабу й кавалера Святої Анни III ступеня. Та він поєднав службу в генштабі з антиурядовим товариством, згуртував ініціативних офіцерів. Так поляк з України не боячись втратити високу кар'єру постійно підтримував зв'язки із Т. Шевченком.

Та коли в Варшаві вибухнуло січневе повстання Сигизмунт Сераковський пожертвував кар'єрою в Генеральському штабі, пристав до повстанців, які відчайдушно билися з царизмом у Литві. Він бачив, що сил повстанців було замало, але не покинув їх. Заарештованого із санкції монарха було публічно повішано на шибениці у Вільно 15 (27) червня 1863 р. Страта була жахливою: приречений мучився від болю незагоєної рани, отриманої в бою з карателями. Передсмертну промову героя на ешафоті заглушив барабанний дріб.

До польського повстання 1863 р. приєдналося чимало офіцерів російських полків на території Польщі. Про їх героїчний вчинок закарбовано на кам'яній плиті в Польській Піщаній Слободі: «Тут спочили невідомі повстанці та українець Андрій Панасович Потебня, який кров'ю скропив дружбу між нашими народами. Вічна слава бійцям за нашу і вашу свободу!»

Це був брат старшого Олександра Потебні, відомого українського мовознавця. Нині його ім'я носить Інститут мовознавства НАН України, підпоручик царської армії, який у 1862 році, 27 червня в упор розстріляв намісника російського імператора в царстві Польському генерал-ад'ютанта Лідерса. У 1831 р. генерал, штурмуючи варшавське передмістя, залив його кров'ю повстанців. А у 1862 р. цар саме його направив втихомирювати поляків. Та Андрій Панасович Потебня, підпоручик царської армії, 27 червня 1862 р. в упор розстріляв цього намісника. Після цих пострілів, що сколихнули всю імперію, Андрій виїхав до Лондона, де працював у видавництві «Колокол» Герцена. Та в ніч з 10 на 11 січня 1863 р., коли Центральний повстанський комітет закликав народ до зброї, на Варшаву пішло 120-ти тисячне каральне військо. Андрій вирішив, що його місце серед друзів-повстанців. У Польщі він в чині капітана Війська Польського очолив повстанський

загін і у нерівній боротьбі з каральними військами у ніч на 5 березня загинув смертю хоробрих.

Тоді відбулися понад 1200 збройних виступів у формі партизанської війни за участю понад двохсот повстанців на Львівщині, серед яких були не лише поляки, а й литовці, українці, білоруси та росіяни. В 2013 р. у Львові відбулося вшанування пам'яті Січневого повстання, учасники якого захоронені на львівській землі. В урочистостях, що відбулися з нагоди 150-річчя цих подій в Генеральному консульстві Республіки Польща у Львові, взяли участь із польської сторони глава адміністрації президента Республіки Польща Янек Міхаловський та віцемаршалок Сейму Янек Грабарчик. З українського боку взяли участь заступник голови Верховної Ради України Руслан Кошулинський. Уже тоді на зустрічі сторони домовилися дружньо виступати на міжнародній арені з метою поглиблення політичного діалогу задля спільного європейського майбутнього обох народів.

Уроки історії

Перша світова війна черговий раз продемонструвала гнилість російської імперії, яка була зруйнована в лютому 1917 р. А більшовицький переворот у жовтні 1917 р. був уже спрямований проти слабких демократичних інституцій після романовської Росії. Після революції на території колишньої Російської імперії виникло 13 держав. П'ять із них (Литва, Естонія, Латвія, Польща, Фінляндія) були дійсно самостійними. В усіх інших, в тому числі в Україні утворився тоталітарний радянський режим.

Центральна Рада України стояла на платформі автономії у складі фактично не існуючої Федеративної Росії до січня 1918 р. І тільки більшовицький збройний наступ на Київ змусив її проголосити IV-им Універсалом Українську Народну Республіку самостійною, незалежною державою.

Якби Центральна Рада і особисто М. Грушевський, В. Винниченко, С. Петлюра не займалися демагогією, а проголосили УНР незалежною державою ще літом-осінню 1917 р., зайнялися би розбудовою держави і армії, підкріпивши суверенітет мільйонами українських солдат, які цього і вимагали від керманічів, то уже б тоді в центрі Європи виникла би незалежна 30-ти мільйонна держава із сильною армією.

Якби лідери Східної України не лавірували між зовнішніми загарбниками, а створили міцний союз із українцями західних земель, ті споконвічно мріяли про об'єднання із українцями Наддніпрянщини, то історія України зовсім пішла би іншим самостійним шляхом, незалежним ні від кого. Про що яскраво свідчить історія утворення Гуцульської Республіки в 1917-1919 рр. Не опинилася би і Карпатська Україна у жорнах історії після розпаду Австро-Угорської монархії. Якби українці того часу мали свого Пілсудського, Маннергейма чи Масарика, то Україна не дала б себе завоювати, бо вони не йшли би на угоду завойовникам, а мобілізували б націю на захист своїх територій.

Усе вирішили за один день

У середині серпня 1939 р. Гітлер уже готувався до нападу на Польщу і зрозумів, що йому потрібний, щонайменше, доброзичливий нейтралітет Радянського Союзу. Він розумів, якщо Англія, Франція і Росія об'єднуються, то він не наважиться виступити. Удень 20 серпня, в неділю, Гітлер не витримав і написав Сталіну особистого листа, «...з метою вступити в нові відносини і прийняти його міністра закордонних справ не пізніше середі 23 серпня. Утрюх – Сталін, Молотов і Ріббентроп – усе вирішили за один день. Одразу домовилися про Польщу. Сталін зажадав собі всю Латвію і значну частину Литви. Бо Балтійському флоту потрібні були незамерзаючі порти. Гітлер був готовий піти на все, адже Сталін позбавив його страху вести війну на два фронти. Ближче до опівночі всі домовленості закріпили в секретному додатковому протоколі до радянсько-німецького Договору про ненапад від 23 серпня 1939 р. навіть посол Німеччини Шуленбург розгубився. Він мріяв підготувати пакт про ненапад, який зміцнив мир. Замість цього Сталін і Гітлер домовилися поділити Європу.

Потім була боротьба українців за визволення своєї держави в роки Другої Світової війни 1939-1945 рр. Поліська січ, Дивізія СС «Галичина», сталінський міф «Про Незалежну

Українську державу», навіть Новий Акт злуки українських земель 22 квітня 1944 р. у Львівському Соборі Святого Юра за ініціативи митрополита Андрія Шептицького. Були й конфлікти українських патріотів із частинами Армії Крайової на теренах Волині та Львівщини. Що пережили діти війни. Про що ми конкретно, показали у першій частині книги «Про що шумлять воли Збруча?», що готується до друку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авдєєнко А. Україна Русь арійська. Донецьк: ТОВ «Поліграфбуд». 2012. 160 с.
2. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. Київ: Дніпро, 1991. 238 с.
3. Залізник Л. Нариси стародавньої історії України. К. 1994. 255 с.
4. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. Київ: Дніпро. 1993 р. 448 с.
5. Статті в «Голосі України» №122. 5 липня 2013. «Доля натхненного Сигизмунда, поета і повстанця». «З кобзарем у серці. Тарас Шевченко серед польських політичних засланиців».

РОЗДІЛ 1

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ КОНТЕКСТ ЛЮДСЬКОЇ БУТТЄВОСТІ В СХІДНІЙ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ

ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ КОНТЕКСТ ЛЮДСЬКОЇ БУТТЄВОСТІ В СХІДНІЙ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ

Наталія МОЗГОВА

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Аксіологічна думка в східній (японській) парадигмі культури не є аксіологією у сучасному європейському розумінні цього слова: японська духовно-культурна традиція не оперує поняттям цінності взагалі, цінності як такої, не осмислює статус цінності, можливості її обґрунтування, способи пізнання, не вибудовує типології або класифікації цінностей. Феномен цінностей в японській духовно-культурній традиції імпліцитно вплетений в релігійні, етичні, художньо-естетичні інтерпретації смислів існування людини

Світоглядно-ціннісна традиція та ціннісні орієнтації далекосхідного, зокрема японського, суспільства мають потужне ідейно-теоретичне підґрунтя. Таким підґрунтям є релігійно-філософські уявлення японців, які базуються на синтоїстських, буддійських, конфуціанських і даосистських традиціях. Співвідношення елементів цих традицій у загальному світоглядному комплексі суттєво варіювались, але формуючи разом з буддизмом, конфуціанством і даосизмом єдине світоглядне ядро японської культури, саме синтоїзм виступив у ролі не лише інтерпретуючого, але й адаптуючого культурного механізму. Основною ціннісною орієнтацією в синтоїзмі виступив колектив та суспільна громада, коли весь модус поведінки носить лише колективний характер, а самоцінність особистості не має жодного значення. Індивідуальність («Я») поглинається універсумом, а буття особистості японського суспільства орієнтується на підпорядковування інтересам цілого – громади, держави та макрокосмосу. Якщо буддизм можна вважати індивідуально-психологічною системою регуляції поведінки японського суспільства, то конфуціанство – морально-етичною. Вельми помітним є і вплив релігійних ідей даосизму, головними його ціннісними орієнтаціями стали: гіпертрофоване прагнення людини до щастя, довголіття, культ здоров'я і здорового образу життя, прагнення до розвитку здорового суспільства.

Надзвичайно важливе світоглядно-гносеологічне значення для розуміння діаметрально протилежних моделей світу відіграє якісно різні уявлення про буття і небуття на Сході і Заході, які базуються на антиномічних системах мислення: формально-логічній та інтуїтивно-образній. Небуття на Заході є чимось потойбічним і таємничим, яке сприймається

як знак неминучої смерті та жаху. В європейській культурній традиції небуття не породжує буття, а знищує його. В східній же культурній традиції між буттям і небуттям не існує безодні, світ не є розірваним навпіл, а буття і небуття постійно переливаються одне в одне. Звідси впливає відносність всіх опозицій, які в європейській культурі є амбівалентними: життя і смерть, добро і зло, рух і спокій. При постійній змінюваності світу відпадає необхідність протиставлення однієї даності іншій: матерії – духові, природи – свідомості. Акцент переноситься на протиставлення одного стану світу, – (де немає форм, границь, де існує спокій небуття), – іншому світові, (де є форми, границі, де існує неспокій буття). Якісно різне уявлення про небуття на Сході та Заході має надзвичайно важливе світоглядно-гносеологічне значення. Це вказує на існування діаметрально протилежних моделей світу, які базуються на протилежних системах мислення: формально-логічній та інтуїтивно-образній. Небуття є чимось потойбічним, яке сприймається лише під знаком неминучої смерті та жаху, що притаманне системі мислення Заходу. В європейській культурній традиції небуття не породжує буття, а знищує його. Для Сходу – це зерно життя, потенція буття, це скоріше «добуття» або «співбуття», але в жодному разі не «післябуття».

Сприйняття часу людиною Сходу теж спрямоване на конкретно-якісне та дієве співвідношення з іншими миттєвостями та ситуаціями, на координування вчинків, а не на формування абстрактних теорій. Мислення ж, яке з самого початку було зорієнтоване на людину («людина є мірою всіх речей» Протагор), мало прийти до ідеї сходження та прогресу. Європейський антропоцентризм послугував наріжним каменем спотикання для розвитку циклічного сприйняття руху і часу, що було властивим для Сходу, а відсутність антропоцентричної структурованості мислення людини Сходу призвело до відсутності розуміння ідеї поступовості руху та відсутності лінійного вектору у сприйнятті та розумінні часу. Антропоцентризм древніх греків обумовив характер європейської цивілізації: не Бог, а недосконала людина стала «мірою всіх речей», і все стало протистояти одне одному.

Японці упорядковують свій світ згідно з соціальними нормами вертикальної ієрархії. В сімейних та особистих відносинах належна поведінка диктується віковими та статевими нормами, настановами певних соціальних прошарків. В управлінні, релігії, армії, промисловості повноваження строго регламентовані у відповідності із ієрархією, коли ні вищий, ні нижчий не можуть порушувати своїх обов'язків. Японці відчують себе у безпеці лише тоді, коли дотримуються правил «належного місця». Для них ієрархія сприймається як закон, дотримання якого є мистецтвом і вимагає врахування багатьох чинників.

Специфіка японської держави полягає у тому, що вона постає як еманация вищих сил, які забезпечують їй статус легітимності в очах народних мас. Правлячі кола управляють державою від імені імператора, який уособлює державу. Тенноїстська ідеологія покликана вселити думку, що японці створили таку спільноту, яка об'єднана спільністю долі, визначеної богами синто. Доля цієї спільноти цілком залежить від волі божеств, які благословляють поведінку всієї нації або залишають її членів без покровительства. Умовою, яка визначає слідування «шляхом з богами» є незмінність та вічність правління імператора. Історія післявоєнної Японії довела, що образ імператора вкоренився у масовій свідомості як символ держави та єдності нації. Факти політичного життя, аналіз соціальної психології підтвердили, що збереження монархії не носило в Японії штучного характеру, а відображало реальну потребу сучасного японського суспільства в міфах і ритуальних обрадах. Жодні нововведення та зрушення у світогляді японців не в змозі знищити древні традиції країни.

Отже, вивчення специфічної моделі японської культури дозволяє нам виявити ті соціально-філософські та культурно-історичні умови, в яких здійснюється спадкоємність традицій, а також той психологічний контекст, у якому формуються відповідні системи цінностей та оцінок, художньо-естетичних смаків, поглядів та норм.

КУЛЬТУРНА ВАРІАТИВНІСТЬ МОРАЛЬНОЇ ІНТУЇЦІЇ

Світлана СТОРОЖУК

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Ігор ГОЯН,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Від часу виникнення філософії і до наших днів, однією з незмінних її проблем залишається мораль та цінності людини. Попри те, що до цієї проблеми зверталися мислителі у всі історичні періоди, наразі є всі підстави говорити про те, що історично інтерес до проблеми формування та функціонування моралі був нерівномірним. Певною мірою це було зумовлено чималим впливом аристотелізму на розвиток філософської думки Античності та Середньовіччя. Не менш поважним видається значення моральної філософії І. Канта у суспільно-політичній думці XIX–XX ст. На наш погляд, саме його варто вважати фундатором когнітивного підходу до моральної свідомості особистості. Згідно з ним, моральний розвиток співвідноситься із загальним напрямком когнітивного дозрівання людини, завдяки чому мораль постає вищою стадією розвитку особистості.

Не вдаючись до критичного аналізу подібних поглядів, вважаємо за доцільне зацентрувати увагу на тому, що панівний в сучасному інтелектуальному дискурсі когнітивний підхід ліг в основу сучасних педагогічних стратегій та буденної свідомості. Тут вже давно вкоренилося переконання у можливості формування та/або коригування системи моральних норм та цінностей особистості в процесі комунікації, міжособистісної взаємодії, особливо з авторитетними іншими тощо.

На тлі практично безроздільного панування когнітивних теорій моралі, в другій половині XIX ст. починають все виразніше намічатися альтернативні бачення цієї проблеми. В даному контексті варто згадати роботи французького соціолога Г. Тарда, котрий одним з перших зацентрував увагу на руйнівну силу натовпу та показав його згубний вплив на поведінку людини, особливо у момент здійснення морального вибору. Подібну позицію цілком і повністю поділяв й відомий тогочасний французький соціолог та психолог Г. Лебон. У своїх працях він неодноразово вказував на те, що в історії людства розпочинається період панування маси, тобто час коли не сила аргументів або інтелекту матиме вирішальну роль, а вміння організувати людей. На перших погляд зовсім не загрозлива тенденція, в очах Г. Лебона набувала негативного забарвлення. На численних прикладах, вчений показав катастрофічні наслідки впливу масових інстинктів через притаманну їм схильність до ескалації аморальності. Інакше кажучи, Г. Лебон звернув увагу на те, що рішення про дії всередині групи зазвичай мають низьку моральну якість, завдяки чому навіть розумні та моральні люди можуть потрапити у пастку аморальності – під впливом маси вони можуть робити недопустимі речі, про які згодом будуть шкодувати. В даному контексті одним з найбільш показових прикладів може стати групове насильство, учасниками якого як свідчить історія нерідко стають слабкі особистості, не здатні протистояти груповим інстинктам.

Незважаючи на раціональність та вагомий теоретичний та практичний потенціал наукових висновків Г. Лебона, його роботи не зуміли активізувати хвилі наукового інтересу до проблеми функціонування моральної свідомості. Певною мірою це було зумовлено зосередженістю інтелектуального дискурсу на проблемах, котрі були активізовані війною. Як відомо, у повоєнні роки у центрі інтелектуальних пошуків стояли проблеми правового регулювання суспільної взаємодії. Моральна сторона визрілих у суспільстві проблем вирішувалася крізь призму кантівського раціоналізму, котрий, як відомо, не вичерпував усієї багатогранності функціонування моральної свідомості особистості.

Різке зростання уваги до проблеми функціонування моральної свідомості відбулося вже на початку XXI ст. Саме в цей час чітко й однозначно виявилася неспроможність ліберальної ідеології мультикультуралізму та окреслилися проблеми міжособистісної комунікації зумовлені глобалізацією. Саме завдяки людство усвідомило, що люди у своїх

вчинках керуються не тільки і не стільки своїм розумом. Домінуюче значення у прийнятті рішень належить внутрішнім інтуїтивним переконанням, а подекуди й упередженням, котрі у підсумку своєму формують систему моральних норм окремої людини. Цю думку, одним з перших теоретично обґрунтував та представив на розсуд наукової спільноти, американських соціолог та психолог Дж. Гайдт. Разом зі своїми учнями він розробив велику кількість моральних дилем, на прикладі яких показав, що моральні переконання продукує не раціональна моральна свідомість, а емоційна інтуїція. Завдяки їй формується система переконань та упереджень, котрі потребують раціонального обґрунтування. При цьому, як доводить вчений, моральні переконання та упередження не виникають випадково, а постають культурними продуктами, котрі діти засвоюють разом з мовою до 6-9 років. Як наслідок, у підлітковому віці вони стають універсальними представниками своєї культури. Інакше кажучи, моральні інтуїції є повністю детермінованими суспільством і культурою, залежать від класової приналежності, історичної епохи психологічних особливостей кожної особистості.

Інтуїтивний підхід Дж. Гайда, повністю не спростовує когнітивного підходу, між тим надає цілий ряд уточнень, котрі можуть і повинні враховуватися при дослідженні міжкультурної та національної взаємодії. Не менш цікавими та плідними вони можуть стати при дослідженні колективної пам'яті та її ролі в процесі формування національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Haidt, J. (2001) The emotional dog and its rational tail: A social intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*. Vol. 108 (4), 814-834. doi: 10.1037/0033-295X.108.4.814
2. Haidt, J. (2007) The New Synthesis in Moral Psychology. *Science*. Vol. 316, 5827, 798-1002. doi: 10.1126/science.1137651
3. Kryvda N., Storozhuk S., Hoyan I., Fedyk O., *Worldview and ideological priorities of modern society: ukrainian and euro-atlantic context (Світоглядуні та ідеологічні пріоритети сучасного суспільства: український та євроатлантичний контекст). Ideology and Education in Post-Soviet Countries. № 2 (13), 2019, pp. 91-109.*
4. Storozhuk S., Goyan I. *Socio-Cultural and Ideological Preconditions of Gender Equality / Future human image. 2017. Vol. 8.C. 149-159.*
5. Гоян І., Сторожук С. Вплив віртуальної реальності на самоактуалізацію тинейджерів: антропологічний вимір. *Антропологічні виміри філософських досліджень. 2016. Вип. 9. С. 17-28*

ЦІННІСТЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КРИЗИ

Наталія МОРСЬКА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

«Я народився людиною... Живу...

Я відчуваю біль, коли мені роблять боляче...

Я можу виразити свої погляди...

Виразити словом, поведінкою, емоціями...

Це цінності, які належать мені вже тому, що я народився людиною.

Чи є потреба в тому, щоб ці цінності захищати?

Виявляється є...» [1, с.12]

Сучасна цивілізація характеризується глобальною кризою, яка поширена на усі сфери суспільного життя і становить загрозу й для самої людини як біосоціальної істоти. Сьогодні, коли планету паралізувала пандемія COVID-19, у цивілізаційному просторі спостерігаємо особливе загострення і поглиблення глобальної скрути. Люди у всьому світі опинилися у

невизначених складних умовах, ізольовані, беззахисні, сковані страхом перед загрозою небезпечної хвороби. Такі обставини зумовлюють майже цілковиту владу держави над людиною, яка стає залежною від її турботи, вчасного надання медичної допомоги та, загалом, ефективної організації забезпечення важливих життєвих потреб та умов життєдіяльності. Така ситуація головним чином актуалізує проблему прав людини як ціннісного засадничого механізму, який стоїть на сторожі базових людських потреб, має захищати і забезпечувати той необхідний мінімум, без якого людина не може існувати та розвиватися як особистість.

Права людини – це універсальні загальнолюдські цінності, які допомагають особистості вимірювати світ, співвідносити себе з явищами та подіями, сприяють співіснуванню з іншими людьми у суспільстві та, водночас, дозволяють зберегти гідність кожної людини, захищають від посягань та забезпечують мир і сталий розвиток людських спільнот. Суперечливо, але «права людини – це те, що захищає нас від свавілля влади, і, разом з тим, гарантується виключно державою. Це те, що народжується разом з нами і, водночас, те, за що ми маємо постійно боротися» [1, с.10]. Як зазначив В.Осятинський: «Концепція прав людини ґрунтується на трьох основних положеннях: Перше – будь-яка влада є обмеженою. Друге – кожна людина має свій автономний світ, в який не може втручатись жодна влада. Третє – кожна людина захищаючи свої права, може висувати претензії державі, домагатись дотримання своїх прав» [1, с.13]. В умовах пандемічних обмежень та, почасти, жорсткого карантину, права людини повинні поставати своєрідним гарантом, які обмежують свавілля державної влади, а забезпечують реалізацію певних свобод кожної людини та можливість отримати належні їй права, зокрема, право на захист свого життя і здоров'я, право на захист власної гідності, право на вільний розвиток своєї особистості, право на свободу думки і слова, право на свободу та особисту недоторканність, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, недоторканність житла тощо [2].

Раптово ставши «оголеною» перед хворобою та владою, людина хоче бути принципово впевненою у своєму захисті та підтримці з боку держави: наданні якісних медичних послуг, вчасному отриманні правдивої інформації, гарантуванні збереження робочого місця та заробітної плати або необхідної матеріальної підтримки у разі її втрати, отриманні якісної освіти для дітей та молоді, прагне не стати заручником маніпулювання ситуацією та використання пандемії в політичних чи економічних інтересах держави тощо. Обмеження та заборони, які пропонує держава, мають бути узгодженими із суспільними потребами та ризиками, доцільними з погляду гарантій свободи, співвіднесеними із уявленнями про добро і справедливість.

На молодіжному порталі Council of Europe зазначається, що «права людини як броня – вони захищають нас; вони як правила – говорять нам, як себе поводити; і вони як арбітри – ми можемо до них звертатися. Вони абстрактні – як емоції, і як емоції вони належать всім й існують, що б навколо не відбувалося. Вони подібні до природи, тому що їх можна зневажити; та до духу, тому що їх неможливо зруйнувати. Подібно до часу, вони однаково ставляться до всіх нас: багатих і бідних, старих і молодих, білих і чорних, високих і низьких. Вони пропонують нам повагу і вимагають від нас ставитися з повагою до інших. Вони подібні до доброти, правди і справедливості: ми можемо розходитися в думках стосовно їхнього визначення, але ми впізнаємо їх, коли бачимо, що їх порушують» [3].

В кризових умовах людина відчуває та реагує на зовнішній світ гостріше. Щодня перед нею стоять конкретні завдання, вона стикається з певними обставинами, прямо чи опосередковано спілкується з різними людьми, реагує на різну інформацію та конкретні дії щодо себе та своїх ближніх. У цей час на перший план виходять життєві цінності, які постають своєрідними маркерами аналізу ситуації і нашого світовідчуття, визначають наш характер, здатність реагувати чи терпіти. Коли є відповідність ціннісним переконанням людини, вона відчуває себе гідно, її життя є змістовним і наповненим. А якщо якісь дії чи

вчинки інших принижують її гідність людини, вона почуває себе некомфортно і це підказує їй, що не все гаразд в її оточенні чи загалом у світі і це суперечить правам людини.

Права людини є невід'ємними від індивіда, вони позанаціональні і позатериторіальні, мають природну сутність та існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту [4, с. 540]. Права людини зафіксовані у національному законодавстві країн світу та міжнародних угодах і репрезентують найбільш гуманітарно-антропологічну концепцію, «в рамках якої людина розглядається як така, безвідносно до її етнічних, расових, релігійних та будь-яких інших відмінностей або належності до локальної культурної традиції» [5, с.506]. В.Сокурєнко підкреслює універсальну цінність прав людини. Вони мають значення для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту. Дискусійним постає лише питання, у разі вироблення узагальнюючих юридичних положень, з якої теорії прав виходити та які стандарти у цій сфері вважати взірцем, але автор зазначає, що будь-які складнощі правотворчого процесу «не виключають ідеї можливого використання прав людини як цінності, спільної для всього світу» [6, с.8].

Цивілізаційна криза, яка охопила сучасне суспільство, попри негативні наслідки, все ж має і позитивну роль. Як засвідчує Т.Тюріна, «вона є еволюційно необхідною фазою, стимулюючим чинником подальшого розвитку цивілізації – сигналом, який свідчить про доцільність докорінної зміни світоглядних установок людства, системи його цінностей і пріоритетів у сфері ідеології, освіти, наукових пошуків, соціальних перетворень, а також про необхідність переосмислення законів життя людини на Землі, характеру взаємин людини, природи, суспільства і Всесвіту на духовних засадах» [7, с. 219]. Для сучасного соціуму важливими ціннісними орієнтирами мали б стати морально-правові імперативи гуманітарної парадигми, які допомогли б вибудувати ієрархію базових вартостей і потреб, актуалізували б важливі для людини і суспільства норми й правила поведінки, запобігли б можливості самознищення людства і скерували б його на подальший гуманітарний розвиток [8, с. 293].

Переформатування повинно відбутися і у прагненні світової спільноти зміцнити вияв поваги до прав людини, визнанні їх як абсолютної універсальної цінності та беззаперечного фундаментального механізму в утвердженні цінності людини та унеможливленні спалахів глобальної деструкції у сучасному інформаційно-техногенному світі. З огляду на те, що погляд на права людини як наріжний принцип світової політики утвердився після Другої світової війни (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічно-соціальні та культурні права 1966 р., Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р.), а зараз уже XXI століття із своїми особливостями та загрозами, постає необхідність у напрацюванні і затвердженні нового міжнародного документа з прав людини, який став би гарантом для людини з врахуванням сучасних викликів. Також актуальним є перегляд способів захисту прав людини в нових цивілізаційних умовах життєдіяльності, як у глобальному масштабі, так і в межах України як європейської правової держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кожен має право знати свої права. Буров С., Реуцький К., Войтенко О., Бузова Р. К.: КВІЦ, 2012. 106 с.
2. Конституція України: Офіційний текст. К.: КМ Publishing, 2013. 96 с.
3. Що таке права людини? КОМПАС: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/what-are-human-rights->
4. Теорія держави та права: Учебник для вузів. Под ред. проф. В.М. Корельського, В.Д. Перевалова. 2-е изд., изм. и доп. Москва: НОРМА, 2002. 616 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. Голова редколегії В.І.Шинкарук. Інститут філософії ім.Г.С.Сковороди НАНУ, 2002. 746 с.
6. Сокурєнко В.В. Права людини як фундаментальна цінність. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини. Харків, 2016. С.7-9. URL:

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2340/prava_lyudini_yak_fundamental_na_cinnist.pdf?sequence=2&isAllowed=y

7.Тюріна Т.Г. Криза духовності сучасного суспільства: реалії і шляхи виходу (ноосферний підхід). Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 5 (86)-2018. С.214-223. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/domtp_2018_5_23.pdf

8. Морська Н.Л. Морально-правові імперативи гуманітарної освіти. Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 22 травня 2020 року. НЮУ ім.Ярослава Мудрого. Харків: Друкарня Мадрид, 2020. 506 с. С.291-294.

ЦІННІСНА РОЗГУБЛЕНІСТЬ ТА ДЕЗОРІЄНТАЦІЯ В УМОВАХ МЕДІА-ВІРУСНОГО БУМУ

Катерина ГОНЧАРЕНКО

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Сучасний інформаційний простір – це простір надмірної циркуляції інформації сумнівної якості, це простір фейків, симуляції, контенту маніпуляційного характеру, нівелювання та зміщення ціннісних орієнтирів. Це простір, який породжує необхідність медійної грамотності, фатчекерів, нових темпоритмів та ціннісно-якісних інформаційних впливань. Дана ситуація спричинена різними факторами, одним з них, що чітко викриває весь цей процес, є циркуляція медійних вірусів, які значно посилюють ефект дезорієнтації.

Певна частина інформації, яка циркулює в сучасному медіапросторі, це інформація метою «запуску» якої є принцип: «головне щоб вона приваблювала увагу». Медіа-віруси належать саме до такого типу інформації та поширюються в інформсередовищі точно таким же чином як і біологічні віруси. Володіючи яскравою цікавою подієвою оболонкою, вірус вводить в медіапростір приховані та закладені в ньому концепції та ідеології, які в свою чергу впливають на те, як людина вчиться, будує відносини один з одним, навіть на те, як вона сприймає реальність.

Викликаючи інтерес у споживача мас-медіа і поширюючись, подібно вірусній інфекції, медіаподія здатна викликати зрушення в масовій свідомості. В медіапросторі з задіяванням медіа-вірусів все відбувається за принципом «ефекту метелика»: один маленький ролик, знятий на побутову відео-камеру чи звичайнісінький мобільний телефон, а потім поширений через меружу Інтернет, здатний змінити ставлення людей до тієї чи іншої ситуації, або й взагалі призвести до змін політичної ситуації в країні.

Медіавіруси можуть поширюватися по інфосфері за допомогою коротких семіотичних фрагментів – мемів. На рівні індивіда пропоновані маскультом меми є будівельним матеріалом його власної свідомості, на рівні людства – формотворчим підґрунтям для свідомість суспільства. Меми акумулюють нові культурні ідеї, що викликають соціальні мутації, що, крім іншого, обумовлює культурну еволюцію суспільства. Ці новаційні медіа-наративи тим успішніше відображаються у свідомості мас, чим вони лаконічніші та емоційніші. На швидкість поширення мемів впливає ступінь їх тиражування масовою культурою. «Протеїновою оболонкою» медіа-вірусу може бути подія, винахід, технологія, система ідей, музична фраза, візуальний образ, наукова теорія, сексуальний скандал, стиль одягу або навіть поп-знаменитість – головне, щоб вона, оболонка, привертала увагу. Ці «медіа-вірусні» оболонки шукають будь-які здатні прийняти їх щілини і лазівки в поп-культурі і приліплюються в будь-якому їх місці, де їх зможуть помітити. Приліпившись, медіа-вірус вводить в інфосферу приховані в ньому концепції, що виявляються в формі ідеологічного коду – це не гени, як нам це може здатися на перший погляд, але їх концептуальний еквівалент, який ми зараз називаємо «мемами». Подібно справжньому

генетичному матеріалу, ці меми впливають на те, як ми будемо бізнес, навчаємося, взаємодіємо один з одним і навіть на те, як ми сприймаємо реальність» [3, с. 38]. А оскільки меми є надто сприйнятними на сьогоднішній день, то ми можемо констатувати, також, і той факт, що весь той контент, який вони містять, теж швидко сприймається аудиторією.

Д. Рашкофф, який власне і аналізує медіавіруси, піддає критиці аналітиків та дослідників медіа і філософів «до-масово-популярно-телевізійної» (М. Маклюен, Ж. Бодрійяр) епохи за їх стійке небажання бачити абсолютно нові реалії медіа, для яких головною ознакою і настановою може виступити теза: «... медіа можуть тільки відображати або коментувати» щось реальне» [3, с. 14]. І далі, як зазначає сам автор, що «вони ніяк не можуть визнати, що медіа – самі по собі щось реальне, щось, що існує незалежно і, можливо володіє власними потребами і інтересами» [3, с. 14]. На ці ствердження слід звернути особливу увагу, оскільки вони розкривають сутність медіареальності, а відповідно і позицію мислителя, яку, М. Маклюен мав змоги констатувати, хоча і теоретично й обґрунтував нову конфігурацію і трансформацію медіа. В даному аспекті, ми також можемо побачити розбіжності з розумінням медіа у Д. Рашкоффа та Ж. Бодрійяра, оскільки для останнього досить важливим виступає поняття «симуляції», а більш точно «симуляційної реальності», яку пропонує медіапростір.

Суттєвим також є те, що «відокремлення» Д. Рашкоффим себе від попередніх аналітиків медіа має значення в його теорії, оскільки для попередніх мислителів медіа – це переважно лише ті канали, за допомогою яких люди спілкуються один з одним: телебачення, преса, наклейки та ін. «Тому медіа трактуються ними як і раніше як гниюча купа культурних відходів», та в якій все що і відбувається, це: «за відсутністю кращого заняття, просто переживається своя ж відторгнута їжа» [3, с. 18]. Для самого ж Д. Рашкоффа є принциповим те, що єдиним середовищем, в якому наша цивілізація ще може розширюватися – це ефір, іншими словами – медіа. А відповідно розширення сфери медіа стало справжнім місцем, середовищем існування – простором, таким же реальним і, по всій видимості, незамкнутим, яким був «простір земної кулі п'ятсот років тому». Цей новий простір він називає інфосферою.

«Інфосфера, або «медіапростір» – це нова територія, відкрита для людської взаємодії, розширення економіки і, особливо, для соціальних і політичних махінацій» [3, с. 26]. Д. Рашкофф підкреслює, що сила добре напрацьованої інфосфери, а це переважно комунікаційні канали, через які індивідуальні і масові повідомлення можуть розподілятися так само ефективно, як товари і сировина, має потужний заряд або ж закладений механізм, який вже не можна призупинити. Інфосфера переплелася з техно- і соціо-сферою, які вона обслуговує, допомагаючи інтегрувати економічне виробництво з поведінку окремих людей, в виробництво та формування їх цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодрійяр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрійяр; пер. с франц. Н. Сулова. Екатеринбург: У-Фактория, 2006. 200 с.
2. Маклюэн Г. М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн; пер. с англ. В. Николаева; закл. ст. М. Вавилова. М.: «КАНОН-пресс-Ц», 2003. 464 с.
3. Рашкофф Д. Медиавирус! Как поп-культура тайно воздействует на ваше сознание / Д. Рашкофф; Пер. с англ. Д. Борисова. М.: Ультра-Культура, 2003. 368 с.

ТОМІСЬКА ЦІННІСТЬ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТУ

Ірина МАТВІЄНКО

Національний університет біоресурсів і природокористування України

У нашому сучасному світі все більше і більше зростає інтерес до проблеми людини. Ким є людина? Чому на відміну від інших природних істот вона наділена особливими ознаками? Яка природа людини? Що визначає її духовність? У чому сенс і цілісність людського життя?

Шукаючи відповіді на ці та інші подібні питання можна звертатися до міфологічної творчості, наукових, філософських текстів різних епох. Ще з шкільних років ми вивчаємо безліч предметів, які торкаються проблеми людини, – це і біологія, і історія, і література. Звертаючись до цього матеріалу, ми кожного разу знаходимо підтвердження тому, що людина є унікальна, а також тому, що, на жаль, не одна наука сучасності не може збагнути повною мірою сенс людини.

Кожен з письменників, чи то поетів, чи то філософів намагався дати визначення, хто така людина. Майже кожен намагався так чи інакше визначити проблему людини. Але все ж унікального визначення, що ж є людина? який зміст ми вкладаємо в це слово «людина» не має.

В сучасному світі людина виступає як самодостатня цінність, суб'єкт, який контролює свої дії, може оцінювати їх та діяти на власний розсуд.

Історія філософського визначення людини як істоти специфічної сягає часів Стародавньої Греції. Вже Аристотель пропонує пояснювати сутність людини акцентуючи увагу на її здатності перевершувати природне тваринне єство. Людина – це не просто тварина, яка має розум, але й істота, яка обдарована «надприродною» силою – духовністю. Остання обумовлює унікальність та неповторність кожного. Доречним у даному контексті є твердження Ж.Марітен, про те, що людина в більшій своїй частині духовна істота [1, с. 57]. Мислителі Середньовіччя запропонували тлумачення людини, яке дозволяло визначати її особистістю – людиною, що може і повинна бути відповідальною за власні вчинки згідно пануючих у ті часи релігійних наративів. «Особистість – це універсум людської природи, який наділений свободою волі і створюючий в силу цих обставин, незалежне ціле по відношенню до світу, так, що ні природа, ні держава не можуть посягати на цей універсум без його згоди» [1, с. 58].

Суб'єкти займають весь простір томістського універсуму, в тому сенсі, що для томізму існують тільки суб'єкти з притаманними їм рисами, і тільки індивідуальні суб'єкти здійснюють акт існування. Істина основа метафізики Томи Аквінського – поняття буттєвості, або конкретної єдності суцього і існування. В мові не має більш звичного слова ніж слово буття, але і саме воно складає найбільшу таємницю філософії. Бог створює існуючі суб'єкти чи основи, які існують у своїй індивідуальній природі. Якщо рухатися від нижчих до більш високих ступенів буття ми маємо справу з суб'єктами існування, з основами, все більш і більш багатими та складними в своєму внутрішньому стані. Хоча ми і намагаємося пізнати іншого суб'єкта але все ж до кінця ми його не пізнаємо.

Найважливіші проблеми, які сьогодні можна визначити як ключові, які стосуються кожного індивіда окремо та суспільства загалом – є проблеми людської особистості. Визначення людини та її сутності не може обійтися без цього поняття. Особистість не є об'єкт. Особистість – це те, в кожній людині, що не може розглядатися як об'єкт. Особистість, тобто персону є ключовою категорією персоналізму, відповідно представники цього напрямку розглядають кожну людину не окремо, виходячи з індивідуальних відмінностей, а в розумінні людина в суспільстві, як один з елементів суспільства, які мають особливі притаманні саме цій людині ознаки. Особистість – це не об'єкт, навіть самий досконалий, який як і всі інші, ми б пізнавали ззовні. Особистість – єдина реальність, яку ми пізнаємо і одночасно створюємо в середині нас самих.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Марітен Ж. Интегральный гуманизм // Марітен Ж. Философ в мире. М.: Высшая школа, 1994. с. 194.

СВОБОДА, РІВНІСТЬ, БРАТЕРСТВО: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ

Ольга ПЕЖИНСЬКА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Як відомо, ціннісні орієнтації можуть формуватися в будь-якій сфері життєдіяльності людини і суспільства. Вищі цінності відображають фундаментальні відносини і потреби людей, становлять основу індивідуального світогляду. Вищими цінностями виступають: здоров'я, сім'я, любов, свобода, світ, війна, держава, праця, істина, честь, свідомість, пізнання, творчість тощо, які мають швидше орієнтаційний, аніж регулятивний характер. Це комплексні емоційно-образні узагальнення провідних соціокультурних орієнтацій, що визначають всі сфери життя людини. *Це цінності суспільного ладу, спілкування, діяльності, самозбереження, цінності особистих якостей, а також загальнолюдські цінності.* Цінності визначають зміст існування індивіда, з чого випливає вся його мотивація. Вищі цінності сприяють втягненню людини у вищі інстанції, наповнюючи зміст її життя. Потреби в сенсі життя людини в інтегральному розумінні світу, універсальному з'ясувальному принципі. Без такого внутрішнього ідейного сенсу людина не відчуває своєї цінності, не спроможна керувати творінням самої себе.

Ціннісна тріада «свобода, рівність, братство» стала відомою під час Французької революції. У 1848 році цей девіз був визначений у французькій конституції як конституційний принцип; в подальшому ця ціннісна тріада з'являється у французьких конституціях 1946 та 1958 років. Ця форма, яка стала французьким девізом, також прийнята і в інших країнах, наприклад, в Конституції Індії 1950 р. Крім того, перша стаття Загальної декларації прав людини містить тріаду: «Усі люди народжуються вільними і рівні за гідністю та правами. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти один на одного в дусі братства» [1].

Цікаво, що усі ці три ідеали стали суспільними рухами протягом усієї історії.

З точки зору свободи, необхідно розглядати як зовнішні, так і внутрішні аспекти людської істоти. Зовнішнє стосується надання свободи людям. Поняття загальної свободи, з'являється, наприклад в Конституції США у 1791 р., де «Перша поправка», створена для забезпечення громадянських свобод, передбачає свободу віросповідання, слова, преси та право на збори. Важливим є те, що із вказаним поняттям загальної свободи пов'язана можливість кожної особи вільно висловлювати свої ідеї. Ще однією віхою руху за свободу стало скасування рабства в США, у 1863 році, а останньою країною в світі, яка повністю поклала край рабству стала Мавританія, у 1981 році.

В наш час поняття зовнішньої свободи вкорінено в культурно розвиненому людстві. Наприклад, вчені дорожать своєю свободою дослідження, тобто вони є вільними досліджувати те, що кожен вважає найбільш актуальним. Вчителі та викладачі цінують свободу викладання, тобто використовують свої заняття так, як вони вважають за потрібне.

Зовнішня свобода цінується, оскільки вона дозволяє людині здійснювати внутрішню вільну волю, тобто вільно мислити, щось планувати, а потім виконувати дії чи говорити що небудь. Цілком можливо, що цей рух до зовнішньої свободи відображає завоювання людством вільної волі. В певний час люди почали відчувати, що можуть мати свободу мислення. Спостерігаючи за своєю свободою думки власним мисленням і тим, що вони могли здійснити свої заплановані раніше дії, люди почали боротися за зовнішню свободу, дозволяючи їм виконувати ці дії зовні. Жодна сучасна людина не повинна задовольнятися дотриманням команд, догм, законів та соціальних правил, не розуміючи їх мети та не визнаючи їх обґрунтованості.

Права людини, які виражаються в законах та соціальних правилах поведінки, мають відношення до рівності. Кожен повинен однаково ставитися до законів, що стосуються прав та обов'язків. Наприклад, якщо закон вимагає не допускати дискримінації за ознакою статі,

віросповідання, національності, етнічної приналежності або фізичних вад, він повинен справедливо застосовуватися.

Цікаво відзначити, як надаються рівні можливості пересуватися фізично інвалідам, так само як людям, у яких цього недоліку немає. Це досить недавній випадок опускання тротуарів для користувачів інвалідного крісла або встановлення мобільних майданчиків на сходах, де немає ліфтів.

Це призвело до універсалізму, який, останнім часом, дуже проявляється. Наприклад, в Європейському Союзі (ЄС) люди мають право жити в будь-якій країні, їм дозволяється вільно переходити з однієї країни в іншу (наслідок Шенгенського договору 1995 р.). Університети дозволяють студентам проходити курси в інших університетах будь-якої країни ЄС тощо.

Однак, на нашу думку, майбутнє стримує розвиток третього ідеалу Французької революції – братерства.

Поняття солідарності допомагає краще зрозуміти значення братерства. У соціальному плані недостатньо дозволити людині бути вільною та мати рівні права з іншими: потрібно допомагати людині розвивати себе.

Таким чином, братерство, солідарність означають допомогу тим, хто її потребує.

Якщо група людей порушує свободу інших людей або їхні рівні права, це зазвичай розцінюється як повернення до минулого. Зауважимо, що самовіддано любити можна лише з вільної волі, тобто вона не повинна бути результатом зовнішнього нав'язування, оскільки тоді б таке прагнення походило би від егоїзму, який є протилежністю самовідданої любові. Саме тому братерство припускає свободу та рівність. Разом з тим, слід зауважити, що розвиток егоїзму був необхідністю для людства. Оскільки без нього ми б не розвинули сприйняття власної індивідуальності, а отже і самосвідомості. Однак зараз ми перебуваємо на стадії необхідності витіснити її цінністю самовідданої любові.

Як вже відомо, рухи за свободу та рівність з'явилися свого часу природним шляхом, однак невідомо чи таким же чином, через розвиток людства, з'явиться рух за загальне братерство та солідарність.

Якщо розглянути соціальну еволюцію минулих століть, то можемо побачити посилене зростання егоїзму та жадібності. Сама капіталістична система ґрунтується на твердженні Адама Сміта в книзі «Багатство народів» про те, що задоволення егоїзму та особистої амбіції виведе «невидиму руку», яка б розподіляла багатство і приносила загальне щастя. На жаль, ця «рука», якої насправді ніколи не було, не повинна ніколи працювати, адже те, що ми фактично бачимо, – це зростання економічної нерівності та посилення соціальних та індивідуальних бід – включаючи зростаючі труднощі в соціальних відносинах, а також різноманітні залежності, в тому числі від Інтернету. Найтрагічніший аспект у цій ситуації, наприклад, полягає в тому, що ми виробляємо або могли б виробляти достатню кількість їжі, щоб прогодувати все людство, однак існуючий стан речей зберігається лише завдяки егоїзму та жадібності людей, компаній та урядів. Харчові відходи, неефективність виробництва та споживання (наприклад, вживання м'яса набагато менш економічно ефективніше, ніж вживання овочів і молочних продуктів), неправильна індустріалізація (виробництво нездорової їжі, без поживної цінності) – деякі фактори, які могли б змінюватись, якщо би існував справжній дух братства, соціальна відповідальність бізнесу, якби бралися до уваги потреби людей, а не переслідування мети надприбутків.

Симптомом підвищеного егоїзму є також швидко зростаюча конкуренція. Виявляється, будь-яка конкуренція за своєю суттю антисоціальна, бо коли один перемагає, інший обов'язково програє. Протилежністю конкуренції є співпраця, яка за своєю суттю є соціальним братерством.

Зростаючий егоїзм, жадібність та конкуренція очевидно змушує усіх сумніватися, чи буде природно розвиватися серед нас дух братерства, так само як ми розвинули дух свободи та рівності. Цілком можливо свідомо розвивати цей дух, через самовиховання дорослих та

навчання дітей та молоді. Допомога іншим створює почуття солідарності, а смак до здійснення братерства так само, як і контакт зі стражданням, розвиває співчуття.

Відчуваючи співчуття, можна відчути відповідальність допомагати іншим, і це позитивно. Правильний шлях полягає в тому, що необхідно плекати і сприяти свободі та рівноправності інших, а також виконувати усі необхідні дії, які спрямовані на поширення братерства у суспільстві. Все це слід здійснювати постійно, глибоко розуміючи особистість людини. На жаль, такого розуміння неможливо досягти з матеріалістичної концепції людини. Якщо остання є просто матерією і вважається механічно-електричною машиною, не буде шкоди, якщо буде обмежена її свобода.

Тому, щоб відкрити шлях до майбутнього, з почуттям до всезагального братерства, необхідно спочатку пройти етап витіснення того, що вважається найбільшим злом людства сьогодні, а саме матеріалістичного уявлення про весь світ і людську істоту. Зазначене самовиховання повинно починатися з відмови від забобонів, що люди складаються лише з матерії та фізичних процесів. При цьому, однак очевидно, що не слід сприймати духовні течії, які ґрунтуються на почутті задоволення, обіцяють фізичний чи психологічний комфорт, щастя чи, ще гірше, матеріальні вигоди. Насправді, слід відмовитися від матеріалістичної концепції, без будь-яких упереджень, у пошуках розуміння, використовуючи свідомі дослідження та концептуальну передачу знань.

Література:

1. Сміт Адам. Багатство народів. Дослідження про природу і причини багатства народів. Наш формат, 2018. 736 с.

1. Setzer Valdemar. Liberty, Equality, Fraternity: PAST, PRESENT, FUTURE. URL: <https://www.ime.usp.br/~vwsetzer/liberty-equality-fraternity.html>

2. Spicker Paul. Liberty, Equality, Fraternity. Policy Press North: University of Bristol, 2006. 209 p.

ВЧИНОК І БУТТЯ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ: У ПОШУКАХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ

Ярослава КАЛЬБА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Пошук ціннісних орієнтирів людського буття – виразна ознака сьогодення. Актуальним видається розгляд буттєвого статусу сучасної молоді людини в контексті уявлень про «душевне», «духовне», пошук автентичної форми вияву сутнісних сил, їх потенціювання.

Сучасна наука пропонує значну кількість наукових підходів до визначення та вивчення проблеми духовного розвитку особистості. Феномен духовної культури досліджували Г. Балл, О. Даниленко, М. Данилов, Л. Смирнова. Роботи М. Бахтіна, М.Боришевського, Г. Груць, З. Карпенко, О. Киричук, Є. Помиткіна, М. Савчина, І.Степаненко, В. Роменця, В. Татенка, Т. Титаренко присвячені вивченню проблемам духовності та формуванню духовних цінностей особистості. Духовний розвиток особистості розглядали у своїх працях А. Адлер, Р. Алперт, С. Грофт, І. Кант, О. Климишин, Р.Олексинко, О. Олексюк, Г. Райх, К. Роджерс, Е.Франкл, П. Юркевич тощо.

Духовна сфера особистості, моральні та ціннісні орієнтації, що є її складовою підпорядковані розвитку, залежать від багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників: від ціннісних орієнтацій, моральних установок сім'ї, суспільства, в якому вона живе, запроваджених у цьому суспільстві традицій виховання [1].

З точки зору динамічної психології, першим критичним моментом у контексті означеної проблеми є дитинство – період апріорі позбавлений щастя. Де факто, на кожній психотерапевтичній консультації спостерігаємо зондування пам'яті в пошуках почуття

страху, сорому, провини. Холодна, зла мати, відсутній батько, заздрісливі брати й сестри – це демони, що фігурують у психологічній казці дитини. Такий сценарій прирікає сім'ю на психологію провини та відповідні взірці, моделі взаємин. Дж. Хіллман – представник глибинної психології (психоархетипна школа) зауважує, що реальні діти стають настільки нечутливими (збайдужілими), що вдовольняються псевдостимулами медіа, і, коли настає підлітковий вік, їх треба «пристрелити», аби вони хоч що-небудь змогли відчутти. Психоаналітик слушно зазначає, що учні сидять на уроках без мотивації, похмурі і зlostиві блукають вулицями й у відчаї шукають чуттєвої трансцендентності в звуках, динаміці, сексі; вони шукають зміненого стану свідомості як альтернативного сценарію. На несвідомому рівні згадують дещо інше, інколи ціною самогубства [6, с.14-16].

Другим проблемним моментом окресленого стану речей є популяризація культури індивідуалізму, який, у свою чергу, ускладнює проблему ідентичності підростаючої особистості, її самовизначення. На думку Е. Еріксона, криза ідентичності проявляється останнім часом у трьох основних сферах поведінки підлітків: проблема вибору кар'єри, членство в групі ровесників, вживання алкоголю й наркотиків. Перед сучасною молоддю постають два основні питання: «Хто я такий?» і «Як я впишусь у світ дорослих?». Демократична система породжує особливо серйозні проблеми, оскільки вимагає ідентичності, на кшталт, «зроби себе сам». З цієї причини молоду людину фруструє питання: хто вона? І як їй знайти власну нішу в світі дорослих? У культурі з жорсткими соціальними нормами (зокрема, в країнах ісламу), де діють соціальні та статево-рольові приписи, проблеми ідентичності мінімізуються й дотримання status quo є обов'язковим [5, с. 243].

Третім проблемним моментом досліджуваної проблеми розглядаємо життєву дезорієнтацію юнаків, відчуття беззмістовності, спричинені руйнацією старих цінностей та дискредитацією нових, відсутністю культури рефлексії. Неасимільований досвід характеризується гіпертрофованим уявленням молоді про добро, справедливість, милосердя, способи реалізації цих цінностей. Підтвердженням є виявлений у процесі емпіричного дослідження факт неспроможності учнів-старшокласників на зрілу диференційовану оцінку як своєї особистості, так і інших. Учням складно відповідати на запитання: «За якими основними критеріями Ти поділяєш людей на хороших та поганих?»; «За що, на Твою думку, Тебе поважають однокласники, а що в Тобі їм не подобається?». Типовими відповідями є: «не знаю», «запитайте в них», що, в свою чергу, супроводжуються й зворотніми запитаннями: «А як це зрозуміти?»; «Поясніть, що це означає» [2, с. 149].

На думку Е. Франкла, «екзистенційний вакуум» в якому молоді люди скаржаться на внутрішню порожнечу, страждають від відчуття беззмістовності і марнотратства, є «чимось соціогенним, ... духовною бідною». Апатія і нудьга – головні ознаки екзистенційної фрустрації. Вчений говорить про невротизацію людства, про «масову невротичну тріаду» описуючи три основні ефекти: депресію, наркоманію й агресію. Наслідком депресії є рівень самогубств, який зростає особливо серед молоді. Пригнічуючи свою духовність, молода людина втрачає зв'язок із своїми духовними центрами, найглибшими джерелами відчуття сенсу життя: «... як тільки ангел в людині подавляється (пригнічується), він перетворюється у демона» [3, с. 166].

Отож, сучасна психологія не може обмежуватись лише дослідженням умовних чи безумовних рефлексів, вищих психічних функцій, темпераменту, характеру, свідомого та несвідомого у психіці. Вона повинна визнавати для себе проникнення у сутнісні глибини буття конкретної емпіричної людської істоти, у світ її значущих переживань, цінностей, смислів як діяча, автора і виконавця власних проєктів життєздійснення, що «дозволяє сутнісно поглибити уявлення про позатілесну реальність як таку, що не тільки відображає чи регулює, але й творить дійсність» [4, с. 3].

Вважаємо, що така своєрідна онтопсихосоціальна форма вияву душевного, духовного цілком реально існує. Йдеться про потенційну екзистенційну автономність, ймовірний автентичний спосіб буття молодої людини, такий, що відповідав би її внутрішній сутності, душевно-духовній природі її «Я». Орієнтуючись на дослідження М.Бахтіна й В.Роменця,

можемо стверджувати, що саме вчинок, на відміну від інших проявів активності (дія, діяльність), репрезентує людину цілісно, «монадно», гармонійно поєднуючи духовні, душевні, індивідуально-психологічні, унікально-неповторні інтенції та потенції її «Я». Учинок цілком може бути віднесений до списку метаісторичних «феноменів вічності» (О.Бердяєв). Вчинкове закладене в людині на рівні архетипового. Людина приречена вчиняти, аби бути людиною. У цьому її онтичний хрест і онтична перспектива (В.Татенко) [2, с.148].

Наведені твердження дають підстави розглядати вчинок як показник, умову душевно-духовного розвитку особистості. Відтак вчинковий потенціал доцільно розглядати на трьох рівнях людського буття відповідно до категорій загального, особливого та одиничного. *На рівні загального* вчинковість – це можливість людини бути виключно людиною, а не якоюсь іншою істотою, і звідси – принципова можливість учиняти, а не тільки діяти. *На рівні особливого* йдеться про вчинковість конкретно-історичну, а, отже, і про специфічну вчинкову потенційність, зумовлену ситуацією життєдіяльності конкретного індивіда. *На рівні одиничного* говоримо про вчинковість індивідуальну, а, отже, насамперед про можливість неповторного «авторського» вчинення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боришевський М.Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
2. Кальба Я. Є. Вчинковий потенціал особистості учня як предмет психологічного аналізу. Психологія і суспільство. 2011. № 2 (44). 190 с.
3. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 464 с.
4. Татенко В. О. Сучасна психологія про душу, дух і, звичайно, про психіку. Соціальна психологія. 2008. № 4. 190 с.
5. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. 3-е изд. Санкт-Петербург: Питер, 2006. 464 с.
6. Hillman James. Archetypal Psychology. Uniform Edition. Spring Publications. 2004. Vol. 1. P. 14-24.

ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР

Ганна ПРОЦИК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

В Законі України «Про освіту» зазначено, що основною метою освіти являється всебічний розвиток людини як найвищої цінності суспільства, її талантів, здібностей, необхідних для становлення успішної, самореалізованої особистості в майбутньому [1]. Безумовно, цінності є основоположним фактором для якісної освіти та формування як людини, так і суспільства в цілому. Не викликає жодних сумнівів той факт, щовониформуються в сімейному, освітньому середовищі та мають продовження у дорослому житті й проявляються в повсякденних справах. Для того, щоб цінності, якими володіє людина, могли виражатися в життєвих ситуаціях, а не залишалися на рівні догм, необхідно розвивати навички з критичного мислення, володіти рефлексією, постійно самовдосконалюватись і розвиватись.

Цінності – це те, що особливо важливо для людини, тому кожен із нас у цю дефініцію вкладає власне розуміння і бачення. Згадуючи фразу «скільки людей стільки думок» давньоримського письменника Теренція (II ст. до н.е.) можемо переконливо стверджувати, наскільки різні думки і відчуття викликає одне й теж поняття, наскільки різні сенси у ньому закладені.

Побуває думка, що цінностей неможливо навчити, не сповідуючи їх самому. Важко не погодитись із таким твердженням, адже на первинних етапах соціалізації дитини важливо,

щоб батьки самі проявляли ці якості, були прикладом для наслідування. Формування цінностей – це колосальна праця батьків, вчителів, суспільства, самої людини впродовж усього життя. Важливо пам'ятати, що цінності – це не перелік хороших правил поведінки, а внутрішні принципи людини, які вона намагається не порушувати не тому, що це погано, а тому, що це її «стержень», її суть.

Цінності – це те, що супроводжує людину у всіх сферах її життя – навчанні, роботі, в сім'ї, що допомагає орієнтуватися й приймати повсякденні рішення, без них людина не може відчувати повноту життя. Цінностей існує чимало. Виокремимо деякі з них: гідність, справедливість, толерантність, чесність, свобода, самореалізація, відповідальність, турбота, довіра, верховенство права та ін.

На нашу думку, важливою є правильна інтерпретація тієї чи іншої цінності, адже, наприклад, свобода зовсім не означає всюдозволеність і неконтрольованість своїх дій, свобода – це відповідальність за себе та за прийняті рішення. Інколи термінологічна нечіткість призводить до підміни понять, що може нівелювати розуміння важливості тієї чи іншої цінності в житті.

Зупинімося докладніше на пізнавальній активності особистості – ціннісному орієнтирі, що проявляється в самостійності, допитливості, активізації мисленнєвих процесів, бажанні дізнаватися нове.

Ще у IV-Vст. до н.е. питанням розвитку пізнавальної діяльності присвячували свої праці давньогрецькі філософи – Сократ, Платон, Арістотель, Демокрит, акцентуючи увагу на програмах різностороннього виховання, важливості самовдосконалення.

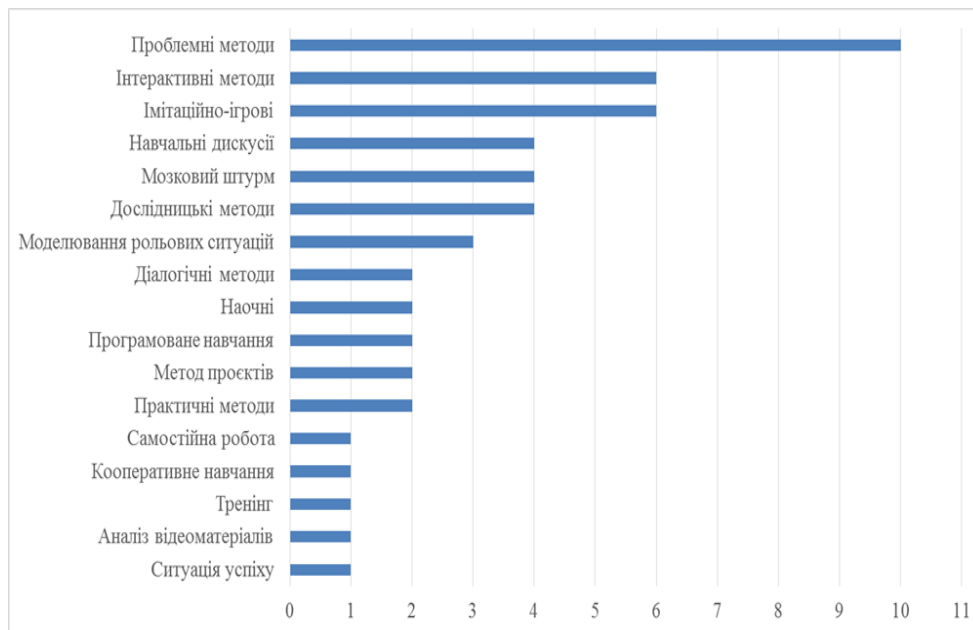
Виокремимо головні ознаки пізнавальної активності: готовність до роботи, прагнення до самостійності, якість виконання, пошук оптимальних шляхів для вирішення завдань, творчий підхід. Педагог М. М. Фіцула зазначав, що творчість – це вища форма активності й самостійної діяльності людини, тому слід звертати особливу увагу на стимулювання самостійної діяльності студентів, виховання стійких творчих інтересів, цілеспрямованості творчих пошуків [2].

Зауважимо, що ефективність навчального процесу залежить від психологічної готовності студентів, яка передбачає усвідомлення мети виконання завдання та мотивує до активності, прагнення вчитись, вміння зосереджуватися на навчальній діяльності тощо. Вважаємо, що мотиви та потреби в навчанні повинні бути внутрішньою цінністю студента, що дозволяє усвідомити необхідність знань у сучасному світі, які сприяють самореалізації, самоствердженню особистості.

З метою вивчення найбільш ефективних методів навчання, що використовуються для розвитку пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, було проведено опитування серед докторів педагогічних наук Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича, Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького та Тернопільського національного економічного університету. У дослідженні взяли участь 16 респондентів. Вид анкетування – роздаткове.

На запитання «Які методи найбільш ефективні для розвитку пізнавальної активності студентів?» (Рис.1), 10 науковців відзначили проблемні методи, 6 – імітаційно-ігрові, 6 – інтерактивні та стільки ж – дослідницькі методи, мозковий штурм та навчальні дискусії по 4 осіб, моделювання рольових ситуацій обрали 3, доцільність у практичних методах та у методі проектів вбачають по 2 респонденти, за програмоване навчання – 2 осіб, використанню наочних методів надають перевагу 2 науковців, діалогічні методи радять використовувати також 2 опитаних.

Оскільки питання анкети належить до напіввідкритого типу, експерти мали можливість доповнити список власними методами, формами чи способом дії, які, за їхніми спостереженнями, є актуальними та дієвими для активізації пізнавальної діяльності студентів. Серед них: метод ситуації успіху, аналізу відеоматеріалів, тренінгів.

Рис.1.Методи розвитку пізнавальної активності студентів

Безперечно, робота в групах, кооперативне навчання та самостійна робота є невід’ємними складовими розвитку пізнавальної активності, самостійності та самодостатності особистості. Зазначимо, що у навчальному процесі доцільно використовувати спосіб створення ситуації новизни, що підвищує мотивацію, викликає зацікавленість і бажання досліджувати заявлену проблему. Опора на власний життєвий досвід є суттєвим фактором, який позитивно впливає на ефективність пізнавальної активності здобувачів вищої освіти, адже одержані в минулому знання та водночас здобуваючи нові дають студенту більше можливостей порівнювати, аналізувати, осмислювати матеріал і робити відповідні висновки.

Таким чином, вважаємо, що пізнавальна активність особистості є ціннісним орієнтиром, який спонукає до навчальної діяльності та приводить до успішних її результатів, сприяє самоствердженню та самодосконаленню. У цьому відіграє важливу роль мотивація студента до діяльності, самостійності, його ініціативність, бажання знати більше, виходити за рамки вже відомого.

Розвиток зазначеної цінності сприятиме самореалізації особистості відповідно до її очікувань, бажань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Законодавство України. Освітній портал. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. 2-ге вид., доп. К.: Академвидав, 2014. 456 с.

ЦІННОСТІ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ Й УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ЩО Є ПРИЙНЯТНИМ ДЛЯ МЕНЕ ТА МОГО СЕРЕДОВИЩА

Інна ОСИПЕНКО

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Народ, який вчиться, має стати народом, який діє.

(В.Віндельбанд)

Цінності...

Різні є цінності, й визначені вони різними обставинами. Так, для карфагенян великою цінністю було принесення в жертву Молоху власних дітей. Для людей Біблії такі речі були ненависні. Для атеїстів Нового часу ненависні вже ідеї християнства, яке закликає розуміти тимчасовість земного існування і жити по правді. Для фашистів та комуністів світ був поділений на «правильних» (арійці, «радянський народ» тощо) і «неправильних» (буржуазія, євреї і т. д.) Для радикальних ісламістів головне – знищити те, що віками створювала світова культура й примусити усіх жити за середньовічними нормами шаріату. Є «професійні» українці, росіяни, румуни або євреї, які бачать сенс життя в боротьбі за якомога більші вигоди для свого племені. Постмодерністська думка взагалі проголошує, що усі цінності рівноправні і настала ера «постправди» – язичник, що вбиває на догоду своїм диким фантазіям власну дитину, заслуговує на ту ж само повагу, як і ті, що сповідають максиму «Не вбивай».

Що ж до наших та європейських цінностей... Як мені здається, така постановка питання багато в чому є відгомонам московської ідеї «наших» і «чужинців». Україна, яку російські шовіністи так вперто намагаються тримати в своїх лабетах, споконвічно й була Європою, й навіть століття колоніального пригноблення цього не винищили. Правда, Західна Україна постійно перебувала в лоні західного світу, й колоніальний статус, чесно кажучи, був радше школою, ніж ярмом. Східним українцям випала гірша доля: їх підібгала цілком азійська, ординська система, що ненавиділа усе західне. Комуністична експансія в Європу, як і нинішні авантюри Путіна, спрямовані не на співробітництво і взаємоповагу, а на знищення основ європейської культури. Та Путін став справжнім батьком української нації: ніхто й ніколи не зробив більше для того, щоби основна маса українців з огидою відсахнулася від ідеї «русского мира» й згадала про свою споконвічну належність до Європи.

Європа, перебуваючи в авангарді світового розвитку, віками формувала цінності, які є привабливими і для тих країн, що не входять у її політичний, економічний і культурний простір. В Україні ж, починаючи від здобуття нашою країною незалежності, часто лунають гучні заяви про бажання долучитися до передової європейської скарбниці цінностей.

Аналізуючи причини, перебіг та сутність революційних перетворень в Україні, що почалися з Євромайдану у листопаді 2013 р., чимало дослідників зазначають, що, водночас, і основою, і метою, і поясненням цих подій з боку учасників було прагнення ціннісних змін. Саме європейські цінності часто називалися як певний орієнтир та метаустремлінь значної частини українського суспільства.

Водночас виникають логічні запитання: що ми можемо запропонувати Європі та світу вцілому? Яким є комплекс європейських цінностей, традицій та норм, які ми прагнемо впровадити? Адже віки російського панування над основною частиною України даремно не минулися: аморалізм, корупція й невміння налагодити суспільно-економічний лад тягнуть нас назад, в Азію.

Цінності є ядром культури кожного народу, нації, суспільства. Г. Хофштеде, сучасний дослідник цінностей, переконаний, що цінності знаходяться на найглибшому рівні серед важелів прийняття рішень, оскільки саме вони визначають ідеологічні переконання індивідів та мотивацію їх вчинків. Оскільки цінності – це продукт соціального досвіду в конкретній культурі, вони відрізняються у різних суспільствах. Зі зміною суспільних відносин відбувається й переоцінка цінностей: багато з того, що вважалось абсолютним і

беззаперечним, знецінюється і, навпаки, нові паростки суспільного буття породжують нові цінності.

Європейські цінності частково були закріплені Декларацією європейської ідентичності 1973 року в Копенгагені. Ідентичність Європи, згідно з цим документом, базувалась на спільній спадщині, в основу якої покладено такі цінності, як: ідентичне ставлення до життя, яке ґрунтується на думці про створення суспільства відповідно до потреб людей; принципи результативної демократії; рівність перед законом; соціальна справедливість і повага до людських прав.

Втім, цінності не завжди перетворюються у норми права. Це стосується насамперед моральних цінностей, які залишаються в європейському суспільстві потужним регулятором поведінки та взаємовідносин людей. Коли ж правові норми перетворюються на цінності, це означає, що людина вчиняє не за примусом, а за внутрішнім обов'язком. Цінності ж вільно обираються індивідами як життєві кредо, й не потребують примусу з боку держави. Наприклад, коли я беру кредит у банку, то заключаю договір, за яким зобов'язуюсь сплачувати гроші у певні терміни, і порушення цього договору загрожує мені санкціями. Але коли я вчасно віддаю борг своїм друзям, то я вчиняю так не зі страху перед покаранням, а як моральна людина. Цінності існують як внутрішній обов'язок вчиняти чесно, справедливо, достойно.

Серед основних цінностей, на яких базується діяльність Європейського союзу, виділяють права людини – політичні, економічні, соціальні, культурні та інші можливості, надані людині, без яких вона не може повноцінно існувати як людська істота. Базові ціннісні основи ЄС знайшли своє відображення у документі «Хартія основних прав Європейського Союзу». Це – гідність, свобода, рівність, солідарність, громадянство, правосуддя.

Пересічна думка вважає, що прийняття європейських цінностей необхідно Україні для того, щоби зробити життя її громадян більш заможним і комфортним, але потрібно пам'ятати, що це можливо лише за умови, якщо ми визнаємо зв'язок між євростандартами, що осмислюються як цінності, і кінцевим результатом – забезпеченням матеріальних та культурних потреб населення. Реалізація таких перетворень вимагає спільних зусиль українських політиків, керівників держави та самого суспільства. Зазначимо, що демократизація політичних процесів в Україні в ціннісному аспекті передбачає імплементацію в суспільну свідомість основних цінностей демократії шляхом формування та реалізації національної програми нової ціннісної системи суспільного світогляду та демократичної політичної культури як базисних засад національної ідеї України.

Таким чином, європейські цінності – не абстракції, але вони мають цілком конкретний вираз у вигляді базових фундаментальних прав, свобод тощо. Європейців єднає історично сформований світогляд, що складається з традицій розвитку демократії як найкращого з режимів, які Європа переживала. Досвід розбудови громадянського суспільства і набуття ним ефективності єднає європейців у впевненості в можливості вирішувати і налагоджувати власне життя. Досвід відмови від колоніальної системи (де-юре) і від світової гегемонії (де-факто) сформувавши у європейців толерантність по відношенню до інших культур, інших народів, інших ідентичностей. Європейський Союз як результат інституціоналізації всіх полів (політичного, економічного, соціального, культурного) не став би успішним проектом, якщо б не мав такого підґрунтя. Але варто пам'ятати, що створення ЄС відбувалося під прапором перш за все економічної інтеграції, а не соціально-культурної чи політичної.

І поки українець не усвідомить це як власну справу, поки не покине, мов варвар, покладати свої надії на «вождів», нас у Європі будуть лише терпіти, а не поважати.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи. Київ: ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. 42 с.
2. Хартія основних прав Європейського Союзу [Електронний ресурс]. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_524

ЦІННІСТЬ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З ПОГЛЯДУ ЖИТТЄВОЇ ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ

Марина ШТЕФАН

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Освітній процес поєднує в собі дві основні функції, виховання і навчання. Розпочавшись від народження, він триває упродовж усього життя людини. Дитина безперервно всотує інформацію про довкілля, цікавиться всім і поспішає пізнати усі процеси і явища, які відбуваються. Сучасні діти, які вже на інтуїтивному рівні володіють технічними навичками, дуже вибагливі до освіти, яка навіть з урахуванням останніх реформ не відповідає запитам та темпераменту сучасних дітей і молоді. Вони – інші, і це треба враховувати. Мені здається, що настав час, коли ми, дорослі, педагогічна спільнота, повинні дослухатись саме до дітей, цікавитись що та в якій формі вони бажають опанувати, осмислити і використати в новій життєвій ситуації.

Реалії сьогодення підтверджують той факт, що багато дітей шкільного віку, які закінчували навчальний рік у формі дистанційного навчання, знайшли багато переваг та багато дітей та їхніх батьків висловлювали бажання про продовження навчання у такому форматі. Це можна пояснити деякими факторами.

Велике переваженням дітей шкільного віку: додаткові заняття, секції, витрати часу і зусиль на дорогу у заклад освіти – в умовах дистанціювання фактично припинене, вивільнився час для спілкування в родині.

Дистанційне навчання дало змогу отримувати інформацію в актуальному і зручному форматі.

Режим навчання набув обрисів життєвого ритму кожного учасника освітнього процесу, в умовах, які родина може забезпечити дитині.

Діти відчули потребу у високій мірі самостійності, а це має велике значення для становлення особистості у дорослому житті.

Нарешті в українському суспільстві утвердилася теза про те, щогаджети можуть бути не тільки корисні у сфері дозвілля, розваг, але й стати потужним інструментом для здобуття нових компетентностей.

З позицій ціннісного фактору дистанційного навчання існує ще й психологічний компонент. Деяким дітям некомфортно в режимі офлайн знаходитись з іншими дітьми з різних причин: розбіжності темпів засвоєння нової навчальної інформації, темпераментних якостей, наявних фактів психологічного та фізичного булінгу у закладах освіти, автономністю сучасного світу дитинства.

У дітей вивільнилися вільні години, які вони можуть використовувати для ви будови власної траєкторії розвитку та проведення дозвілля без використання гаджетів.

Для нас, дорослих, віртуальний світ – це не зовсім комфортний світ. Нам багато часу треба витратити на перебудову свого робочого часу та, відповідно, ми змінюємо свій стиль життя, пристосовуємося до нових способів комунікування, навчальних взаємодій.

Для педагогів дистанційне навчання стало справжнім випробуванням, з яким вони впорались на достатньому рівні. Адже наша національна система освіти не була повною мірою готова до дистанційної освіти. Якщо розглядати з точки зору технічного забезпечення, то не в кожного педагога є відповідне технічне забезпечення і сформовані цифрові компетентності, ІКТ-культура.

Враховуючи розпорошеність чи відсутність методичних рекомендацій, офіційних інструкцій на першому етапі впровадження дистанційної освіти у закладах загальної середньої освіти, відсутність методично-практичних рекомендацій щодо укладання планів онлайн-уроків, технічної неготовності до проведення занять у синхронному режимі, педагогічні працівники опановували нові навички у режимі «тут і зараз».

Цей процес був певною мірою подібний до дитячої пізнавальної діяльності, коли дитина має обмеження в часі, та прагне досягти результату, використовуючи прості матеріали та порушуючи сталі нормативні умови, наприклад: виконувати деякі види роботи тільки за столом сидючи або стоячи, втратила актуальність попередня підготовка робочого місця до виконання, тощо. Всі ці правила встановлюємо ми, дорослі, а якщо ми не наполягаємо на дотриманні цих правил, дитина досягне результату швидше, проявивши інтуїцію.

Я сподіваюсь, що педагогічна спільнота оцінила переваги дистанційного навчання та категорично не заперечує актуальність і потребу залучення інформаційних, цифрових технологій в педагогічному процесі. Звісно, нове дещо страшить, викликає заперечення. Це – нормально, коли для нас щось нове і навіть здається недосяжним, а з часом становить логічну частку освітнього процесу. Мабуть, ми справді застрягли у часі, обставини нас змушують рухатись уперед та наздоганяти втрачений ресурс цифрової ери.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

УКРАЇНА–ЄВРОПА–СВІТ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ, Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Сучасний стан розвитку українського суспільства визначається настійною потребою дослідження загальнолюдських цінностей, їх вияву та використання з метою демократичної розбудови національної державності в контексті цивілізаційно-історичних процесів й викликів сьогодення. Як свідчить історична практика, ціннісні орієнтири складають фундамент кожного суспільства, людини. Цінності є еталоном, ідеалом, внутрішньої потребою цілісної системи, відмова ж веде до краху. Віддавна і до сьогодні осмислюємо пошуки і надбання філософів та історіософів, істини давніх рукописів та текстів, релігійних традицій та духовних практик, вслухаємося в Себе. Виникає питання: на якому етапі наразі перебуває Україна у формуванні, збереженні й дотриманні своїх та світових цінностей? Як співвідносяться нова ера діджиталізації, тотального взаємопроникнення з елементарним невіглаством? Зауважимо, що упродовж історичного розвитку України простежуються кращі якості людського характеру: волелюбність, патріотизм, сила духу, готовність захищати рідну землю, пошуки правди і справедливості тощо (Пірен, 2016: 17).

Нині Україна трансформується з традиційного ладу суспільства з елементами авторитаризму до соціально-орієнтованого, на основі загальнолюдських та європейських цінностей як важливого механізму соціального конструювання, власне прийняття особистих рішень і вироблення відповідних політик, визначення соціально-значимих орієнтирів діяльності людини й держави. На думку авторів, у цьому цілісному і взаємозалежному процесі визначальними цінностями є демократичні, у центрі яких перебуває Людина, і, відповідно, політика людиноцентризму. Провідними її чинниками є гідність, здатність творити добро, шукати істину, відстоювати правду і справедливість. Тут йдеться про глибоке розуміння історичних процесів і людських потреб, здатність комунікувати тренди, поза рецитованими магічними обіцянками. Об'єктивна реальність сьогодні демонструє певні кризові явища, коли держава, її інституції, практично відмовилися від творчого потенціалу, щоб консолідувати суспільство і легітимізувати державу навколо гідності людської особистості та святості людського життя, допомоги вибудовувати інституційну архітектуру України на засадах соціальної справедливості. Українське суспільство нині має низку недуг, як недовіра до будь-якого формату політичної влади, один до одного, до іншої, до іншого, існуючого та прийдешнього; відмова від потреби розвитку, тривання «виживання», подекуди

навіть «творчо й успішно»; наявність структурованої свідомості за регіонами; переваги матеріального над духовним; відсутність державної ідеології, радше інституції працюють у протилежному напрямку (Івасюк, 2020); брак роботи ідеї та духу українськості, яких потребують і офіційний, і неофіційний рівні тощо. На загал лише прориваються розуміння й сприйняття держави своєю, відчуття сили історичної тяглості, є потреба у знанні історії, яка об'єднує та зміцнює. Проблемою є створення владою адекватного собі світу, де поняття державних інтересів практично відсутнє, незнання історії країни, якою керують, коли вищою цінністю для влади є сама влада. Особливої потреби набуває напрацювання поняття зв'язку поколінь, історичного значення традицій, власне, наявність соціальних орієнтирів, винесення на порядок денний ключових для поступу нації тем та історичних питань, стратегії, чіткого знання та розуміння, що саме будемо, коли будемо Україну (Шуткевич О., 2020). Відомий український державний і політичний діяч В. Горбулін у книзі «Мій шлях у Задзеркалля» зауважив: «В Україні від початку ХХІ століття не припиняється шабаш непрофесіоналізму. І якщо в основу кадрових рішень не покласти професіоналізм і порядність, цій державі ніхто ні в чому не допоможе» (Горбулін, 2019).

Осмилення означених проблем у розвитку сучасного українського суспільства у контексті глобальних й національних викликів та вироблення програм і реалізації демократичних реформ в Україні виокремлюють й акцентують, що загальнолюдські цінності стають основою для розкриття національного потенціалу за новітніх історичних умов. Для нас сьогодні важливе розуміння та дотримання основних підходів до посилення сутності загальнолюдських цінностей та їх застосування задля консолідації і оздоровлення суспільства на основі зростання значення культури, освіти, духовності, справедливості у соціально-економічних і духовно-культурних перетвореннях в Україні. Зауважимо, що певною ціннісною матрицею, як демонструють події останніх років, в межах аксіологічного підходу, історично залишається справедливість як інтегративна риса особистості. На думку авторів, справедливість є однією з ключових цінностей нашого суспільного життя. Протиставлення справедливості нині простежується у пристосованості, зрадництва, негативізмі, жадобі до накопичення, прагненні за будь-яких умов до матеріального благополуччя, у якому ніби-то головний сенс життя (Боришевський, 2012:502). З огляду на це, роль цінностей свободоловства та справедливості є очевидними і мають високий запит у суспільстві. Зокрема, це бачимо під час подій Революції Гідності, коли народне бажання справедливо продемонструвало надзвичайно консолідуєчий потенціал. Це демонструють події коронавірусної хвороби COVID-19, які ще більшою мірою оголили проблеми соціальної справедливості сьогодні.

Справедливість – те, що нас завжди об'єднувало. Та сьогодні назагал бачимо, що з державним менеджментом в Україні історично не складалося – схоже на суцільний гетьманат, коли суспільне та державне життя впорядковують не інституції, а гетьмани – особисто, в ручному режимі, без дотримання верховенства права і законів. Ще бодай ці гетьмани гідними були... У цьому зв'язку, на нашу думку, варто формувати еліту, тобто, сприяти всіляко росту серед молоді покоління відповідальних професіоналів, ціннісних особистостей, порядних лідерів, цілісних і гармонійних людей. Для цього і слугують ціннісні орієнтири, що багато разів дозволяли виходити на новий рівень буття. Усе ж прикро, що дедалі менше цікавлять питання соціальної справедливості та верховенства права, гуртування відбувається навколо цінностей самовираження розділеної емоції, не ідеї. Тож, варто наголосити, що проблеми формування духовності в сучасному українському суспільстві є вагомими як для осмилення, так і для практики утвердження демократії на основі загальнолюдських цінностей. Нині тільки на основі ціннісних орієнтацій справедливого суспільства можна формувати суспільні потреби людей, сприяти самореалізації особистості та успішного державотворення в сучасній Україні. Цінності – ресурс, який варто максимально і своєчасно використовувати для нашого суспільного і особистісного поступу. А як голос Бога справедливість рано чи пізно прокидається в Кожному. Краще, своєчасно, і для кожного, і для країни, і для цивілізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пірен М. І. Європейські цінності – детермінанта змін в сучасній Україні. Чернівці: Друк Арт, 2016. 256 с.
2. Шуткевич О. «Люди як равлики, згортаються у власні світи...». День. № 46–47, 13–14 березня 2020.
3. Івасюк Л. Німий мовний «фронт». День «32–33», 21–22 лютого 2020.
4. Горбулін В. Мій шлях у Задзеркалля. Київ, 2019. 647 с.
5. Боришевський М. Й. Особистість у вимірах самосвідомості. Суми: Еллада, 2012. 528 с.

ДО ОСВІТНІХ БІФУРКАЦІЙ В УКРАЇНІ: ВИПЕРЕДЖЕННЯ ЧИ “НАВЗДОГІН”?

Світлана ЧЕРЕПАНОВА

Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

Як можливо, за викликів інформаційного суспільства / цифровізації й екзистенційних *над*ризиків, подолати в Україні домінуючу сумнозвісну тенденцію «доганяти» – на користь «випереджального» розвитку?

Проблемність системної кризи в українському соціумі, у тому числі науки та освіти, постає як своєрідна точка біфуркації, коли потрібно здійснити складний вибір – концентрації суспільних зусиль щодо стратегії «випередження» або залишатись на периферії цивілізаційного розвитку.

Постнекласична картина світу широко використовує ідею мережі. Поява цифрових технологій має соціальний ефект: нові електронні засоби зв'язку, спілкування людей, знання доступне через мережу (сканування, розцифровка...). Реалізація цифрових технологій виявляє суттєві відмінності інформатизації різних країн: питання політики, економіки, права, зростання невідповідності між наукою, освітою й потребами конкуренції на професійному ринку праці (світовому/європейському).

Праксеологічного сенсу набувають теоретичні підстави випередження реальних подій, загалом випереджальне відображення дійсності як «універсальний принцип» пристосування усіх форм живого до умов навколишнього світу. Ці питання обґрунтував у праці «Філософські основи теорії функціональних систем» академік П. Анохін (1898 – 1974). Згідно з його висновком, вирішальним є системоутворюючий чинник, тобто ціль, яка формується в межах біологічної системи (на основі її потреб, зовнішніх факторів, пам'яті); водночас ціль завжди випереджує реалізацію її організмом; під системою розуміється певний комплекс компонентів, взаємодія/взаємовідношення яких набувають характеру «взаємоПОсприяння» («взаимоСОдействия» – мовою оригіналу) – для отримання сфокусованого корисного результату.

Очевидно систему, орієнтовану на «випередження» як корисний результат розвитку соціальних інновацій, утворюють людина-наука-освіта-знання-високотехнологічне виробництво.

Пріоритети стратегії «випередження» вирізняють промислово розвинуті країни світу – США, Велика Британія, Японія, Сінгапур, які активно вирішують питання інноваційного технічного й технологічного забезпечення освітніх процесів. Класик менеджменту Пітер Друкер (США) вважає, що основи соціальних інновацій передусім визначають освіта й випереджальне навчання («Нове суспільство», 1950; «Орієнтири майбутнього», 1957; «Ефективний керівник», 1967).

Мегапланетарні процеси, нестабільний багатополлярний світ, зумовлюють необхідність в Україні осмислити сутнісні зміни статусу знань, нові підходи до науки та освіти, що й уможливорює певні пріоритети щодо стратегії «випередження».

I. Національні інтереси

- залишковий принцип фінансування науки й освіти – суперечить національним інтересам України;
- знання – конкурентний національний наукоємний ринковий продукт;
- поворот до людини-науки-освіти; сучасність потребує конкурентної особистості, отже методологічного подолання відчуження науки від освіти.

II. Фундаментальна наука

- головне завдання – системно/структурна модернізація наукоємних техніко-технологічних-виробничих процесів (ІТ);
- нові концептуальні/організаційні/управлінські підходи до реформування наукової галузі;
- очевидні перспективи виявляє розділення *Міністерства науки* (вища школа + бізнес + інновації + фінансування фундаментальних досліджень на рівні провідних університетів...) та *Міністерства освіти*.

Адже наше МОН України нині демонструє радше безсистемні реформаційні освітні спроби, які, на жаль, є не що інше як чергове випробування духовно-ціннісної місії освітньо/педагогічної діяльності на усіх рівнях та прикрий експеримент/випробування дитинством.

III. Фундаменталізація освіти

- підготовка нових поколінь, здатних здійснювати прорив у нові сфери мислення (критичне, нелінійне, складнісне, посибілістське, синергійне...) – пізнання – креативної діяльності;
- нові концептуальні підходи – трансдисциплінарність, наступність; методологія синергетики і «нова» раціональність (І. Пригожин), «відкрита» раціональність (В. Швирьов) – до реформування освітньо/педагогічної галузі: дошкілля-початкова-середня школа, професійна освіта...

Як відомо, певна концептуалізація запропонована фахівцями 2001 р. під назвою STEM (Science (Наука), Technology (Технології), Engineering and Mathematics (Інженерія/Математика). Характерно, що при урядові США функціонує незалежна агенція (Національний науковий фонд), його призначення – *фундаментальні* (курсив наш – С. Ч.) наукові дослідження та освіта, критичне мислення, інноваційні технології. Підтримка у США на державному рівні (впровадження – провідні університети) + меценати (ІТ). Зацікавлення: Франція, Велика Британія, Канада, Ізраїль, Китай, Сінгапур...

В Україні, на відміну від США, незалежної агенції не існує; а звично створено нову установу – Інститут модернізації змісту освіти (ІМЗО). МОН впровадження STEM-освіти здійснює відповідно до освітніх законів України та Наказу Міністерства освіти і науки України від 17.05.2017 № 708 «Про проведення дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня за темою «Науково-методичні засади створення та функціонування Всеукраїнського науково-методичного віртуального STEM-центру (ВНМВ STEM-центр)» на 2017-2021 роки» тощо. Набув чинності Указ Президента України № 195/2020 Про Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. На чому ґрунтується Національна стратегія? Тут основний акцент – «учні *повинні*... (курсив наш – С. Ч.) – далі перелік... Хотілося б запитати розробників (не зазначено) цієї “повиннісної” безпечної стратегії... XXI століття: Чи хоча б думали автори про своїх дітей? Чому так звана стратегія безпечного і здорового освітнього середовища суперечить і сутності STEM-освіти, і сучасним викликам? Адже учні – НЕ «повинні», повинні держава, влада (обрана нами!), ми (науковці, освітяни) забезпечити (економічно, фахово, організаційно...) можливе й необхідне навчання наших дітей, загалом суб'єктів учіння – зі задоволенням.

Очевидно сьогодні в Україні влада і соціум мають не лише усвідомити межовість системної кризи, а передусім почути одне одного: політикум усіх напрямів, громадянське суспільство, наука й освіта, школа і родина, церква, економічні, правничі й бізнесові

структури, культура... Щоб завтра в Україні, враховуючи період учіння: школа (12 років) + вища освіта + магістратура+аспірантура (тобто близько 20 років) – були професіонали науковці, вихователі, вчителі, викладачі, медики, економісти, політики, правники – **право рівне для всіх**, бізнес, менеджери, будівельники, інженери.., загалом сучасні наука-освіта-техніка-технології-виробництво-управління, як ознаки позитивного образу України в Європі й світі.

ПРАВОСВІДОМІСТЬ ОСОБИ ЯК ШЛЯХ ДО МАТЕРІАЛІЗАЦІЇ ІДЕАЛУ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Віктор САВЕНКО, Наталія ІГНАТЕНКО

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Громадянське суспільство та правова держава – це два взаємозумовлені процеси. Важко однозначно сказати, що було перше, втім, найімовірніше, саме громадянське суспільство дає передумови для конструювання правової держави, а законслухняність тут виступає принципом, режимом та гарантією їх забезпечення.

Будь-яке вчення щодо належного стану суспільства і механізмів його регулювання буде цілком релевантним щодо праворозуміння. Річ у тому, що право, правовідносини, правова діяльність природно впливають на свідомість людей у вигляді певних знань і оцінок, почуттів і звичок, що сукупно утворюють особливу форму суспільної свідомості – правосвідомість. У праві відображаються уявлення окремої соціальної групи або конкретного індивіда не тільки про саме право, але й про інститути держави, що забезпечують існування права: правосуддя, законності тощо. При цьому ступінь розвиненості правосвідомості є одним з найважливіших показників загального правового стану суспільства, його правової культури.

Процеси правового усвідомлення дійсності тими чи іншими суб'єктами суспільного життя не можуть бути правильно зрозумілі, якщо не розкрити властивих їм суперечностей. Наприклад, відображення в праві інтересів і потреб суспільства чи окремої людини говорить не тільки про відповідність, а й про певне протистояння цих інтересів і потреб. Це протиріччя є рушійною силою в розвитку правових явищ у демократичному суспільстві. Залежно від того, чи упорядкує людина свої особисті інтереси й потреби відповідно до суспільних, визначається спрямування її поведінки (правомірна чи неправомірна), а також ступінь усвідомлення принципів, ідей існування права.

Суспільно-правомірна активність людини у громадянському суспільстві залежить від наукової обґрунтованості, достовірності і глибини набутих нею знань про право й суспільно-правові явища з подальшим практичним застосуванням цих знань, а також від ступеня сформованого ціннісного ставлення у вигляді почуттів поваги, довіри до права.

Соціальний світ разом з частиною природного середовища, яка залучена людьми в їх життєдіяльність, становить сферу соціального порядку основним регулятивним аспектом якого є люди. Будь-який соціальний порядок повинен працювати як упорядкована система, «здоров'я», мобільність та життєздатність якої залежать передусім від засвоєння кожним її членом ustalених у ній правових та моральних норм. Перші (правові норми) формують його зовнішню, видиму оболонку, другі (моральні норми) – його невидиме внутрішнє ядро.

Видимий порядок – це форма, змістоутворюючі складові (певні організації, структури, установи) якої динамічні і можуть видозмінюватися та трансформуватися. Невидимий порядок – це зміст. Він включає духовної культури людей, яка складає гуманістичний вимір прогресу. В сукупності вони утворюють своєрідну модель поведінки, що містять інформацію про соціальні цінності та порядок взаємовідносин у суспільстві.

Порядок є незмінною умовою соціального прогресу, а прогрес – метою порядку. Стабільність соціального порядку визначається стабільністю відносин соціальної системи,

основним елементом якої є людина з властивою їй моделлю поведінки. Одним із шляхів формування правомірного прояву поведінки людини у суспільстві є ціннісне збагачення її свідомості та вдосконалення механізму її правового захисту.

Важливим фактором соціального порядку постає право, що покликане забезпечити соціальну стабільність та безпеку за допомогою норм права. Проте лише той соціальний порядок забезпечує стабільність і безпеку та прогрес, який передбачає побудову системи загальнолюдських цінностей, зокрема: цінностей людського буття, поваги до традицій, турботи про ближніх, інших підвалин цивілізаційного розвитку. У цьому сенсі, правовий порядок можна розглядати як мікрофеномен, що співіснує з онтологією й деонтологією усіх правових явищ, відповідаючи на питання не лише про те, якими є ті чи інші правові явища, але й якими вони мають бути.

Регулятивна функція права має здатність до нівелювання, відтак те, що раніше здавалося правильним, сьогодні вже може не виглядати таким. Правова активність населення падає, рівень порушень закону зростає, право стає засобом політичної та економічної боротьби, а не ідеалом, втрачається «сприйняття» норм позитивного права, за недотримання і за невиконання яких настає відповідальність, а це є важелем впливу на людину з боку держави. Що можна говорити за таких обставин про норми природного права, дотримання яких забезпечуються внутрішнім переконанням, совістю і моральними принципами людини? Ці норми, практично, ігноруються людьми, хоч є і такі люди, котрі всупереч обставинам не змінюють власних морально-ідейних переконань, не порушують суспільного і правового порядку.

Ми акцентуємо увагу на такому стані суспільства тому, що багато країн світу, зокрема й Україна, перебувають у фазі активної еволюції. Аномія неминуча при Переорієнтація суспільства на інші моральні, економічні, політичні та правові цінності, у ситуаціях економічних і політичних криз, воєн, революцій, змін ладу і форм правління призводить до неминучої аномії (своєрідної криза цінностей, що призводить до зміни правосвідомості населення).

Вплив суспільної аномії на правові цінності потрібно розглядати як кризу правової та політичної систем загалом (її основних цінностей), у якій право вже не спроможне підтримувати єдності в суспільстві, і тому, щоб уникнути неправомірної діяльності людини, потрібно звертатися до природно-правових цінностей. Відсутність відчуття належності людини до суспільства і держави, відчуття справедливості закону призводить до втрати людиною відчуття морального обов'язку і відповідальності перед вищою божественною силою. Людина починає скептично ставитися до правових цінностей і її єдиною релігією може стати філософія заперечення істини. Кореляція правових цінностей і норм права можлива як на рівні конкретної особи, формуючи в неї зумовлений рівень правосвідомості та правової поведінку, так і на рівні колективів та суспільств. Синергетичною складовою цього процесу виступає правовий порядок (адже він існує не лише в розрізі цінностей, але й має розвинену зовнішню структуру на рівні норм права).

Правовий порядок є не лише нормою-принципом, а й декларативною нормою – нормою-метою, до якої намагається сягнути будь-яке суспільство, що перебуває на шляху розбудови правової держави і громадянського суспільства. Цінність правового порядку зводиться до властивості правової реальності, а разом з тим і до ідеалу, цінності, гарантії та принципу правового життя цієї правової реальності, в якій одвічна ідея справедливості висувається на перший план. По цій причині його повномасштабне втілення – мета будь-якої правової системи.

Узагальнюючи вищесказане, можна твердити, що основними передумовами виникнення антиціннісної правосвідомості і, як наслідок, неправомірної діяльності людини у державі, є недоліки її взаємодії з навколишнім світом, з іншими людьми, а також аномія правових цінностей і на рівні індивідуальної чи масової свідомості. Позитивно-правові цінності, якщо під ними розуміти цінність закону, без сумніву, важливі, але цивілізаційний розвиток людства доводить, що дуже часто такі цінності, за умови, що вони претендують на

абсолютність, призводять до кризово-катастрофічних станів у суспільстві, і людина, намагаючись вийти з такого стану існування, неодмінно повертається до природно-правового ідеалу, через певні реформи і зміну власної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ступак А. Л. Соціальний порядок як необхідна умова стабільності суспільних відносин. *Держава і право*. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. № 51. С. 115–120.
2. Бабаєв В.К. Общая теория права: Краткая энциклопедия. Нижний Новгород, 1998. 315 с.
3. Малько А. В. Теория правовой политики: Монография. Москва: Юрлитинформ, 2012. 325 с.
4. Сапун В. А. Теория правовых средств и механизм реализации права. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского гуманитарного университета профсоюзов, 2002. 154 с.
5. Шундигов К. В. Синергетический подход в правоведении. Проблемы методологии и опыт теоретического применения: Монография. Москва: Юрлитинформ, 2013. 256 с.
6. Харт Г. Понятие права. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. 302 с.
7. Поляков А.В. Общая теория права: учебник. Санкт-Петербург: Издательство юридического факультета СПбГУ, 2005. 475 с.

ЦІННІСНІ ВИМІРИ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВІД МРІЇ ДО РЕАЛЬНОСТІ

Андрій ГРУБІНКО

Тернопільський національний економічний університет

Історія європейської інтеграції, втілення теоретичних ідей якої розпочалося по завершенні Другої світової війни, відзначається складністю і суперечностями, але загалом становить успішний шлях впровадження в життя залучених до неї держав і народів Європи стандартів демократії, ринкових відносин, соціального забезпечення, економічного добробуту, міжкультурної взаємодії і політичного співробітництва. Інституційно-функціональним втіленням європейської інтеграції став Європейський Союз як правонаступник Європейських Співтовариств (1952 – 1993 рр). Упродовж функціонування об'єднання пройшло непростий шлях утвердження на міжнародній арені в якості повноцінного суб'єкта міжнародних відносин, функціональним механізмом діяльності якого стала Спільна зовнішня політика і політика безпеки (СЗППБ).

Генеза ЄС у формі його попередника Європейського економічного союзу (ЄЕС), створеного у 1957 році, та супутніх організацій, відбувався як інтеграційне економічне об'єднання, позбавлене міжнародних політичних амбіцій, що не виключало перспективи формування його зовнішньополітичної складової. Як зазначають Д. Гелд та Е. Мак-Грю, «на регіональному рівні Євросоюз за дуже короткий час привів Європу від хаосу Другої світової війни до світу, де суверенність відступає на другий план перед щодалі більшою кількістю зон спільних інтересів» [1]. У повоєнні десятиліття ідея політичної інтеграції, як і її складової – військової інтеграції, не мала шансів на реалізацію. Поступове впровадження елементів зовнішньополітичної кооперації держав Співтовариства на рівні ЄЕС у формі механізму Європейського політичного співробітництва (запроваджений у 1970 році) стало відображенням об'єктивної потреби в погодженні позицій держав об'єднання з актуальних питань міжнародної політики.

Історична специфіка СЗППБ ЄС як неординарного за своєю сутністю і завданнями практично впроваджуваного феномену зовнішньополітичної та військово-політичної

регіональної інтеграції зумовлена складністю системи детермінант його формування і структурно-функціонального наповнення. Головними з них стали нетипова природа ЄС як міждержавно-квазідержавного формування та особливості зовнішньої політики як державно-правової і соціальної реальності, прерогатива формування і реалізації якої, згідно традиційних канонів міжнародних відносин, належить державі.

У Договорі про Європейський Союз 1992 року (ст. 21, ч. 1) подано перелік головних принципів діяльності об'єднання на міжнародній арені, які в загальній формі відображають ціннісні орієнтири його учасників, а саме: демократія; правова держава; загальність та неподільність прав людини і основних свобод; повага до людської гідності; принципи рівності і солідарності; дотримання принципів Статуту ООН і міжнародного права. Фундаментальність таких завдань діяльності ЄС на міжнародній арені зобов'язувала держави-члени та інституції до розвитку відповідного потенціалу, чого, як видається, на сьогодні все ще не відбулося.

За час існування СЗППБ ЄС пройшла період інституційного оформлення і становлення як сукупність механізмів впливу об'єднання на міжнародній арені. ЄС створив структури, процедури прийняття рішень і набув оперативного досвіду різнопланової діяльності, розгорнувши 139 дипломатичних представництв, провівши майже 30 військово-миромиротворчих місій та операцій різного характеру на трьох континентах. Створено розгалужену систему інституційного управління з розробки політики і забезпечення зовнішніх дій ЄС. Співтовариство отримало окреме представництво в провідних світових і регіональних міжнародних інституціях, як-от ООН, «Група восьми/семи», НАТО, АСЕАН тощо. Сформовано мережу угод про торгівлю, партнерство та асоціацію, врегулювання проблем безпеки і боротьби з тероризмом з великою кількістю держав Європи, Азії, Африки та обох Америк, Тихоокеанського басейну. Водночас СЗППБ завжди була проблемною сферою функціонування ЄС, що зумовлюють ряд факторів.

1. Об'єктивна складність поєднання інтересів держав. Гасло ЄС «Єдність в різноманітті» залишається як ніколи актуальним. Проявилася відсутність єдиного стратегічного бачення розвитку СЗППБ на довгострокову перспективу. Учасники інтеграції періодично нехтували можливостями, наданими їм правом ЄС. Учасники об'єднання надавали перевагу традиційним методам дво- і багатосторонньої співпраці за рамками структур ЄС (ряд спільних міждержавних військових підрозділів, франко-британські військові програми, «Веймарська ініціатива», NORDEFCO, Вишеградська група, інші багатосторонні військово-технічні і цивільні проекти). Якщо на зовнішньополітичному рівні переважно вдавалося досягти спільності позицій і дій, то сфера безпеки та оборони залишалася конгломератом міждержавних угруповань. Як зазначає Й. Голслах, «єдиний спосіб для Європи кинути виклик інтенсифікації політики з позиції сили за кордоном – це кинути виклик спрямованій на розкол політиці з позиції сили всередині» [2].

2. Перманентне посилення відцентрових тенденцій, що стало особливо помітним на фоні політичної та економічної кризи в ЄС. Фактичне нехтування можливостями і проблемами розвитку СЗППБ, зокрема, СПБО учасниками євроінтеграції призвело до того, що з 2008 до 2013 рр. проблеми політики безпеки не були спеціальним предметом обговорень Європейської Ради.

3. Дефіцит стратегічних ресурсів внаслідок неготовності і небажання держав ЄС вкладати ресурси у спільні проекти, що посилюється на фоні скорочення фінансування дипломатичних і військових видатків на національному рівні. Як наслідок Союз у своїх міжнародних діях завжди був дуже залежним від політичної волі і ресурсів провідних держав-членів. За оцінками Є. Макаренка, в Брюсселі не займаються визначенням загальноєвропейських цілей та інтересів, як і аналізом слабких та сильних сторін ЄС у світі, що змінюється. Це зумовило відсутність єдиної зовнішньої політики Євросоюзу [3]. Прикладом цьому стала різна реакція держав ЄС на події «Арабської весни» 2010-2011 років.

4. Значне відставання ЄС від США по усьому комплексу військових ресурсів, що зумовило його підпорядковане становище і залежність від НАТО. Для порівняння, у 2012

році військові видатки США склали 682 млрд. дол., 26 держав СЗППБ ЄС (крім Данії) – 189,6 млрд. дол. [4].

5. США традиційно намагаються контролювати і стримувати європейські амбіції у сфері зовнішньої політики і безпеки. Об'єднана Європа є одним з головних конкурентів Сполучених Штатів на глобальному ринку. Тому вони не зацікавлені у надмірному посиленні політичного впливу ЄС, тим більше у формуванні конкурента НАТО.

6. Внаслідок глобальних змін світової рівноваги сил після появи нових центрів впливу і змін у міжнародних інтересах США Європа змушена все більше переймати на себе відповідальність за свою безпеку і безпеку найближчої периферії. Однак знакові міжнародні конфлікти початку XXI ст., зокрема, війни в Афганістані та Іраку 2002–2003 рр., російсько-грузинський конфлікт 2008 р., події «Арабської весни» і військова кампанія в Лівії 2011 р., громадянська війна в Сирії, російсько-український конфлікт, як і попередні прояви кризи світової системи міжнародних відносин кінця XX ст., показали нездатність ЄС без втручання США виступати єдиним впливовим політичним центром сили і гарантувати безпеку навіть в зоні своєї найближчої периферії. Як зазначає А. Мартинов, «ЄС становить конгломерат держав, у яких відсутня спільна політична воля» [5]. Неможливість дійти консенсусу серед держав Спільноти щодо здійснення операції проти режиму М. Каддафі 2011 р. і нездатність більшості держав ЄС внести дієвий вклад у забезпечення затратної автономної системи європейської безпеки вчергове показали неспроможність сучасної СПБО стати дієвим механізмом гарантування безпеки Співтовариства та його найближчої периферії. Не стала винятком ситуація навколо російсько-українського конфлікту.

З огляду на сучасні тенденції у міжнародних відносинах і процесах європейської інтеграції для розвитку СЗППБ існують такі головні виклики – послаблення економічних позицій ЄС і посилення відцентрових тенденцій у зовнішній політиці держав-членів. Третім викликом СЗППБ став процес виходу Великої Британії зі складу Європейського Союзу (т. зв. «Brexit»).

Напередодні зустрічі Північноатлантичної Ради у Варшаві, на своєму саміті в Брюсселі 28 червня 2016 р. Європейська Рада розглянула документ «Глобальна стратегія зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу». В унісон НАТО в ЄС констатували загрози європейській безпеці зі Сходу (Росія), від поширення тероризму і насилля на Півночі Африки та на Близькому Сході. У порівнянні з Стратегією європейської безпеки 2003 року зафіксовано розширення переліку викликів для Співтовариства, головними з яких вказано проблеми енергетичної безпеки, міграцію, зміни клімату, насильницький екстремізм, гібридні війни. Пріоритетами зовнішньої політики ЄС визначено: зміцнення безпеки та оборони; інвестування у стійкість держав і суспільств на Сході і Півдні; розробка комплексного підходу до конфліктів і криз; заохочення і підтримка спільних регіональних дій; посилення глобального управління на основі міжнародного права [6]. ЄС нарешті офіційно визнав необхідність поєднання «м'якої» і «твердої» сили в своїй діяльності як забезпечення глобальної ролі. Заклики до посилення колективного голосу держав-членів Союзу на міжнародній арені та єдності Європи перед загрозами глобальній безпеці, які підкреслювали міжнародні амбіції Союзу, традиційно розходилися з реаліями розвитку об'єднання і його взаємин з ключовими партнерами. Зокрема, у висновках того ж Брюссельського саміту Європейська Рада акцентувала увагу на автономії Спільноти у прийнятті рішень і процедур, необхідності дотримання принципу відкритості у співпраці ЄС з НАТО [7]. Такий не дуже помітний, але промовистий змістовий дисонанс між робочим і стратегічним документами керівних органів Союзу загалом став звичним явищем і підтвердив спорадичне прагнення його керівництва підвищити статус і можливості об'єднання не реальними справами, а деклараціями. Серед іншого документ мав завдання переконати світову спільноту, насамперед США і НАТО, у згуртованості Євросоюзу, незважаючи на результати британського референдуму 23 червня 2016 року. Досягнення більшої єдності ЄС без Великої Британії не є гарантованою. У той час, коли НАТО здійснює

практичні дії щодо європейської оборони, ЄС все ще формує плани посилення свого оборонного потенціалу, вдовольняючись «стратегічною автономією» [8].

Євросоюзу та його державам-членам доведеться провести значну роботу, аби досягти статусу глобальної сили в контексті традиційного військово-політичного впливу, навіть в рамках розширених «петерберзьких завдань». Військово-технічна і стратегічна залежність від НАТО надалі буде стримувати міжнародний вплив ЄС. Водночас відзначаємо достатньо реалістичний характер зазначеного документа, в якому йдеться про необхідність європейців самим подбати про власну безпеку, здатність захищатися від зовнішніх загроз.

Політика розширення ЄС, яка розглядається як невід'ємна складова, механізм зовнішньої політики і політики безпеки Європейського Союзу, стала однією з головних і дуже ефективних механізмів поширення міжнародного впливу об'єднання, донесення його цінностей до «умів і сердець» держав-партнерів, насамперед тих, які прагнуть вступу до його складу. Водночас і тут є чимало проблем та невизначеностей, головна з яких – відсутність чіткої стратегії подальших взаємин ЄС з оточенням. Адже запропонований Францією в лютому 2020 року новий підхід до формування вимог для країн-кандидатів на вступ до ЄС не вирішує проблеми географічної межі євроінтеграції та взагалі її доцільності у довгостроковій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гелд Д., Мак-Грю Е. Глобалізація/антиглобалізація / пер. з англ. І. Андрущенко. Київ: К.І.С., 2004. С. 20.
2. Голслах Й. Сила раю. Як Європа може бути попереду в азійському сторіччі. Київ: Темпора, 2016. С. 275.
3. Макаренко Є.А. Проблеми, здобутки і перспективи спільної зовнішньої політики ЄС: погляд на сучасність і майбутнє. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. Вип. 108. Ч. I. С. 19.
4. *Trends in world military expenditure*, 2012. SIPRI, April 2013. p. 2; *Defence Data 2012* / edited by E. Platteau. Brussels: European Defence Agency, 2013. p. 4.
5. Мартинов А.Ю. Спільна зовнішня та оборонна політика Європейського Союзу (90-ті р.р. ХХ ст. – 10-ті р.р. ХХІ ст.). Погляд з України: монографія. К.: Інститут історії України НАН, 2009. С. 38.
6. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. June 2016. Brussels, 2016. pp. 9-10.
7. European Council meeting (28 June 2016). Conclusions. Cover note. Brussels, 28 June 2016 (OR. en). *European Council*. EUCO 26/16. CO EUR 5, CONCL 3. p. 7.
8. Грубінко А.В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990-2016 рр.): монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В., 2017. С. 468.

ТРАДИЦІЙНЕ ТА ІННОВАЦІЙНЕ В АКСІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Юлія МЕЛІХОВА, Олена ШУМЕЙКО

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Національна культура є результатом колективної духовної творчості народу. Зокрема, її можна досліджувати як систему сенсожиттєвих і ціннісних орієнтирів, усталених стереотипних уявлень, уподобань і оцінок. Відтак, зміни, які поступово відбуваються у будь-якій культурі, можна осмислювати як взаємодію традиційних та інноваційних ціннісних орієнтирів.

Так, досліджуючи сучасну українську культуру, слід насамперед зосереджуватися на трансформації її духовних засад, взаємодії традиційних та інноваційних моральних, естетичних, світоглядних орієнтирів, смислів, мотивів соціокультурної активності. У будь-

якому випадку основу сучасного українського культурного простору складають усталені стереотипи поведінки, її мотиви, ціннісні орієнтири, уявлення, які були вироблені соціальним колективом протягом тривалого часу. А він характеризується постачанням і засвоєнням готових схем мислення, комплексів мотивів духовної та соціальної активності, норм поведінки, які й обумовлюють трансформацію культури на сучасному історичному етапі.

Сучасні інноваційні культурні тенденції обумовлюються підсиленням можливостей маніпуляції духовним життям через засоби масової комунікації, які й постачають нові духовні орієнтири, мотиви тощо у свідомість невизначеної кількості людей, практично всього соціуму. І можна стверджувати, що така можливість реалізується все частіше. Отже, сучасні культурні трансформації значною мірою обумовлені не стихійною взаємодією суб'єктів соціуму, а цілеспрямованою діяльністю певної групи людей, які діють на свій розсуд й у своїх інтересах. Цим значною мірою і обумовлюється динамізм сучасних культурних процесів.

Але водночас і вплив духовної активності усього народу, ціннісні орієнтири традиційної культури також обумовлюють сучасну соціокультурну ситуацію. Тому попри тенденції глобалізації та уніфікації культур сучасна українська культура суттєво вирізняється на культурній мапі планети. Інноваційні процеси, які обумовлюються і суб'єктивними й об'єктивними причинами, характеризуються збільшенням індивідуалізму, раціоналізму, зосередженістю на соціальних ролях і матеріальних цінностях, що є проявом впливу західноєвропейської культури.

Але водночас сьогодні, як і в Європі, відчувається потреба у нових культуротворчих тенденціях. Це обумовлюється поступовим накопиченням кризових явищ у західноєвропейській культурі. Їх проявами слід визнати (поряд зі збільшенням комфорту, матеріального добробуту) поступову втрату сенсожиттєвих орієнтирів. Зокрема, все менше європейців прагнуть брати участь у створенні духовних та культурних цінностей. По суті, відбувається деградація творчої активності. Людина відсторонюється від соціокультурного простору, протиставляє себе і свою соціальну роль, свою діяльність. Але зовсім позбутися творчості людина не може й тому потребує творчих ідей, які можна втілити, тобто створити нову реальність. Отже, надмірна раціоналізація культури і духовної активності призвела до кризових явищ і викликала потребу у поверненні до ірраціональних мотивів. Водночас духовна криза обмежує, як щойно зазначалося, творчі можливості. У такі періоди потреба в інноваціях задовольняється у запозиченнях або поверненні до форм, які раніше були відкинуті, здавалися архаїчними тощо.

Наприклад, духовна криза, викликана кризою католицизму як системи світоглядних та ціннісних орієнтирів, обумовила відродження античних естетичних та етичних орієнтирів. А в Україні схожі тенденції проявилися, зокрема, як українське бароко, яке сформувалося і під впливом європейського бароко, і під впливом національних мистецьких ідей та світобачення, яке тоді панувало в українському соціокультурному просторі.

В умовах сучасної духовної кризи європейська культура намагається вижити шляхом запозичення світоглядних та естетичних ідеалів східного та африканського культурного ареалів. Завдяки проявам глобалізації ці ідеї проникають і в Україну. Але тут визначальними також стали тенденції повернення до національної української старовини. Затребуваними стали ідеали козацтва, Київської Русі, а вже вони обумовили інтерес до давньослов'янської, скіфської культур тощо. Характерно, що ці тенденції визначили становлення культури Модерну в Україні. Але й зараз, в епоху Постмодерну, вони залишаються відчутними і навіть провідними.

Тому картина світу, яка створюється на сучасному етапі у Європі, попри усі запозичення та впливи, об'єктивно відрізняється від тієї, яка формується в Україні. Завданням філософської і взагалі гуманітарної думки у цих умовах є оцінка подібних тенденцій, яка допоможе зрозуміти, які з них зможуть активізувати духовний потенціал

народу, зберегти його неповторність та індивідуальність й водночас задовольнити потреби виживання українського соціуму в сучасних історичних умовах.

МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Людмила ПАВЛИШИН

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Проблема моралі, незадоволення моральним станом суспільства на кожному етапі розвитку людства є надзвичайно важливою і такою, що потребує нагального вирішення. Її актуальність особливо загострюється у періоди становлення і зміцнення держави, у часи суспільних, економічних, політичних колізій. Цивілізаційний процес, науково-технічна революція, з одного боку, сприяли розвитку суспільства, людини, збагатили її знаннями, зробили обізнаною у комп'ютерних технологіях, проте, з другого боку, в гонитві за новими знаннями і відкриттями вона забуває цікавитися власною душею. Проблеми людини, моралі займають особливо важливе місце у різноманітних філософських теоріях. На думку І.Канта, моральне, не властиве людині від природи, вона може його досягнути. Оскільки мораль має апріорне походження, то її неможливо вивести із сушого, з фактів. Мораль тотожна законодавчому практичному розуму. За Кантом, всезагальний закон практичного розуму – це і є моральний закон, який тотожний свободі. Свобода полягає у тому, що людина у своїх вчинках керується законом, який знаходить у собі. З цього приводу доречними будуть слова, що «той, хто хоче бути вільним, прагне усунути перешкоди; боротися за особисту свободу означає прагнути покласти край втручання, експлуатації, поневоленню з боку людей, чії цілі відрізняються від твоїх» [1, с. 52]. Оскільки моральний закон як вияв абсолютної волі до добра виникає у всіх людей, то він набуває характеру всезагального закону. За Кантом, людина більше схильна до зла, ніж до добра. Така позиція філософа ґрунтувалася на його твердженні про те, що існує суперечність між абсолютним волінням до добра, яке апріорно властиве людській свідомості, і її чуттєво-розсудковою діяльністю.

Так, наприклад, екзистенціалізм виник як реакція на песимізм, що панував у суспільстві, коли людина, втративши життєві орієнтири, намагалася дати відповіді на запитання щодо сенсу життя, щастя, цінностей тощо. Екзистенціалісти зосереджували свою увагу на проблемі людського відчуження, розглядали людину як поєднання кінцевого і нескінченного. З огляду на це людина почуває себе невпевнено, знаходиться у стані туги та відчаю, оскільки опиняється у ситуації невизначеності та втрати життєвих орієнтирів. За цих умов питання щодо започаткування нової моралі як умови формування людини нового ґатунку не підлягає жодним сумнівам. Людське буття є нестійким, а тому кожен повинен критично подивитися на себе самого, стати на шлях самопізнання. Пізнаючи себе люди будуть здатними змінювати як себе, так і світ. Людина, яка може помічати власну недосконалість, отримає внутрішню свободу для подолання власних вад, стане на шлях, який виведе її на вищий щабель розвитку. О. Шпенглер у праці «Занепад Європи» висловлював думку щодо падіння високої культури та поступову заміну духовних цінностей культури на матеріальні цінності цивілізації.

У ХХ ст. спостерігалася втрата безпосереднього зв'язку людини з природою та іншими людьми, а технологізація перетворила особистість на виконавця тих чи інших функцій, позбавила її духовного начала. Така ситуація призвела до відчуженості людини, а свою безлику поведінку, вважав А. Швейцер, вона не сприймає як щось негативне, протиприродне. Отже, якщо у ХІХ ст. вважалось, що західна цивілізація є еталоном розвитку, то ХХ ст. заперечувало таке твердження. Людина не зосереджується ні на потойбічному світі, ні на швидкоплинних благах, оскільки її думки звернені до ідеального розумного світового порядку, який можливий тут, на Землі, оскільки «буття людини означає

не просто фіксація її існування, а розкриття способу існування людини в культурі, створеній шляхом практично-духовного освоєння людиною дійсності» [2, с. 6].

Посткласична культурфілософія Заходу піддає сумніву існування універсальних загальногуманістичних цінностей, здатність розуму досягнути культурно-історичний процес у перспективі його єдності та прогресивного руху для досягнення вищих цілей людства. Концепції локальних цивілізацій О. Шпенглера, П. Сорокіна й А. Тойнбі суттєво вплинули на загострення уваги на цій проблематиці. Автори концепцій локальних цивілізацій прагнули по-новому осмислити діалог культур, уявлення про їх єдність, вказували на різноманітність шляхів розвитку людства. Соціальна сутність людини визначається через свідомість, духовне життя, здатність створювати знаряддя праці, шедеври культури та вміння використовувати їх за призначенням. Людина володіє певними біологічними особливостями, специфіка яких проявляється на молекулярному, клітинному, організмовому та популяційному рівнях. Соціальне формувало їхню структуру в процесі антропосоціогенезу та впливає на них донині.

Думка щодо поєднання соціального і біологічного, необхідність їхнього взаємозв'язку задля майбутнього людини простежується і у поглядах В. Винниченка. Мислитель зображає багатьох персонажів своїх творів людьми, які понад усе цінують фізичну силу, вважаючи, що завдяки їй вони зможуть здійснити все задумане, стати такими, якими хочуть бути. На їхню думку, в основі будь-яких моральних норм повинні лежати інстинкти, біологічне, яке відіграє визначальну роль у життєдіяльності людини. Проте не всі вони розуміють, що без життя у суспільстві – це нереально.

Говорячи про соціальну природу людини, потрібно не забувати, що вона не заперечує біологічне начало в ній. Ще Аристотель визначав людину як «політичну тварину», оскільки вважав, що її життя неможливе поза межами суспільства. Воно регулює та наповнює поведінку людини соціальним змістом. Проте, звичайно ж, вона не розчиняється у суспільстві, бо зберігає свою неповторність та самобутність, робить внесок у суспільне ціле. Втрата людиною її самобутності веде до того, що вона почуває себе безсилою, не здатною на рішучі дії, їй моторошно жити у цьому світі. У цьому випадку варто згадати слова А. Камю: «Якщо не хочеш тікати від дійсності, потрібно знайти в ній людські цінності, моральне задоволення і спокій» [3, с. 224]. У цьому й полягає основна місія кожного з нас, бо, намагаючись пізнати себе, світ, оточуючих людей, можна знайти власне місце на Землі, зрозуміти справжній сенс свого перебування у світі, долати власні вади, ставати на шлях виправлення, робити багато інших важливих речей задля вдосконалення себе і світу, поширення у ньому добра і любові.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берлін І. Чотири есе про свободу . пер. з англ. О. Коваленка. К.: Основи, 1994. 272 с.
2. Дротянко Л. Г. Філософські проблеми мовознавства: Навч. посіб. К.: Навчальна книга, 2002. 128 с.
3. Камю А. Бунтующий человек. М., 1999. 346 с.

ОСНОВНІ ЦІННОСТІ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Любов ЛИТВИН

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Протягом останніх років бізнес усе частіше сприймається як головне джерело економічних, соціальних і екологічних проблем. Значною мірою у цьому винні самі компанії, сприймаючи питання формування цінностей дуже обмежено. Вони орієнтуються здебільшого на короткострокову фінансову ефективність. А для того щоб бізнес залишався успішним у довгостроковій перспективі, він повинен створювати цінності не тільки для своїх працівників, а й для всього суспільства.

Серед різних видів цінностей особливу увагу варто звернути на корпоративні цінності, оскільки вони є ядром корпоративної культури, основним елементом, що об'єднує співробітників компанії в трудовий колектив, завдання якого є вирішення загальних завдань і досягнення кінцевих результатів. Досягнення позитивного результату та вдосконалення в роботі можливе лише шляхом визнання та засвоєння єдиних корпоративних цінностей.

Саме із цінностей впливають погляди людини на життя, відношення до навколишнього середовища та подій, оцінка поведінки інших людей, і, що важливо, цінності є основним елементом мотивації людської поведінки. Відповідно, значення корпоративної культури полягає, в першу чергу, в тому, що вона значною мірою впливає на мотивацію праці співробітників компанії і тим самим є фактором, що регулює поведінку людей. Саме через механізм мотивації корпоративна культура впливає в кінцевому результаті на прибуток компанії.

Сьогодні, в рамках сучасної системи виробництва, із культури і внутрішньо-корпоративних відносин вчені виключають загальноприйняті раніше цінності такі як дисципліна, послух, ієрархію, досягнення результатів, кар'єра, достатність, влада, централізація. На їх зміну приходять цінності, орієнтовані на потреби самовизначення, розкриття особистості, творчість здатність йти на компроміс, участь в діяльності колективу.

Можна виділити цінності-цілі, які носять настановний характер: загальнолюдські (добро – зло); економічні (корисно – шкідливо), матеріальна забезпеченість, злидні; естетичні (гармонія – хаос, здоров'я – хвороба); соціальні (любов – ненависть), сім'я, дружба; політичні (влада – безвладдя, свобода – залежність); релігійні (заповіді). А також цінності-засоби – визначальні шляхи досягнення цілей: спілкування, незалежність, індивідуальність, визнання, чесність, новаторство.

При формуванні компанії цінності-цілі відображаються в місії компанії та складають її основу, а цінності-засоби визначають принципи формування політики компанії, закладаються у встановлені норми поведінки персоналу при взаємодії з клієнтами, партнерами, співробітниками і т.п.

Джерелами формування цінностей є:

- особистісні цінності працівників та способи їх реалізації;
- особистісні цінності керівників організації та способи, форми і структура їх вияву в організації;
- внутрішньо-групові цінності, які складаються (скоріше стихійно), коли люди в будь-якій організації формально чи неформально об'єднуються в групи (команди);
- корпоративні цінності, які формуються в цілому в організації [3].

Форма і зміст цінностей визначається рядом факторів, зокрема: реальним змістом конкретного бізнесу, політичними та соціальними звичаями цієї країни, де знаходиться компанія, особистими поглядами співробітниками фірми.

Стосовно корпоративної культури цінності можна визначити як цільову і бажану подію чи напрям розвитку подій, оскільки особистість завжди займає позицію оцінки стосовно всіх елементів навколишнього середовища. Цінності в даному випадку служать стимулом, необхідною умовою для ефективної роботи і взагалі будь-якої взаємодії. Система цінностей, яка складається в організації і поділяється усіма співробітниками, є певним орієнтиром поведінки в тій чи іншій ситуації, вона сприймається співробітниками як клімат організації, впливає на стиль керівництва тощо та виступає у ролі основного і визначального елемента корпоративної культури. Тобто, основу корпоративної культури складають цінності, які мають визначальне значення і задають суть діяльності членів корпорації.

Серед соціальних цінностей корпоративної культури, зокрема і сучасного суспільства в цілому, окремо виділяють цінності, позначені поняттям «довіра». Цінність довіри для корпоративної культури сучасної компанії полягає в підвищенні якості життя; в стійкому морально-психологічному комфорті компанії; в підвищенні надійності, міцності відносин; розвиває та підвищує почуття відповідальності і особистої гідності людини (працівника).

Система цінностей утворює внутрішній стрижень культури: цінності як суспільний ідеал (наприклад, справедливість); цінності об'єкту (наприклад, якість роботи, чіткість виконання); особисті цінності індивідів.

Крім внутрішніх цінностей культури компанії, можна виділити і зовнішні цінності. Наприклад, цілі компанії будуть досягатися при умові дотримання певного функціонального і структурного порядку. Для успішного розвитку компанії потрібні цінності високого порядку, такі як: інноваційність, ініціативність, клієнтоорієнтованість, конкурентоспроможність, стратегічність. А в особистих взаємовідносинах співробітників потрібна наявність конформізму, взаємоповаги як непорушних цінностей компанії.

Кандарія І. пов'язує процес формування цінностей культури організації з її життєвим циклом [1]. На етапі створення компанії усі цінності, норми, зразки поведінки, основний стиль діяльності закладаються засновниками. На другому етапі відбувається закріплення цінностей, які поділяють усі члени організації. На третьому етапі культура підтримується звичаями, ритуалами, що формують у співробітників відповідний досвід. На четвертому етапі (стадії «зрілості») культура починає відігравати інтегративну роль. На останньому, п'ятому етапі нового зростання організації, співробітники повністю поділяють цінності. На даному етапі культура допомагає долати кризи як внутрішні, так і зовнішні. Всі співробітники мають ознайомитись з цінностями компанії та повинні вміти застосовувати їх на практиці, використовуючи як інструменти для досягнення цілей.

Важливо підкреслити, що корпоративні цінності організації зовсім не обов'язково чітко прописувати і формулювати. Найкраще, коли вони будуть представлені в базових документах організації: у положеннях, де визначені пріоритетні цілі і завдання, у нормативних документах, що регулюють корпоративну культуру, в стратегічному плані розвитку тощо.

Таким чином, формування, зміна, впровадження цінностей в культуру компанії – процес доволі складний і трудомісткий. Цінності є тією складовою культури, що безпосередньо пов'язана зі стратегією. У цінностях закладені основні корпоративні традиції та правила, якими керуються співробітники. Слід також додати, що ця категорія лежить саме в основі місії, в місії проголошуються ключові цінності. Якщо керівництво їх дотримується, а не просто залишає на папері, то це свідчить про силу корпоративної культури та високий рівень згуртованості колективу. Впроваджуючи цінності, компанії піклуються не тільки про клієнтів, але й про своїх співробітників. І обираючи між компанією з цінностями і без, працівникові варто віддати перевагу першій. Тому що це гарантія виконання зобов'язань, нормального людського ставлення і можливостей високого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кандарія І. А. Формирование корпоративной культуры в организации // *Управление персоналом*. 2006. № 19. С.51-57. URL: <http://www.irinam.com/index.php?newsid=194>.
2. Оцифрувати цінності: як культура компанії допомагає реалізувати стратегію. URL: <https://ain.ua/2019/05/30/ocifruvati-cinnosti-yak-kultura-kompani%D1%97-dopomagaye-realizuvati-strategiyu/>
3. Цінності компанії: для чого вони потрібні. URL: <http://www.management.com.ua/notes/company-values.html>

ЦІННІСНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНИХ МІФІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Галина ПЕТРИШИН

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Відсутність визначеності у сприйнятті та інтерпретації соціального буття нашим сучасником зумовлена, як порушенням цілісності культурних зв'язків, так і дискредитацією раціональних форм опису дійсності. Така ситуація сприяє перетворенню міфології в основний засіб пояснення соціальної дійсності та ціннісну шкалу відношень людини до світу. У цій ситуації актуалізується коло питань, пов'язаних з особливостями формування сучасних соціальних міфів та їх ціннісних засад в українському суспільстві.

Соціальний міф є особливою формою пояснення соціальної дійсності та має два основні рівні вияву – ідеологічний рівень суспільної свідомості та повсякденний, між якими є суттєві відмінності. Ці відмінності відображають різні способи формування концептів соціальної міфології. Спільним для обох рівнів соціальної міфотворчості є надання смислу світу довкола та ціннісної системи координат його оцінки.

Нині адаптація людини до швидкозмінних соціальних умов за допомогою міфів є крайнє ситуативною, позаяк, те, що завдяки міфам у певний період розвитку суспільства є ідентифікованим як «реальність», дуже швидко перетворюється у витвір фантазії. І в силу швидкості соціальних змін, і в силу високого ступеня дисперсії елементів соціокультурного поля українського суспільства, немає сенсу говорити про загальну для нашого суспільства соціальну міфологію. Одночасно, в умовах процесів глобалізації на роль об'єднавчої соціальної міфології претендують глобальні міфи. Посилення впливу глобального чинника у процесах конструювання реальності позначилося, насамперед, на трансформації традиційних культурних патернів. Інтенсивне поширення і безперервне «підживлення» культури усе новими ідеалами і стереотипами сприяло становленню таких феноменів як «глобальне село», «глобальна людина». Позаяк ідеологічну основу глобалізації складають концепції «невтручання держави в економіку», «свобода торгівлі та підприємницької діяльності», «демократична система управління» її основними міфами є: «міф про глобальне громадянське суспільство», «міф про універсальний базовий дохід» як якісне вирішення проблеми бідності, «створення рівних можливостей для всіх» тощо. Наслідком їх впливу є поширення двох моделей цінностей-американської та європейської, які формують певну життєву філософію.

Конструювання сучасних соціальних міфів на ідеологічному рівні здійснюється довкола ідеї раціонально обґрунтованої її творцем. На цю особливість сучасних міфів звернув увагу Е. Кассіерер стверджуючи, що соціальні міфи «...не виникають спонтанно, вони не є диким плодом неприборканої уяви. Навпаки, вони представляють собою штучні творіння, створені вмілими та вправними майстрами» [2, с. 10]. Вагому роль у формуванні ідеологічного рівня суспільної свідомості відіграють політичні міфи (архаїчні та технологічні), основу яких складають ідеї та ідеали, що дозволяють сформувати соціальні надії, забезпечити історичний та ідейний зв'язок поколінь, створити «образ ворога» тощо.

До основних лозунгів, якими оперують політичні сили віднесемо: «Справедлива держава – гідне життя», «Повернемо країну народу», «Європейський вибір України», «Освіта – інвестиції в майбутнє», «Це ваш шанс змінити Україну і ваше життя». Ці символічні конструкції виступають одним з найважливіших факторів формування ідеологічних стереотипів, на основі яких людина визначає пріоритети мислення і поведінки. Поширеними в політичній пропаганді є: міф суцільної загрози (масове безробіття, екологічні катастрофи, глобальна економічна криза, втрата ідентичності) як інспірація для змін, які з'являються в сучасній політиці; міф про існування «морального політика», мета якого – досягнення загального блага та утвердження справедливості, потурання власних інтересів задля інтересів суспільства, держави; міфи про унікальність окремих політиків, які здатні вивести

країну з кризи; міф про свободу слова; міф, що «активні реформи вирішують усі проблеми» та ін. Хоча за своїм змістом вони різняться, але мають єдину мету – маніпулювання масовою свідомістю задля досягнення запланованого результату.

Політичні міфи мають ситуативний характер, позаяк виникають у залежності від потреб задовільнити інтереси та сподівання певних політичних сил, проте всі без винятку слугують полем ціннісного вибору людини в політичному просторі. Ідеологічну основу сучасної політичної міфології складають концепції «національної гідності», «національної єдності», «європейського вибору», «стабільності розвитку» тощо.

В умовах суперечливих суспільних практик, багатоваріантність тлумачень та оцінок явищ соціальної дійсності на повсякденному рівні відображена у процесах атомізації повсякдення. Людина занурилася у відкриття власного світу, в межах якого кожен індивід є «дзеркало, що збирає на себе сингулярності, а світ – перспектива в цьому дзеркалі» [1, с. 235]. Таким чином, суб'єктивність певної людини стає центром її життєвого світу. Водночас, фіксування власного суб'єктивного досвіду і порівняння його з досвідом інших створює передумови для формування нових культурних взірців.

Хоча осмислення соціальних міфів повсякдення ускладнено тим, що воно уникає цілісного опису, зазначимо, що сьогодні спосіб мислення, стиль життя та поведінка наших співвітчизників формуються здебільшого під впливом пропаганди культури споживання, заданої віртуальною реальністю. При цьому часто використовують певні базові образи, пов'язані з актуалізацією архетипу. Серед поширених соціальних міфів передовсім виділимо «міф успіху», суть якого полягає у тому, що кожна людина має рівні права і шанси на успіх. Для кращого переконання споживачів цієї міфологеми створюють чисельні відеоматеріали, ток-шоу та радіопередачі про осіб, котрі створили себе самі. Як наслідок, цінності споживання, спонукають велику кількість людей до дій спрямованих на досягнення певних атрибутів життєдіяльності та соціальну поведінку, які дозволяють досягнути успіху та репрезентувати себе як успішна людина. До поширених міфів можна віднести і такі: «почуття щастя безпосередньо залежить від кількості грошей», «все, що не відбувається, на краще» тощо.

Отже, у сучасному суспільстві склалися умови для створення і поширення соціальних міфів, які намагаються заповнити ціннісний вакуум новими духовними дороговказами на рівні масової та індивідуальної свідомості. Ціннісні основи соціальної міфології відповідають запитам часу і відображають метаморфози, пов'язані з трансформацією соціокультурної системи. Відсутність сталості і цілісності культурного ядра зумовлює формування широкого поля різноманітних культурних асоціацій, а отже варіативність трактування соціальних процесів та їх оцінку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дельоз Ж. Логіка смислу. UBR: <http://lib.ru> > filosof > delezgvatari > logica2
2. Кассієр Е. Філософія символічних форм. Т. 2. М., СПб.: Університетська книга, 2001. Т. 2. 280 с.

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ

Дмитро ЧОРНОМОРДЕНКО

Національний університет біоресурсів і природокористування України

2020 рік обернувся для України низкою випробувань та викликів. Попри війну в країні що триває вже більше двох років та економічну стагнацію що пронизана частково завмерлими, а також не надто вдало реалізованими реформами різних, визначних сфер життя, одним з головних у своїй проблемній гостроті залишається все ж напрям освіти. Сучасні освітні тенденції в Україні здебільшого визначаються проєвропейськими цінностями

та спрямовані на євроінтеграційні процеси. Самі по собі ці орієнтири не є поганими. Однак, в умовах вищезгаданих викликів, доводиться докладати ще більше зусиль для збереження власних культурних цінностей, а надто їх створення у майбутніх фахівців – «крові нації».

Відомо, що від якості освіти країни залежить добробут її громадян та її економічне процвітання в цілому. Відтак, вкрай відповідальним завданням що має бути напрямком державної політики зокрема, і соціальною тенденцією в цілому, має бути прагнення до здобуття якісної освіти. Не можна сказати, що цього в Україні немає взагалі, однак, я вважаю, наявний стан усвідомлення громадянами (особливо здобувачами освіти) власних можливостей саме завдяки відповідальному ставленню до власного навчання має великі проблеми. Особливо важливим, таким що безпосередньою гостро впливає на розвиток власної культури та економіки є сфера вищої освіти, оскільки тут мова йде про вже сформовану особистість що має бути вмотивованою та цілеспрямованою на шляху власної самореалізації.

Дуже популярним та затребуваним на ринку праці сьогодні є якісно підготовлений фахівець – людина, що здобула вищу освіту і оволоділа набором здатностей та вмінь, що задовольняють конкретні вимоги визначених галузей та сфер людської діяльності. Сучасний роботодавець вимагає від випускника університет не стільки набору якостей, що від здобув за своєю спеціальністю, скільки загального вміння бути частиною колективу, вміти вирішувати нетипові завдання і проблеми тими шляхами, що не написані в підручниках. Мова йде про вимогу вміти бути «людиною», людиною що мислить і адекватно розуміє рівень свого розвитку як мету набуття можливостей і знань, для втілення якої готова докладати зусиль, і зв'язок з досягненням якої досягається такою людиною як тотожний власному здоров'ю, щастю та добробуту, користі для суспільства в цілому.

Якщо зануритися у рефлексивний вимір якості вищої освіти, то ми прийдемо до такої позиції, в якій очевидним є явище знецінення багатьох навичок, вмінь що лежать за межами конкретної вузькоспеціалізованої галузі, а є загальнолюдськими, і навіть людських якостей, наприклад, таких як: особисте спілкування, аргументований діалог, аналітичні здібності, критичне осмислення життя, толерантність, відбуття реальності взагалі. Прикро те, що багато людей вважає що ці речі можна розглядати роз'єднано, проте це в засновку хибна позиція. Саме тому, варто більш серйозно ставитися і не нехтувати тими дисциплінами, які дозволяють розвинути у майбутнього фахівця стійку здатність співставлення якості життя з якістю освіти як комплексу знань та умінь, яка не редукується до суми заліків та екзаменів чи кількості сесій.

Болісним для сумлінних науково-педагогічних працівників постає оцінка ними у власній практичній діяльності ставлення молоді до необхідності здобуття знань. Мені здається, що сучасне покоління має серйозні проблеми у сфері освітньої культури.

Потрібно формувати розуміння у молодих людей того що таке «вища освіта» [1] до початку її здобуття а «компетентність» [1] має бути ціннісним орієнтиром для людини що вже стала студентом та впливати на визначення її життєвих цілей. Сприяти цьому можуть такі дисципліни як «Філософія», «Релігієзнавство», «Етика» і звісно, в першу чергу, належний рівень батьківського виховання на рівні шкільної та дошкільної освіти.

В суспільстві що існує зараз, треба розвивати ті навички та риси у людей, що дозволять розуміти цінність освіти та відчувати ефективність її наявності як прямого впливу на якість власного життя і реальності в цілому. Варто стимулювати зародження відчуття того, що світ в якому живеш треба створювати, а не спотворювати, вчитися в ньому бути і будувати своє життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України про вищу освіту [Електронний ресурс]. 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ НЕСПРИЯТЛИВИХ ВИКЛИКІВ ДОВКІЛЛЯ НА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ МОДЕЛІ ДВОСТУЛКОВОГО МОЛЮСКА

Вікторія МАРТИНЮК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Актуальність. Існування живих організмів в сучасному світі знаходиться під небезпекою, адже на сьогоднішній день спостерігається глобальне забруднення середовища та різка зміна клімату. Спільна дія цих чинників важко прогнозується [2]. Хоча біомаркери водних організмів є інформативними, тобто селективними та чутливими, показниками впливу цих чинників, проте, за комплексної дії чинників довкілля, окремі біомаркери не можуть давати адекватних результатів щодо стану організмів [5]. У останні роки змінюється структура хімічного забруднення середовища, що поєднується із різкою зміною температури довкілля, що у поєднанні прогнозовано перевищує адаптивні можливості організмів. Існує досвід використання різноманітних модельних організмів для з'ясування впливу довкілля на людину. Важливе місце серед цих моделей займають двостулкові молюски, які ведуть осілий спосіб життя, фільтрують та акумулюють речовини з водного середовища, мають високий рівень реактивності геному та, за низкою ознак, подібну реакцію на екстремальні впливи до вищих хребетних.

Метою даної роботи стало оцінити вплив комплексних несприятливих викликів довкілля на організм двостулкового молюска *Unio tumidus* за умов їх існування у природних популяціях.

Матеріали та методи: спектрофотометричні, морфометричні та статистичні, аналітичні (вивчення досвіду вітчизняних та іноземних науковців).

Результати досліджень. Як модель для дослідження комплексних несприятливих викликів використовується модель молюсків з водойм, які піддавались постійному впливу техногенного забруднення (водойми ГЕС). Ця модель є новою і практично не використовувалась у світовому досвіді із залученням біохімічних маркерів.

Серед біомаркерів, подібних у молюсків та вищих хребетних, варто відзначити активність ключових інструментів апоптозу, тобто керованого самознищення клітин. Серед них на особливу увагу заслуговує ензим протеолітичної дії каспаза-3. Інформація щодо активності каспаз у двостулкових молюсків досить обмежена. Обидва шляхи, зовнішній і внутрішній, реалізуються через її активацію довів Romero A., що гени каспаз у *Mytilus galloprovincialis* мають екстремально високий рівень експресії у травній залозі та зябрах [4]. Це забезпечує, у свою чергу, високий рівень видалення ушкоджених клітин. Проте, довготривала аклімация до підвищеної температури (30 діб при 34 °C) у щурів призводила до виникнення апоптоз-резистентного фенотипу [1].

Інша система апоптозу, яка може бути залучена до автофагії та некрозу – це функціонування лізосом. Стосовно участі лізосом у забезпеченні апоптозу у молюсків інформація обмежена. Як відомо, лізосоми у клітинах молюсків є органелами інтенсивного внутрішньоклітинного травлення. Вони відповідальні за аутофагію – вилучення ушкоджених протеїнів та органел та внутрішньоклітинне травлення. У останні роки було показано, що лізосоми є мішенню широкого кола забруднювачів та присутні у всіх ядерних клітинах, тобто не мають видової специфічності. Підвищена катаболічна активність та ураження лізосом можуть провокувати, як віддалений наслідок, вихід кислотних гідролаз у цитозоль, що, у свою чергу, може викликати більш тяжке ураження та смерть клітини [3]. Вихідним чинником для ураження лізосом може бути не лише пряме пошкодження їх мембрани, але і активація або ж розбалансування кальцій та тирозинкіназно-залежних клітинних сигнальних шляхів [1]. Підтримання стабільності лізосомальних мембран в експериментальних умовах протягом більше 20 хв вважається показником нормального стану, її зменшення до діапазону

20-10 хв – ознакою компенсованого стресу, а до часу менше 10 хв – ознакою тяжкого стресу і патології.

Ми дослідили, що стабільність лізосом та активність і розподіл між лізосомами та позалізосомальним оточенням катепсину D, як однієї з ключових протеаз, виявились чутливими показниками стану молюсків залежно від місця їх оселення (у резервуарі Касперівської ГЕС та у ділянці після дамби). Повідомлялося, що дестабілізація лізосом відбувалася за теплового стресу, особливо за екстремальних умов середовища.

У естремальних умовах змінюються енергетичні вимоги організму. Відзначено сезонну залежність (зменшення восени на порядок) концентрацій лактату і пірувату у травній залозі молюсків. У молюсків, зібраних у літній період, відзначено вищий рівень пірувату у травній залозі. Співвідношення концентрацій лактату та пірувату становить 5,5 – 5,8 у молюсків за нормальних умов. Концентрацій лактату та пірувату становить 3,3 та 6,6 за підвищеного температурного фону, що є свідченням істотних відмінностей у режимі оксигенації.

Відтак, показники апоптозу дозволяють чутливо диференціювати вплив умов існування в умовах забруднення та підвищеної температури.

Висновки: Отримані результати дослідження дозволили визначити природу чинників, які діють на двостулкових молюсків за допомогою використання біомаркерів апоптозу, метаболічної активності та токсичності.

Відзначено низький рівень стабільності лізосомальних мембран у відібраних молюсків.

Спостерігаються метаболічні зміни у організмі молюсків у зв'язку з існуванням у водоймі, що зазнає комплексного впливу хімічного та теплового забруднення.

Таким чином, наше дослідження дозволило адекватно оцінити вплив техногенного забруднення на живі організми, зокрема молюсків *Unio tumidus*, що може служити для подальшого аналізу наслідків антропогенної активності та ураження кінцевої ланки ланцюга цієї активності – власне людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Faggio C., Tsarpali V., Dailianis S. Mussel digestive gland as a model tissue for assessing xenobiotics: An overview. *Science of the Total Environment*. 2018. Vol. 636. P. 220–229.
2. Gnatyshyna L., Khoma V., Mishchuk O., Martinyuk V., Sprinçe G., Stoliar O. Multi-marker study of the responses of the *Unio tumidus* from the areas of small and micro hydropower plants at the Dniester River Basin, Ukraine. *Environmental Science and Pollution Research*. 2020. Vol. 27. P.11038–11049.
3. Moore M. N., Allen J. I., McVeigh A., Shaw J. Lysosomal and autophagic reactions as predictive indicators of environmental impact in aquatic animals. *Autophagy*. 2006. Vol. 2, No. 3. P. 217–220.
4. Romero A., Estévez-Calvar, N., Dios S. et al. New insights into the apoptotic process in mollusks: characterization of caspase genes in *Mytilus galloprovincialis*. PLoS ONE. 2011. Vol. 6, No. 2. P. e17003
5. Khoma V., Gnatyshyna L., Martinyuk V, Rarok Yu., Mudra A., Stoliar O. Biochemical responses of the bivalve mollusk *Unio tumidus* inhabiting a small power plant reservoir on the Dniester River basin, Ukraine. *Bulletin of Environmental Contamination & Toxicology*. #BECT-D-20-00270R1, article as in press.

ВПЛИВ ЦІННОСТЕЙ ЖУРНАЛІСТА НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Олена КИРИЛІВ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Актуальність. Сьогодні роль засобів масової інформації в житті суспільства в цілому та кожної окремої особистості є дуже вагомою. ЗМІ – це преса, радіо, телебачення та комп'ютерні мережі, за допомогою яких інформація поширюється до аудиторії. В наш час інформація стала не лише елементом соціального буття людини, а й важливим соціальним інститутом, який значною мірою формує свідомість і цінності людини. Тому важливо досліджувати і аналізувати, які саме цінності ті чи інші ЗМІ несуть суспільству. І чи впливають цінності працівників засобів масової інформації на формування цінностей реципієнтів.

Мета роботи. Дослідити вплив світу цінностей журналіста на формування суспільних процесів.

Матеріали та методи. Матеріалом є вітчизняні засоби масової інформації – газети, радіо, телебачення та Інтернет-ресурси. При написанні застосовані аналітичні, систематичні та описові методи дослідження.

Результати дослідження. Сьогодні робота ЗМІ регулюється законами «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформацію», «Про рекламу», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про телебачення та радіомовлення» та низкою інших. Усі ці закони регулюють правові норми роботи та стандарти журналістики. Однак, питання етики у них згадуються лише побіжно, а про цінності взагалі не йдеться. У 2013 році було офіційно затверджено Кодекс етики українського журналіста. Почала діяти комісія з журналістської етики – орган саморегуляції роботи журналістів та редакції, який дозволяє обговорювати та пропонувати шляхи вирішення конфліктних ситуацій базуючись на єдиному стандарті роботи [2]. Кодекс фокусується на вимогах до того, яким має бути продукт журналістської роботи, але дотримання його – є справою добровільною.

Сьогодні в Україні є цілком вільний доступ до професії журналіста, не обов'язково мати фахову освіту чи бути членом професійного об'єднання. З одного боку – це демократично. Однак, з іншого – це не дає можливості належним чином реагувати на порушення норм етики та моралі, цінностей та професійних стандартів. Лише останніми роками Наглядова рада з питань телебачення і радіомовлення почала реагувати на порушення в контенті каналів. На порушення ж у контенті інших ЗМІ ніхто не реагує.

На думку координатора Центру соціального лідерства Галини Канафоцької, на даний час об'єктами найбільш агресивних посягань з боку засобів масової інформації стали споконвічні духовні цінності українського народу, українські національні та моральні традиції [1]. Нині у засобах масової інформації можна все частіше зустріти сцени жорстокості та насилля, насмішки над історією, ігнорування загальноприйнятих стандартів етики. Усе це руйнує фізичне та духовне здоров'я людини та суспільства в цілому, а також систему морально-етичних цінностей.

Засоби масової інформації створюють певний ряд соціальних ролей, цінностей і норм поведінки, чим впливають на формування у людей світоглядних орієнтирів. Емоційна привабливість висвітлених у ЗМІ образів сприяє виникненню у людей певних якостей та зразків поведінки. Таким чином сучасні медіа значною мірою визначають духовний і ціннісний світогляд людини. Тому так важливо, хто творить медіа продукт. Адже саме через світогляд і цінності журналіста, як крізь призму, проходить уся інформація, яку згодом отримає реципієнт. Звідси можна припустити, що цінності та бачення проблеми журналістом формують ціннісні установки, світоглядні стереотипи та моделі поведінки людей.

Та якщо офіційно зареєстровані ЗМІ регулюють свою роботу законами і редакційними статутами, то на поширені зараз інтернет-ЗМІ впливати взагалі неможливо. Ще більше викликів сучасній журналістиці і журналістам поставили соціальні медіа, такі як Facebook, Twitter та ін. Вони стали повноцінним засобом масової інформації, який стрімко набуває популярності. За статистикою, станом на перший квартал 2020 року понад 2,6 млрд активних користувачів щомісяця, Facebook є найбільшою соціальною мережею у світі [4]. Сьогодні близько 30% населення відмовилися від телебачення і друкованої преси та слідкують за новинами використовуючи соціальні медіа. Це спонукало більшість ЗМІ освоїти цей напрямок і підлаштуватися під своїх читачів.

Соціальні медіа породжували бурхливі дискусії щодо того, як журналісти повинні використовувати засоби масової інформації, в основному в результаті зіткнення норм соціальних медіа та традиційних норм журналістики. Як користувачі соціальних медіа, журналісти піддаються впливу таких норм соціальних медіа, як розкриття особистості та взаємодія. Дослідження, що аналізувало твіти (публікації у Twitter) 500 найпопулярніших професійних журналістів, виявило, що їх твіти зазвичай включають посилання (42%), історії особистого життя (20,2%), думки (15,7%), інформацію, що має хоча б елемент думки. (27%), ретвіти (15,2%) та дискусії (14,9%). Журналісти також дають відгуки на коментарі аудиторії в публічному плані; Профілі соціальних медіа окремих журналістів, як правило, більш інтерактивні та особистісні, ніж профілі газетних організацій. Ці висновки свідчать про те, що використання журналістами соціальних медіа не сильно відрізняється від використання їх іншими користувачами, що пропонують особисті думки та більше взаємодії з аудиторією, вважає доцент кафедри журналістики та комунікацій в університеті Легі (США) Джейон Лі [3].

Хоча саморозкриття та інтерактивне спілкування із читачами збільшує рівень довіри до журналіста, це також і збільшує вплив його особистісних суджень і цінностей на формування цінностей реципієнта. Існує багато означень цінностей, тут маємо на увазі цінності, як основні елементи світогляду людини, певний ідеал особистості, міру значущості речей, явищ, подій. На основі цих цінностей формуються соціальні почуття (наприклад, моральні, естетичні) та знання (економічні, політичні, правові тощо) [1].

Висновки. Засоби масової інформації мають суттєвий вплив на формування цінностей і культури суспільства. Особливо, у зв'язку з стрімким зростанням популярності соціальних медіа. Відтак, слід підвищити вимоги до них та впроваджувати заходи, які б спрямили формуванню правильних пріоритетів та утвердженню культурних цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Канафоцька Г.П. Формування цінностей сучасної людини: фактори, інституції, складові та чинники впливу / Г. Канафоцька// Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції [«Механізми управління розвитком організаційної культури ЗНЗ»]. (Київ, 4-5 квіт. 2013 р.) К., 2013 200 с. С. 77-87.
2. Комісія х журналістської етики. URL:<http://www.cje.org.ua/ua/code>
3. Jayeon Lee. The Double-Edged Sword: The Effects of Journalists' Social Media Activities on Audience Perceptions of Journalists and Their News Products. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jcc4.12113>
4. Number of monthly active Facebook user worldwide as of 1st quarter 2020 URL: <https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/>

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ЗМІ НА СВІДОМІСТЬ МОЛОДИ

Ольга ХОМ'ЯК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Розбудова сучасного суспільства та формування його інформаційного простору стає важливим чинником соціалізації молоді. Велика кількість інформації і можливостей щодо її отримання має потенційні позитивні та негативні впливи на соціальний вибір молодої людини. Оскільки ще не зовсім зміцнілою свідомістю молоді найлегше керувати та маніпулювати, дослідження питання впливу сучасної інформації на молодь є актуальним.

Нині інформація виходить далеко за межі простого інформування, позаяк розрахована на формування певного ставлення до світу, подій та суспільства загалом. Особливе місце в цьому процесі посідають ЗМІ, що зумовлено їх доступністю та можливістю візуалізації інформації. До дослідження питання впливу засобів масової інформації на свідомість та формування світогляду людини зверталися Почепцов Г. Г., В. Ю. Степанов, Л. П. Соломатіна, Н. В. Розенберга ін.[1; 5; 4; 3].

На сучасному етапі розвитку суспільства засоби масової інформації увійшли в кожен дім, а тому «суспільство поступово входить у залежність від їхнього функціонування» [5, с. 269]. Масмедіа фактично являє собою систему неформальної освіти та просвітництва. Зокрема, згідно з останнім дослідженням, близько 60% опитаних студентів вільний від занять час проводять за комп'ютером, 92% вказали, що використовують Інтернет щодня, 8% – 4-6 раз на тиждень. Метою перебування в мережі Інтернет називають спілкування – 92%; пошук інформації учбового змісту – 61,5%; отримання цікавої інформації з різних питань – 58%; перегляд художніх фільмів – 42%; розваги – 38% [2, с.158].

В арсеналі сучасних ЗМІ є велика кількість методів і способів подачі інформації, яка дозволяє сприймати сконструйоване, як реальне. Зокрема, посилення на «інформовані джерела» або «особливу поінформованість» про події, що відбуваються в країні та світі, створюють відчуття об'єктивності й незалежності фактів або суджень. Також використовується кліповий характер подання інформації: відсутність або короткочасність пояснень і коментарів, стислих анонсів та оглядів, зменшення кількості інтелектуальних програм та збільшення кількості рекламних повідомлень, що впливають на мислення сучасного споживача ЗМІ.

Ринкові умови функціонування суспільства впливають і на ЗМІ, які у битві за своє існування змушені використовувати всі засоби, що дозволяють зацікавити велику аудиторію «споживачів». Особливий вплив забезпечується привабливістю візуального образу, завдяки чому виникає ілюзія отримання достовірних знань про світ і події в ньому. Такі тенденції взаємодії ЗМІ та суспільства особливо помітні в діяльності телебачення, яке через візуальну картинку викликає у аудиторії певні емоції та перетворює споживача інформації у «овоча», практично позбавленого власної думки. Телебачення сьогодні також подає багато інформації про малі і великі трагічні події, що сприяють формуванню атмосфери страху. На тлі емоційного дискомфорту у свідомість молодої людини можна впровадити будь-яку ідею. Більше того, довести до повної соціальної апатії.

Спрощені життєві стандарти пропонує нині і так звана культура «зірок», яка створена ЗМІ і представлена рекламними роликами різноманітних «мильних опер», сценаріями молодіжних ток-шоу та інтерв'ю з «зірками». Ця культура, нав'язана нам ЗМІ, сприяє поширенню шаблонів поведінки та стилів одягу, які асоціюються в молодіжному середовищі з цінностями успіху.

Раціональне використання послуг ЗМІ означає акцентування уваги на тому, що потрібно представнику молодіжного середовища, наприклад, для навчання, підвищення рівня власної ерудованості, зацікавленості у тих чи інших питаннях, проблемах національної та світової політики. Проте для деякої частини молодих людей нерегульоване надання інформації згубно позначається на їх здатності до самоконтролю за своєю поведінкою та

активізує ірраціональні сфери їх свідомості. Першочергово це стосується молодих людей, якімають низьку самооцінку, у яких відсутня сильна стійка мотивація в житті. Особливе занепокоєння викликає факт зростання немотивованої агресії та відсутність визначених моральних орієнтирів. А засилля різного ґатунку фільмів про подвиги «сучасних героїв» нав'язує молоді норми та принципи моралі, заснованої на культурі насильства, жорстокості, бездуховності, егоїзму.

Безумовно, на даному етапі розвитку неможливо ізолювати молоду людину від використання таких ресурсів, але потрібно сформувати шляхи нейтралізації негативного впливу. Важливу роль у цьому процесі буде відігравати родина, яка зможе правильно зорієнтувати молоду особистість у цих інформаційних потоках, а також держава, яка, однозначно, повинна контролювати законність інформації та її зміст. Попри все, вмиле використання можливостей засобів масової інформації може сприяти розвитку гармонічної, врівноваженої та освіченої людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Почепцов Г. Г. Информационные войны. К.: Ваклер, 2003. 658 с.
2. Психологічні чинники впливу ЗМІ на формування особистості сучасної молоді / Л. М. Король, С. М. Максимець // Наука і освіта. 2014. № 5. С. 157-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_5_30
3. Розенберг Н. В. Влияние средств массовой информации на способ жизни молодежи. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-sredstv-massovoy-informatsii-na-obraz-zhizni-molodezhi/viewer>
4. Соломатіна Л. П. Феномен Інтернет-залежності молоді. Болонський процес: шляхи до мобільності студентів, академічного та адміністративного персоналу в рамках загальноєвропейського простору вищої освіти: матеріали IV Міжнародної наукової конференції, 18-21 травня 2005 р., м. Судак. К.: МАУП, 2005. С. 269-279.
5. Степанов В. Ю. Вплив засобів масової інформації на свідомість молоді. URL: https://ic.ac.kharkov.ua/nauk_rob/nauk_vid/rio_old_2017/ku/kultura38/08.pdf

РОЗДІЛ 3 ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ПАРАМЕТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ НАРОДУ ЗА П.КАПТЕРЄВИМ

Вікторія ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК, Наталія БОРИСЕНКО

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Сьогодні культурно-історичного розвитку українського народу позначене девальвацією ціннісних орієнтирів. Критичне осмислення минулого допоможе окреслити надбання теорії, використати переваги історико-педагогічного дискурсу в сучасних виховних практиках. Наразі вузловим аспектом ціннісних орієнтирів виховання дітей і молоді є проблема узгодженості ціннісних установок та пізнавальних компонентів у діях учителів, урядовців та здобувачів усіх рівнів освіти.

Розглядаючи різні підходи до проблеми виховних цінностей в історико-педагогічній науці, ми відмітили важливість поглядів окремих особистостей – вчених, філософів, просвітників, педагогів на формування аксіологічних пріоритетів виховання. Серед історичних постатей виразною є П. Каптерев. Просвітник, педагог, критик історії педагогіки, він писав про те, що кожен діяч, вступаючи у педагогічний процес, формулює свої вимоги,

погляди, своє світорозуміння, внаслідок чого створює своє коло ідей, свою духовну атмосферу, що надає особливого вигляду і характеру усій педагогіці досліджуваного періоду [3, с. 34]. Це важливо враховувати в розробленні проблематики ціннісних орієнтирів виховання в умовах сьогодення, зокрема, для учасників педагогічного процесу цінним є осмислення і чітке розуміння, хто з яких обставин і причин формує ціннісні орієнтири сучасної молоді.

П. Каптерев питання духовно-морального виховання розглядав у контексті культурно-історичного процесу, ціннісні орієнтири визначав як елемент історії розвитку педагогічної самосвідомості народу [2, с. 25]. Безумовно, фундаментом цієї самосвідомості є певні ціннісні орієнтації народу, що визрівають під впливом природи, соціальних умов та релігії. Просвітник визначив три періоди розвитку педагогічної самосвідомості народу, дав характеристику кожного з них, розкрив головні виховні цінності. Для першого, церковного періоду характерним був релігійний світогляд. Тоді завданням освіти було визначено вивчення богослужбних книг, а метою виховання – служіння Богу і спасіння душі. Другий, державний період, характеризувався тим, що в той час освіта стала на охороні державних інтересів, і тому головними її принципами були державність, професійність і становість, на основі цього і формувались виховні цінності. Третій період, суспільний, знаменував собою появу нових потреб суспільства в освіті (освіта всього народу) і висунув нові ціннісні пріоритети виховання. Автор справедливо указував, що в кожному з періодів співіснували всі три початки: церковний, державний, суспільний, однак тільки один з них домінував, що й обумовлювало виховну та освітню політику [2, с. 258].

У визначенні домінуючого початку духовно-морального виховання П. Каптерев виділяв значущість впливу станових інтересів і поглядів на формування виховних ідеалів і цінностей. В цілому, дійшов висновку, що для розвитку національної педагогічної самосвідомості важливо, хто протягом усієї історії народу є органом педагогічної самосвідомості, хто створює ідеали і школи, безпосередньо організує масову освіту: народ (сімейні, сільські громади), чи його представники (більш далекі від народу), стани більш освічені, що володіють економічними та політичними привілеями, або уряд як орган державного життя [1]. На теперішній час ця думка набула нового актуального звучання. У зв'язку з поширенням соціальних мереж, дистанційних форм освітніх та інших комунікацій на перший план виступили цінності інтеркультурного мислення, планетарного світогляду, толерантності. П. Каптерев зауважував у своїх працях, що педагог має приділяти значну увагу зростанню «внутрішньої суспільно-моральної свідомості юнацтва, тому що з цієї свідомості витікають суспільні зв'язки, і власне державний союз є лише зовнішньою оболонкою, одним із зовнішніх його виражень» [3, с. 18].

Як у часи життя П.Каптерева, так і сьогодні життя вимагає «богатирів духу», людей з сильною волею, керованих ідеєю морального обов'язку і служіння народові та Батьківщині. П. Каптерев пропагував ідею автономності школи та педагогіки. Він обстоював ідею невтручання держави, церкви, політичних партій та окремих владних особистостей у педагогічний процес, обумовлюючи свою позицію переконанням, що педагогіка є загальнолюдською наукою, служить всьому людству, а не окремим прошаркам суспільства.

Вивчення праць просвітника засвідчило, П. Каптерев підтримував своїх попередників (О. Хом'якова, І. Кириєвського) щодо необхідності підтримку загальної духовно-моральної спрямованості викладання загальноосвітніх дисциплін в школі: «Разом з вимогою цілісності і філософічності навчального шкільного курсу безпосередньо виникає вимога, аби він не був формальний. Формальне знання те, яке розвиває лише відвернуте мислення, не повідомляючи жодних керівних позитивних початків для діяльності. ...З цієї точки зору в навчальному курсі мають бути такі предмети, які можуть дати напрям характеру, така релігія, моральне учення, словесність, історія» [2, с. 86]. У цій вимозі бачимо вимогу опори на національні ідеали у вихованні, які не втратили актуального звучання й сьогодні.

Поряд з позитивною оцінкою програми ціннісних орієнтирів у період державного оформлення духовно-моральне виховання дітей і молоді в українських землях, звернемо

увагу на критичні висновки П. Каптерєва, які так само залишаються слушними в наш час: відчуженість мети виховання від реальних потреб сім'ї; бюрократичний характер освіти загалом; неухвага до особистих особливостей дітей і молоді, ігнорування ідеї єдності програм морального і фізичного виховання; небажана рання спеціалізація загальної освіти; надмірне розумове напруження, до якого приводять неузгоджені навчальні плани; надмірна деталізація змісту освіти; низький рівень вивчення рідної мови, історії, літератури і слабка ознайомленість з навколишньою природою. Указані недоліки, на думку просвітника, позбавляли загальну освіту національного характеру, перешкоджали реалізації принципу зв'язку навчання з життям [3]. А в наш час вказані недоліки приводять до тотальної функціональної неграмотності, надмірної керованості освітнього процесу. Це свідчить, що формування педагогічної свідомості українського народу ще на стадії творення. І важливим залишається чітке осмислення, що ціннісні орієнтири виховання мають підносити ідею національної ідентичності і єдності українського народу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Каптерєв П. Ф. Значення християнства у постановці першочергового виховання і християнські теорії. ЕСВ. Вип. 27. СПб.: О. Богданова, 1900. 32 с. (рос.мовою)
2. Каптерєв П. Ф. Нова педагогія, її головні ідеї, напрями і діячі. СПб. : Земля, 1914. 212 с. (рос.мовою).
3. Каптерєв П. Ф. Програмадсько-моральний розвиток і виховання. ЕСВ. СПб. О. Богданова, 1908. Вип. 56. 38 с. (рос.мовою).

ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТЕХНІЧНОЇ ПРОПАГАНДИ І ПРОФІЛЬНОГО ПРОСВІТНИЦТВА СТУДЕНТІВ ЯК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Тетяна РАЗУМЕНКО

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Сучасна вища професійна освіта характеризується актуалізацією цінності конкурентоспроможного фахівця, здатного до творчої самореалізації в умовах єдиного європейського освітнього простору, ефективної праці з примноження надбань духовної вітчизняної, світової культури, утвердження цінностей громадянського суспільства. Тому на перший план виступають питання мотивування самостійності, критичності, конструктивності, мобільності, наукового і творчого потенціалу в традиційній дещо – пасивно-репродуктивній системі фахової підготовки.

В історії розвитку українських вишів цікавим видається досвід організації науково-дослідницької діяльності студентів у контексті залучення до масової просвітницької роботи, науково-академічної і професійно-технічної пропаганди. У спадщину сучасні заклади вищої освіти отримали студентську пресу, гурткову роботу, проведення технічних вечірок, агітаційних та літературних судів, заходів щодо популяризації обраного фаху.

Вивчення матеріалів з історії вищих навчальних закладів Української РСР у 20 – 30-ті роки ХХ століття засвідчив про те, що неабияку цінність мала участь студентів у заходах технічної пропаганди, зокрема: ліквідація елементарної технічної неграмотності широких верств населення; підвищення технічних кваліфікацій студентів, технічного персоналу, інженерів, адміністративно-господарчих кадрів; ознайомлення з новітніми досягненнями наук. Засобами технічної пропаганди застосовували: літературу (від технічних прокламацій до енциклопедичних видань), усні виступи (популярні доповіді, просвітницькі лекції, наукові семінари, науково-практичні конференції), короткотермінове заочне навчання, радіопередачі, науково-популярне кіно, фотопрокламації, організація виставок, музейних експозицій, відкриття домів техніки, технічних бібліотек, сховищ моделей, архівів патентів, діаграм,

навчальних посібників, технічних іграшок. Ці засоби не втратили актуального звучання і в наш час.

Усна технічна пропаганда відбувалася через проблемні доповіді, серії науково-популярних лекцій, дискусійні вечори на актуальні технічні теми, виставки на виробництві, роз'яснювальні лекції під час оглядових екскурсій, вечори об'єднання учених і техніків. Активні студенти утворювали товариство «За оволодіння технікою» [1-2]. Це товариство активізувало діяльність студентів за напрямками. Перший – навчально-просвітницька діяльність: технічне навчання і консультування у профільних гуртках гуртків (підвищення кваліфікації, перепідготовки, для новачків, для отримання відзнак техніки); організація бригад, діяльність яких спрямовувалася на звільнення від технічного імпорту; робота бригади з розробки і обговорення плану реконструкції заводу, цеху, агрегату тощо; проведення заходів з раціоналізації використання наявного технічного приладдя; підбір і розповсюдження технічної літератури для різних верств населення; організація допомоги робітникам у користуванні технікою (за потребою); організація гуртків техпропагандистів-організаторів; використання радіо в технічному навчанні; організація просвітницьких консультацій для робітників і сільської молоді.

Другий напрям роботи товариства «За оволодіння технікою» – організаційний: розробка і сприяння уведенню в дію технічного промфінплану, єдиних робочих програм для технічних спеціальностей (у складі предметних комісій), проведення індивідуальних і групових консультацій, зльотів, дискусій, організація добровільних технічних гуртків, техкабінетів.

Третій напрям – розробка і впровадження агітаційних матеріалів, оприлюднення результатів науково-дослідницької діяльності студентів-активістів через лекції, бесіди, публічні читання технічної періодики; організація технічних виставок, експозиції світлин, проведення екскурсій для обміну досвідом між різними вишами, факультетами тощо; ударництво; утворення груп пропагандистів і проведення ними масових заходів (техвечори); виготовлення техстіннівок, листівок, складання лозунгів, виготовлення агітаційних плакатів [2].

Технічна пропаганда, до якої залучали студентів, спиралася на зв'язок навчального матеріалу з виробничими і науковими напрацюваннями того часу. Змістовно участь студентів у технічній пропаганді давала змогу освоїти навчальні курси і відповідні науки не предметно, а синтетично, з урахуванням міжгалузевих зв'язків. Форми технічної пропаганди передбачали високу міру самостійності студентів, самооцінку і самоконтроль. Практично така діяльність проводилася групами. Кожна група виконувала обмежену кількість динамічних за рівнем складності завдань. У групах проводили колективне обговорення результатів пропагандистських заходів, здійснювалася індивідуальна оцінка ролі кожного учасника групи у розв'язанні поставлених завдань.

Варто вказати, що технічна пропаганда у 60-70 роки ХХ століття спрямовувалася на групу людей. Пропаганда закликала до усвідомлення факту про те, що наука – це не індивідуальне досягнення, а колективна творчість. Саме в групі можна об'єктивно оцінити якість науково-дослідницької діяльності і раціональність витрат часу, точність і правильність обраних засобів досягнення прикладної науково цінної мети.

За нинішніх умов актуалізації гурткової роботи, залучення здобувачів вищої освіти до проєктної роботи, участі в розробці грантів, такий історичний досвід може дати доцільний методичний і організаційний інструментарій.

Цікаво, що елементи технічної пропаганди пронизували увесь освітній процес. З'ясовано, що елементи технічної пропаганди використовували в лекціях: виступи студентів-активістів з доповідями, участь в обговореннях дискусійних питань щодо розвитку технічних галузей наук. Студенти отримували заліки за кожен навчальну дисципліну двічі: раз – за опанування теоретичного змісту курсу наприкінці терміну вивчення, другий – за практичну і пропагандистську роботу упродовж певного періоду навчання. Темі для технічної пропаганди розроблялися на окремих засіданнях, зборах учених і представників

виробництва, громадськості. В основі взаємодії було покладено академічну співдружність між викладачами, студентами і працівниками-техніками. Останні брали участь в розробці робочих програм, методичного забезпечення навчальних курсів. Цікавим, на наш погляд, є приклади обов'язкового ознайомлення студентів з побутом і стилем життя техніків, працівників обраної виробничої галузі; проведення спільно з вишами громадської і просвітницької роботи. У такий спосіб проводилася цілеспрямована систематична професійна орієнтація студентів, здійснювалися заходи щодо поєднання навчання, наукової підготовки із реальним виробництвом і побутом [3].

На теперішній час проблема профорієнтації і входження особистості в професійне середовище так само потребує якісних змін. Доцільне творче використання методичного досвіду сприятиме якісному покращенню рівня фахової підготовки.

Яскравим відображенням результативності організації технічної пропаганди і профільного просвітництва студентів у контексті науково-дослідницької діяльності стала масова закладівська періодична преса. Основними її формами були друковані, писані, живі журнали й газети. Студентська преса інтенсивно розвивається в нових умовах із використанням ІКТ-технологій, іноваційних засобів обробки і поширення інформації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Орлов. Марксистсько-ленінська методологія до науково-дослідницької роботи // Студент революції. 1932. № 8-9. С. 6-10.
2. Збірка матеріалів з технічної пропаганди. Хабаровськ, тип. Д.В. Упр. зв'язку, 1926. 47 с. (рос. мовою)
3. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 4. Спр. 661. Арк. 42.

РОЗВИТОК БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК ВИЯВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПОЧ. ХХ СТ.

Юрій ПЕТРИК

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка,
Гуманістично-Природничий університет імені Яна Длугоша в Ченстохові*

*«У темні часи добре
видно світлих людей».*

Еріх Марія Ремарк

В сучасній науці та громадсько-політичній діяльності останнім часом дедалі більший інтерес викликає питання благодійництва. Воно виступає одним із найяскравіших проявів ціннісних орієнтацій особистості та суспільства.

Ціннісні орієнтації є певною системою установок, які регулюють поведінку людини у суспільстві та суспільства загалом. Таким чином, їх вивчення дозволяє краще розуміти логіку поведінки людей, а також сутність різноманітних подій та чинників, що впливають на суспільство. Основні ціннісні орієнтації формуються на основі головних цілей, які постають перед особистістю чи суспільством. З них можна виокремити такі, як рівність, справедливість, красу, істину тощо. Важливу роль з-поміж них відіграє справедливість [2, с. 221]. Вона спонукає до рівності усіх перед законом, орієнтує на справедливий розподіл суспільних благ, спонукає до жертвовності тощо.

Як вважає Ю. Шайгородський, ціннісні орієнтації здатні проявлятися у зв'язку з духовними, політичними, соціально-економічними трансформаціями. У філософсько-соціологічних дослідженнях ціннісні орієнтації співвідносяться з категоріями норм і цінностей, нормативно-ціннісних систем, соціальної дії, а в конкретно-соціологічних – з категоріями мотивації та управління діяльністю людей та їх об'єднань [9, с. 94-95]. Саме

такими об'єднаннями і виступають благодійні організації як суспільне явище та вияв загальнолюдських цінностей.

На українських теренах благодійництво сучасних рис почало набувати в період поч. ХХ ст. Це було пов'язано із новими суспільними викликами того часу: подіями Першої світової війни, які вплинули на Україну, зокрема, на Східну Галичину. Періоди трансформацій здатні впливати на суспільство, змушуючи його до консолідації. Це виявилось, в тому числі, і у появі українських товариств, котрі займалися благодійництвом.

Проблематика благодійництва як вияв діяльності небайдужих людей на українських теренах в період Першої світової війни згадується у працях наступних дослідників: Л. Жванко [5], О. Реснт [7], В. Великочий [1], О. Донік [3] та П. Лепісевич [6].

Важливу роль в українській благодійницькій діяльності періоду Першої світової війни відіграла інтелігенція Східної Галичини, де благодійні товариства утворювалися переважно за її сприяння. Ця верства мала значний вплив на місцеве суспільство, розуміла його потреби, тогочасні реалії та була здатною очолити це суспільство. Інтелігенція також володіла ресурсами, котрі могла використати. Тим не менш, роль цих організацій в історії краю є недостатньо вивченою та потребує подальших досліджень. Об'єктом нашого наукового інтересу є благодійна діяльність на території Східної Галичини в період Першої світової війни, що є проявом людських ціннісних орієнтирів.

Війна спричинила появу значної кількості біженців, переміщення яких носило доволі хаотичний характер. Особи, котрі були змушені покидати власні оселі, як правило, перебували у важкому матеріальному та моральному становищі, оскільки доволі часто вони не могли взяти із собою найнеобхідніші речі. Частину виселенців становили особи, яких набутті 50-річного віку австрійська влада повертала із військовою служби. Але у зв'язку з тим, що на територіях, де проживала частина ветеранів до призову, були охоплені війною, такі особи теж потребували допомоги. Така ж доля часто спіткала австрійських військовослужбовців, визволених із російського полону та відправлених у відпустку [8].

Проблема біженців не залишила осторонь тогочасну українську інтелігенцію Австро-Угорщини. До австрійського уряду на початку вересня 1914 р. звернулися депутати парламенту Юліан Романчук, Кость Левицький і Микола Василько з проханням, аби влада надала допомогу українським біженцям. Внаслідок цих звернень державним апаратом створено Віденський комітет допомоги для біженців Галичини і Буковини, очолюваний Леоном Білінським [6, с. 47].

Проте українці обвинуватили новостворений орган у недостатній увазі до виселенців саме української національності, а тому заснували власний Український комітет допомоги на чолі з Юліаном Романчуком. Цьому органу в 1915 р. судилося потрапити до реєстру організацій, котрі отримали статус державних, а це означало матеріальну підтримку з боку австрійського уряду [6, с. 47].

У 1916 р. внаслідок Брусиловського прориву з'явилися ще дві організації, що займалися біженцями та отримували фінансування від Австро-Угорської держави: Комітет опіки над біженцями з Буковини та Український крайовий комітет допомоги для виселенців (біженців) [7, с. 96; 4, с. 7; 6, с. 48].

Особливо великого напливу переселенців із літа 1916 р. почав зазнавати Львів. Така ситуація спостерігалася до самого завершення Першої світової війни. Відомо, що лише за вересень 1917 р. внаслідок переселень до Львова в сукупності прибуло близько 30 тис. осіб. Для допомоги переселенцям та ведення їх обліку 21 серпня 1916 р. у місті створено «Український комітет допомоги для виселенців» на чолі з Олександром Кмицкевичем [8].

За рахунок державних дотацій та пожертвувань благодійні товариства організували для переселенців транспортування, проживання та харчування, безплатно видавали їм одяг, взуття, білизну тощо. Особлива увага приділялася неповнолітнім особам, які потребували особливої уваги. Для них створювалися спеціальні захисти [8]. Із самими виселенцями підтримувався постійний контакт: товариства вели з ними листування. Хоча згадувані організації були зорієнтовані для допомоги українцям, вони зазначали у власних звітах, що

для них не існує жодних відмінностей між українцями та поляками, а тому вони готові допомогти кожному [8]. На нашу думку, це є свідченням не національної спрямованості товариств, а й виявом загальнолюдських цінностей їх керівників.

Отже, згадувані нами організації, що з'явилися на теренах Східної Галичини, заслуговують на увагу, адже їх поява була спровокована, з одного боку, діями австрійської влади, а з іншого – виявом певних ціннісних орієнтацій та моральних орієнтирів тих місцевих діячів, котрим була небайдужою доля краю у певний складний історичний момент, що становило також опору для прийдешніх поколінь.

Література:

1. Великочий В. С. Австро-угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії. Проблеми історії України XIX - початку XX ст. 2010. Вип. 17. С. 373 – 389.
2. Грушко В. С. Методичні особливості викладу теми «Соціологія особистості» в курсі вивчення соціології у педагогічних ВНЗ // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2010. № 1. С. 216 – 225.
3. Донік О.М. Діяльність громадських організацій і товариств у справі допомоги військовим та цивільному населенню в Україні у роки Першої світової війни (1914-1918 рр.) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2002. 4. С. 155–182.
4. Енциклопедія історії України: Т. 3: Е–Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ: Видавництво «Наукова думка», 2005. 672 с.
5. Жванко Л. М. Біженці Першої світової війни: український вимір (1914–1918 рр.): монографія. – Харків: Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 568 с.
6. Лепісевич П. М. Загальна Українська Рада: проблеми консолідації національно-демократичних сил (1914–1916 рр.): дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 2005. 195 с.
7. Ресент О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти. // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. 2007. 16. С. 88–103.
8. ЦДАЛ, ф. 397, оп. 1, спр.6.
9. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу. // Соціальна психологія. 2010. № 1 (39). С. 94–106.

АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНУ ТРАГЕДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (На прикладі творчості Т. Шевченка та В. Крищенка)

Тамара ХОЛОША

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Трагедія як один із видів драматичних творів виникла й набула свого розвитку в давній Греції. Будувалась грецька драма завжди на міфологічному сюжеті. Саме з культом бога вина Діоніса пов'язують зародження трагедії приблизно в VIII ст. до н. е. Грецькі міфи розповідають про народження, загибель та відродження Діоніса. Спочатку він вважався покровителем творчих сил природи, плодівих дерев, квітів та всього, що виростало й відроджувалось. Пізніше утвердився богом винограду та виноробства. Під час «діонісій» – святкових процесій на його честь, виступали хори, що співали пісні (дифірамби), і в жертву приносили козла (від гр. – tragos). Це й дало назву театральній дії.

У трагедії як драматичному творі показано головного героя в обставинах, що призводять до страшної катастрофи або його загибелі. Однак не всі загибелі чи катастрофи в житті та їх відображення в літературі розцінюються як трагічні [1, с. 295]. Приречений до загибелі, герой не завжди був простим виконавцем Долі (наприклад, Едіп із трагедії Софокла

«Едіп-цар»). Хор, який виступав поряд із грою дійових осіб трагедії, виражав погляди суспільства на життєві явища, відображені в п'єсі.

Найвідомішими трагіками давньої Греції були Есхіл, Софокл і Евріпід (V ст. до н. е.). Трагедія античної Греції набула розвитку як твір «високого» жанру.

Своє ставлення до словесно-театрального мистецтва, і трагедії зокрема, висловили у працях давньогрецькі філософи Платон (427 до – 347(8) до н.е.) та Арістотель (384 – 322 до н.е.).

Поставивши питання, чи всі види мистецтва можна допустити в його державу, трагедію Платон категорично відкинув як таку, що прищеплює людині шкідливі якості, оскільки є «копійною» (наслідувальною)[2, с. 253].

Арістотель, навпаки, стверджував благотворний вплив трагедії на душу людини. У своїй «Поетиці» він пояснив шляхи виникнення трагедії, дав їй чітке визначення, чітко виокремив її складові елементи та пояснив її значення, формулюючи своє вчення про трагічне очищення, тобто «катарсис».

Пізніше думку Арістотеля про катарсис пояснив знаменитий німецький драматург і теоретик Г.Е. Лессінг (1729 – 1781), теорію якого називають етичною, та німецький філолог-класик, філософ Я. Бернайс (1824 – 1881), який стверджував про медичне значення очищення трагедією.

Грецька трагедія перейшла в римську майже незмінною, однак ввібрала в себе кращі риси місцевого театрального мистецтва. Відомими давньоримськими драматургами були Лівій Андронік (бл. 282 – 204 рр. до н.е.) та Гней Невій (бл. 274 – 200 р. до н.е.), Квінт Енній (239 – 169 до н.е.), Пакувій (бл.220 – 130 до н.е.) та ін., схвальну оцінку трагедіям яких дав давньоримський політичний діяч, оратор, філософ і літератор Цицерон (106 – 43 до н.е.).

Горацій (65 – 8 до н.е.) власне бачення на драматичне мистецтво виклав у посланні до братів Пізонів («Про мистецтво поезії»), написане не без впливу «Поетики» Арістотеля. За Горацієм, поету необхідна серйозна філософська освіта, щоб мати змогу давати правильне відображення життя та характерів.

Філософ Луцій Анней Сенека (4 до н.е. – 65 н.е.) був автором дев'яти трагедій. Стоїчна філософія в його творах була інструментом вираження протесту проти деспотичного режиму Нерона та його попередників.

Трагедії Сенеки та інших античних драматургів, мали значний вплив на творчість європейських драматургів епохи Ренесансу та Просвітництва.

В епоху Середньовіччя досягнення античної драматургії були перекреслені. Театр вважався ерессю і переслідувався отцями церкви. Блаженний Августин (354 – 430) в автобіографічній «Сповіді», не заперечуючи емоційного впливу трагедії на глядача у вигляді страху та співчуття, поставив під сумнів цінність співпереживання її героям і виразив несхвальне ставлення до сценічного мистецтва [10]. Шлях відродження театрального мистецтва в Середні віки починався від обрядових, напів'язичницьких, ігор, із часом поєднався з релігійними традиціями й поступово вийшов на світську сцену, заклавши початки театру доби Відродження.

У творчості В.Шекспіра (1564 – 1616) трагедія підноситься на новий, вищий ступінь свого розвитку. Його трагедії називають трагедіями характерів. Репрезентуючи вчинки та життя героїв, зумовленими не приписами Долі чи сліпого випадку, а властивостями характерів, що діють у певних обставинах, Шекспір надав акценту психологічній основі дії, на розкриття складу думок, почуттів, прагнень героя, на розвиток пристрастей людини. Також у п'єсах Шекспіра відображено й трагізм загибелі феодальних ідеалів, і трагізм боротьби нового проти ще сильних укладів старого суспільства[1, с. 298].

Французькі драматурги-просвітителі XVII ст. П'єр Корнель (1606 – 1684) і Жан Батист Расін (1639 – 1699), показуючи в своїх трагедіях людей, якими б вони мали бути та якими вони є насправді, розкривали теми загальнонаціонального значення, надаючи їм героїчного пафосу. Вони вбачали в театральному мистецтві школу морального виховання [10]. В стилі класицизму написані трагедії Вольтера (1694 – 1778), який дотримувався ідеї

очисного впливу трагедії. Порівнюючи античну трагедію з сучасною йому французькою, Вольтер звертав увагу на розширення її проблематики та наближенні її до реального життя.

Бурхливою пристрасною наповнені трагедії Й. Гете (1749 – 1832) і Ф.Шиллера (1759 – 1805), герої яких поставали «рупорами духу часу» [1, с. 299]. Своїм завданням вони ставили підносити душу людини над негараздами оточуючого середовища. У своїх працях «Про піднесене» та «Про трагічне мистецтво» Фрідріх Шиллер розглядав спроможність людини до чуттєвих переживань і її властивість до очищення й духовне піднесення завдяки здатності «до ідеального злету душі», а також сформулював три основні підстави «трагічних емоцій» (здатності до співпереживання) [10].

Трагедія тісно пов'язана з філософсько-естетичною категорією трагічного. Вона «характеризує нерозв'язний конфлікт, що виникає в процесі людської діяльності та супроводжується стражданням і непоправною втратою життєвих цінностей» [5, с. 645]. Трагічне, на противагу печальному й страхітливому, зумовлене внутрішньою природою явища, а не випадковими зовнішніми силами. І передбачає свідомий вибір людини задля неминучої необхідності.

«Трагічне» було виділене та діалектично осмислене в німецькій класичній естетиці. Аналізуючи основні ідеї Арістотелевої «Поетики», Ф.Шеллінг (1775 – 1854) у «Філософії мистецтва» наголошував на внутрішній боротьбі особистості при необхідності об'єктивних «нешасливих» обставин, які самі по собі ще не є трагічними. Він зазначав, що сутність трагедії полягає в дійсній боротьбі свободи в суб'єкті й необхідності об'єктивного [10]. Трагічне тісно пов'язане з величним. Герой має бути гідним, здатним до самопожертви. За словами Шеллінга, тягар справжньої долі не можна нічим пом'якшити, окрім величі, добровільного прийняття і душевної висоти [10].

Г.Гегель (1770 – 1831), наслідуючи Ф.Шеллінга, дотримувався раціоналістичної концепції, за якою причинами трагічного були герой і його внутрішній світ. Характер героя та мета його діяльності обов'язково має нести моральний аспект, щоб трагічне набувало естетичного спрямування. Трагічні колізії, спричинені впливом трансцендентних сил,

Г.Гелель відвів на другий план, пов'язавши причини конфліктів із подіями людського життя: любов'ю, державним устроєм, громадським патріотизмом та ін. Підтримуючи ідею Арістотеля про очисну силу страху й переживання, Гегель диференціював поняття «співстраждання».

Іншого погляду на трагічне дотримувались ірраціоналісти А.Шопенгауер (1788 – 1860) та Ф.Ніцше (1844 – 1900), характерними рисами якого були суб'єктивізм та історичний песимізм. На їх думку, сутність трагічного – у хаотичному, безформенному, ірраціональному бутті [5, с. 646].

Ірраціональне пояснення трагічного домінувало також у філософів-екзистенціалістів ХХ ст. – К.Ясперса (1883 – 1969), М.Бубера (1878 – 1965), М.Гайдеггера (1889 – 1976) [5, с. 646].

Отже, в процесі свого розвитку трагедія змінювалась, кожна епоха давала своє бачення трагедійних конфліктів та їх розуміння. З часом зображення трагічного вийшло за межі вузьких жанрових рамок і почало широко використовуватись в епічних та ліричних творах світового письменства, а також в інших видах мистецтва.

В українську культуру трагедія як жанр прийшла в період діяльності братських шкіл, колегіумів та академій, учні та викладачі яких були добре знайомими з античними творами. Принципи складання шкільної драми та її жанри, зокрема й трагедії, виклав Феофан Прокопович у підручнику «Піітика» [6, с. 77]. Відомо, що у Глухівському театрі, остаточно утвердженому в 1751 році, ставили вистави за п'єсами Есхіла та творами західноєвропейських авторів [11].

Зародження власне української трагедії відбулось у ХVІІІ ст. й пов'язане воно з «Трагедією о смерті посліднього царя сербського Уроша V і о паденні Сербського царства» М. Козачинського (1699 – 1755). А в ХІХ були створені «Переяславська ніч», «Кремуцій

Кодр» М.Костомарова (1817 – 1885), «Сава Чалий» І. Карпенка-Карого (1845 – 1907) та «Оборона Буші» М.Старицького (1839 – 1904).

Як і в світовій літературі, так і в українському письменстві трагедія вийшла за рамки драматичного твору. Різноманіттям трагічних колізій відзначаються як епічні, так і поетичні твори багатьох письменників сучасного та минулих епох.

Зображення трагічного в українських поетичних творах бере свої початки з усної народної творчості. Найбільше трагічного зустрічається в народних баладах. «Змістом народних балад завжди служить незвичайна подія, який-небудь особливо сумний, трагічний випадок, що виходить з ряду звичайних явищ щоденного життя, який залишається в народній пам'яті і збуджує його уяву», - справедливо зазначав Ч.Нейман (1852 – 1906), досліджуючи баладу про Бондарівну. А про суцільний трагізм української балади – сестри трагедії, «що максимально сконцентрована й побудована на безвихідних колізіях екзистенційного характеру», твердить сучасний дослідник фольклору І.Денисюк [7, с. 624].

З жанру балади розпочав свою поетичну творчість Тарас Шевченко (1814 – 1861). Будучи знайомим із творчістю А.Міцкевича, Дж.Байрона, Д.Дефо, Д.Свіфта, В.Скотта, Р.Бернса, обожаючи твори В.Шекспіра, ввібравши в себе змалечку найкращі зразки усної народної творчості, спілкуючись з Є.Гребінкою, В.Жуковським та ін. свої перші поетичні кроки Шевченко робить як романтик. Твори, що ввійшли до альманаху «Ластівка» (1842), «Кобзар» (1840), «Гайдамаки» (1841) зображають ідеальних героїв та ідеальні почуття. В центрі уваги автора – особистість, її почуття, прагнення до свободи, волелюбності, нескореності, внутрішній світ людини та нерозривний зв'язок з природою. Традиційно, романтичний герой є бунтарем із незламним характером, трагічним світовідчуттям і пристрасною душею. Такими ми бачимо персонажів ранніх творів Шевченка («Причинна», «Перебендя», «Катерина», «Тарасова ніч» та ін.). Шевченко тут постає антропоцентристом, усі його твори пронизує ідея людської свободи [12, с. 222].

Ідея свободи людського вибору прослідковується і в драматичних творах поета. До нас дійшли драма «Назар Стодоля» (1843) та уривок із п'єси «Никита Гайдай» (1841). Талант драматурга Шевченко проявив і в поетичній творчості. Такі його твори як «Гайдамаки» (1841),

«Слепая» (1842), «Відьма» (1847), містерія «Великий льох» (1845), «Сотник» (1849) та ін. мають композиційну побудову або елементи драми [4, с. 421].

Після відвідання України в 1843 р. світосприйняття Шевченка кардинально змінюється і це відбивається на його творчості. Особистісна трагедія романтичного героя переростає у вселенську трагедію рідного краю:

Світе тихий, краю милий,

Моя Україно!

За що тебе сплюндровано,

За що, мамо гинеш?

(«Розрита могила», 1843)

Реалістичні твори «періоду трьох літ» Т.Шевченка наскрізь пронизані аналітичними роздумами про минуле, сьогодення та майбутнє України. Трагедія українського народу для поета є власною трагедією. Він пропускає її через себе, ототожнює себе з Україною, його особиста доля є віддзеркаленням долі України[3, с. 164]. Справедливо згадував

М. Костомаров: «Шевченко як поет – це був сам народ, що продовжував свою поетичну творчість» [8, с. 134]. А особисті враження від Тарасових віршів Микола Іванович порівнював із враженнями від Шіллерових балад.

Однак для Шевченка трагічне сьогодення, спричинене трагічним минулим, не є фатальним. У посланні «І мертвим, і живим...», «Розритій могилі», «Чигрине, Чигрине...», «Стоїть в селі Суботові...» та ін. висловлюється віра у відродження рідної землі:

- *Ех, якби-то,*

Якби-то найшли те, що там схоронили, -

Не плакали б діти, мати не журилась.

(«Розрита могила» 1843)

або ж:

Церков-домовина

Розвалиться... і з-під неї

Встане Україна.

І розвіє тьму неволі,

Світ правди засвітить...

(«Стоїть в селі Суботові...» 1845)

Саме усвідомлення помилок минулого, для Шевченка, і є отим духовним очищенням, катарсисом, що дасть можливість відродитися Україні, як відроджувався через власну загибель Діонісій у давньогрецькій міфології.

Образ України, поданий Шевченком, зумовив його сучасників та послідовників спрямовувати інтелектуальні та творчі зусилля задля «розробки філософії української ідеї»[3, с.164].

Мотивами внутрішнього очищення та відродження через об'єктивні та суб'єктивні трагічні колізії пронизана творчість і сучасного українського поета-пісняря Вадима Крищенка (нар. 1935 р.):

Не перекреслиш, не повернеш

Гріховні дії та слова...

Але очиститись од скверни

Ніколи пізно не бува.

(«Віра»)

Відчувається вплив Шевченкових мотивів у сатирично-викривальних творах Крищенка «Апостоли добра», «Добро і зло», «За Шевченком», роздумах над місією поета-співця у творах «Душа поета», «Артист», громадянській ліриці «Благословенна будь», «Благослови», «Бути українцем», «В тебе віримо ми, Україно», «Єднаймося» та ін. Як і Шевченко, поет-пісняр звертає увагу на трагічні сторінки минулого, усвідомлення яких дасть нам можливість будувати нове щасливе життя – «Бандерівець», «Биківня», «Гетьман», «Голод» та ін. Подібно до Шевченкового Бога, для якого люди – не раби, а вільні істоти, що говорять із Всевишнім як із рівним, так і ліричний пісенний герой вільно спілкується з Богом, шануючи його заповіді, у поезіях «Десята заповідь», «Дорога до Господа», «Молитва» та ін.

Дай, Боже, нам усе згадати

І усвідомити, що є,

Дай мучитися, і страждати,

І вистраждать таки своє, - той же мотив відродження через внутрішню трагедію бачимо у «Молитві» Крищенка.

Звичайно, літературні твори, зокрема трагедія та поезія, не являються предметом вивчення філософії, однак вони торкаються таких моральних категорій як життя і смерть, добро і зло, віра, любов, надія, сумління, обов'язок тощо і є безпосередньо причетними «до сфери філософії як особливого типу духовної діяльності людини» [3, с.164].

Як бачимо, поняття трагічного історично формувалося навколо конфлікту життя і смерті. В античні часи трагедія відображала діалектику смерті й безсмертя вищих сил і людини, а пізніше вона стала відображати духовну єдність героя зі своїм народом, утверджуючи невмирущість його життя [10].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волинський П. К. Основи теорії літератури. Вступ до літературознавства.– К.:»Радянськашкола», 1967. 365 с.
2. Головня В. В. История античного театра. М.: «Искусство», 1972. 400 с.
3. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. К.: «Наукова думка», 1997. 285 с.

4. Івашків В. Драматичні твори Шевченка, що дійшли до нас / Шевченківська енциклопедія у 6 томах: Т. 2: Г – З / НАН України, Ін-т л-ри ім. Т.Г. Шевченка; редкол. М. Жулинський (гол) та ін. К., 2012. С. 421 – 422.
5. Йосипенко С. Трагічне / Філософський енциклопедичний словник. Ін-т філософії ім. Г. С.Сковороди НАНУ; ред. Дітель О. А. та ін. К.:»Абрис», 2002. С. 645-646.
6. Климова Л.В. Художня культура. Підручник. – К.: «Літера», 2010. 176 с.
7. Козловський В. Поетика трагічного в українській народній баладі // Народознавчі зошити. №3 (123), 2015. С. 623-631.
8. Костомаров М. Спогад про двох малярів / Спогади про Тараса Шевченка. – К.: «Дніпро», 1998. 547 с.
9. Крищенко Вадим. Поезія. Інтернет-спільнота «Українські пісні». URL: <https://www.pisni.org.ua/persons/98.html>. Назва з екрана.
10. Мовчан В.С. Естетика. К.: Знання, 2011. 527 с. Інтернет-спільнота «Навчальні матеріали онлайн». URL: <https://westudents.com.ua/glavy/25367-114-kategorya-quottragchnequot-storya-stanovlennya-dalektika-tragchnogo-gerochnogo.html>. Назва з екрана.
11. Сенюра І. Зародження українського театру. Інтернет-спільнота «Єпархіальна газета «Жива вода». URL: <http://sde.org.ua/zmi/zvoda/item/2111-zarodjennya-ukrajinskogo-teatru.html?tmpl=component&print=1>. Назва з екрана.
12. Федів Ю.О., Мозгова Н. Г. Історія української філософії. К.: «Україна», 2001. 510 с.
13. Шевченко Т. Кобзар. К.: «Радянська школа», 1986. 607 с.

ВІЙНА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ (На прикладі Галичини під час Першої світової війни 1914-1918 рр.)

Василь КОВБАСА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Цінності формують основу культури, яка, в свою чергу, виступає предметним полем для формування нових цінностей. Культура – це своєрідний підсумок діяльності людей, який складається із духовних та матеріальних цінностей, це також складна ієрархія певних сенсів та ідеалів, важливих для суспільства [7].

В певні історичні епохи, різним соціальним групам були властиві свої цінності або ціннісні орієнтири, втім на якомусь етапі, з певних причин, вони переставали бути пріоритетними і займали вже наступну ланку в ієрархії цінностей особистості, обумовлюючи домінантність нових ціннісних орієнтирів. Конкретний зміст ціннісних орієнтирів історично перемінний, що зумовлено відповідними конкретно-історичними обставинами життя того чи іншого суспільства [3].

Одним з таких переломних моментів стала Перша світова війна. Вона не лише серйозно вплинула на повсякденне життя населення, але й супроводжувалася трансформацією політичних і соціальних інститутів, економічного устрою, ціннісних орієнтирів суспільства.

Війна зруйнувала традиційні соціальні зв'язки, вивела з ладу звичайні регулятори поведінки, легітимізувала насильство. Смерть перестала бути сакральним явищем, війна спровокувала надмірну агресивність, збуджуваність і сприяла мілітаризації суспільної свідомості, розхитуючи основи моральності, знецінюючи людське життя [9].

Про життя на війні люди майже не розмірковували у філософських категоріях. Для них воно мало реальні буденні виміри – завдання, що їх треба було вирішувати кожного дня. Ставлення до смерті залежало від того, яке місце вона посідала в системі цінностей як окремої людини, так і всього суспільства [1].

Характерною ознакою Галичини та інших українських земель в цей період, було те, що українці складаючи переважну більшість населення регіону, були меншістю у містах. В найбільшому місті Східної Галичини Львові, трохи більше ніж 52% жителів вважали себе поляками [10, с. 168]. Проте, це не означає, що український національний рух не розвивався. Українці австрійської Галичини мали право голосу на парламентських виборах, вільно друкувалися рідною мовою та засновували легальні політичні об'єднання. Демократична політика довершила творення у володіннях Габсбургів модерних національних ідентичностей.

Греко-Католицька Церква у свою чергу перетворилася на демократичний інструмент національного відродження українців та стала головним інструментом у творенні модерної української нації [10, с. 163].

Саме тому, одним з перших кроків російської окупаційної адміністрації в Галичині був наступ на церкву. Однією з перших жертв російської влади став митрополит А. Шептицький, якого 19 вересня 1914 р. було заарештовано й вивезено до Росії, де він перебував до весни 1917 р. Окрім митрополита, росіяни арештували ще 80 осіб греко-католицького духовенства, в т.ч. Й. Боцяна – ректора духовної семінарії, С. Юрина – золочівського декана, М. Цегельського – кам'янка-струмилівського декана, М. Яцковського – канцлера Львівської митрополичої консисторії [2].

Ректор Українського католицького університету, Отець Богдан Прах в інтерв'ю журналу «Локальна історія» сказав: «Якщо немає глави Церкви, немає структур, то існування Церкви фактично не можливе. Тому підкорення Церкви, як інституції, і фізичне знищення духовенства фактично прирівнюється до підкорення усіх людей цього регіону» [6, с. 55].

Українське селянство, яке як вже згадувалося складало переважну чисельність населення регіону, в силу своєї традиційної консервативності, з обережністю ставилося до політичних змін, часто намагалося триматися нейтрально щодо зміни влади.

Значне число – насторожено чекало, недовіряючи нікому, намагаючись „пересидіти”, самозберегтися, ставало пасивним, боячись за своє життя і життя своїх рідних.

Такий стан справ був характерним для початку війни, та в умовах тотального насильства та несправедливості над українським суспільством, коли затяжні військові події знецінили людське життя та викликали психологічні зрушення, відбувалася зміна ціннісної шкали української нації [9].

Ярослав Грицак зазначав: «Якщо творення новітніх націй було результатом модернізаційних процесів, то саме війна виявилася найбільшим вторгненням модерного світу у традиційне селянське життя» [4, с. 78].

Сама війна сприяла визріванню національно-визвольної революції 1917–1921-х рр., досягненням якої стала Українська Держава. Одним із найголовніших її здобутків у ментальному контексті стало те, що революція засвідчила вибух національного почуття серед раніше несвідомих селян та робітників [8].

Одним з прикладів зміни національної свідомості може служити той факт, що у липні 1915 р. група українського парламентського представництва Галичини звернулася до австрійського уряду з меморандумом про вживання в урядових актах національної назви «українці» замість «рутенці». У «Меморандумі» йшлося про те, що назва «русини» (точніше, її латинська транскрипція «Ruthenes») була прийнята австрійським урядом як національна назва українців, які увійшли до складу Австрійської держави.

Прийнята назва мала один дуже важливий недолік – вона була майже ідентичною з поняттям «росіяни». Через цю подібність назв, галицькі москвофіли будували свою теорію про «єдиний и неделимый русский народ». Якщо в мирний період двояке трактування національного імені викликало непорозуміння локального характеру, то в умовах війни це призвело до трагічних наслідків. Тому «Меморандум» констатує, що назва «русини» не може більше служити для національного означення українського народу. А всі національно свідомі

українці по обидва боки кордону відтепер будуть вживати в наукових працях, публіцистиці та іншій літературі лише назву «українці» [5, с. 134].

Зараз проблема відродження нації актуальна як ніколи, а відтак необхідно здійснювати пошуки, направлені на відтворення такої загальнонаціональної ідеї, щоб на її фундаменті побудувати нову систему цінностей. Передусім, треба визначити певні формальні умови для обґрунтування цих цінностей. Ці умови мають опиратися на такі загальнолюдські цінності, як «справедливість», «свобода», «гідність», «рівність», та ін., концентрацією яких є основна цінність «права людини».

Перелічені цінності роблять можливою таку цінність як «солідарність», і забезпечують соціальну інтеграцію в суспільстві. Саме їх захищає український народ. Важливо, щоб вони не залишилися декларативними. А щоб були наповнені конкретним змістом, який можна спроектувати на сьогоденні реалії. Необхідно витягнути із глибоко витісненого реального минулого ті постаті і ті події, на які пересічний українець може опертися у своєму щоденному житті.

Війна водночас є і найгіршим (можливість самознищення людства) і найкращим (можливість виникнення нового світу). Вона несе в собі небачені загрози, але вона також несе в собі нечувані можливості. Вона несе в собі катастрофу та неймовірну, але відтак можливу надію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Байдак М. Жінка в умовах війни у світлі повсякденних практик (на матеріалах Галичини 1914-1921 рр.) [Текст] : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня канд.істор.наук. Спец.07.00.01-історія України. Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 21 с.
2. Берест І. Репресивні акції щодо населення Східної Галичини в роки Першої світової війни. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Armia/2007_584/07.pdf.
3. Богданець-Білоskalенко Н. І. Ціннісні орієнтири як важлива складова формування особистості дитини засобами художньої літератури. Наука і освіта: наук.-практ. журнал. 2014. № 10. С. 25-29.
4. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації. [2-ге вид.]. Київ: Генеза, 2000. 249 с.
5. Наконечний Є. П. Украдене ім'я: Чому русини стали українцями / Передмова Я. Дашкевича. 3-є, доп. і випр. вид. Львів, 2001. 400 с.. ISBN 966-02-1895-8
6. Прах Богдан. «Без любові до малої батьківщини ми ніколи не полюбимо усієї країни». // Локальна історія. 2019. №4. С. 55.
7. Ременець О. В. Витоки цінностей української культури. // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. 2013. № 2. С. 112-115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnau_f_2013_2_28.
8. Семергей Н. Трансформація традиційної ментальності українців у другій половині XIX – першій третині XX СТ.: Новітня історіографія. // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського Серія: Історичні науки. 2019. №4. С. 161–166.
9. Тарапон О. Ціннісні орієнтири в Україні в умовах формування тоталітарного менталітету 1920-1930-х рр. // «Pomiędzy. Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe» 2016, nr 2 Україна в умовах (пост)тоталітарної трансформації. Історія — Культура – Соціальні зміни, Toruń-Wrocław, ss. 230. S.9-25.
10. Тімоті Снайдер. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999. Київ : Дух і Літера, 2012. 624 с.

ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РАДЯНСЬКУ ДОБУ

Віталій ГАВУР

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

У наш час термін «цінності» набрав такої популярності і частоти вживаності, що уявити реальність без нього доволі складно. І справді, те, що мається на увазі під цим словом, складає невід'ємну частину будь-якої спільноти у будь-яку історичну добу. Ігнорувати цінності – це так само необачно і наївно, як ігнорувати те, що об запалений сірник можна попектись. Тому при вивченні тієї чи іншої історичної епохи варто враховувати ціннісні орієнтири суспільства, що проживало у цей час на певній території. Мати прогалину в цьому питанні означає майже або повністю втратити можливість хоча б трохи зрозуміти мотиви дій людей, які були частиною досліджуваного суспільства. Тому у вивченні історії України радянської доби ціннісна, або аксіологічна складова знання не менш важлива за усі інші, адже вона дотична до них. Отже, приступимо до тез. Перші дві з них будуть уточнюючими.

1. Слово «цінності» використовується настільки часто, що було б дивно, якби у нього не з'явилося безлічі визначень. Тому, аби дотримуватись певної конкретики, варто насамперед вирішити проблему дефініцій, а саме відповісти на запитання – що таке цінності. Як на мене, найкращим варіантом буде навести слова українського історика Ярослава Грицака із його курсу «Вибрані питання європейської історії» на платформі Prometheus. Отже, цитую: «Цінності – це те, що найглибше мотивує нашу поведінку. Якщо ви хочете знати, що є вашими цінностями, спитайте себе, заради чого ви готові не поспати одну або дві ночі, віддати частину своєї стипендії чи зарплати, при потребі, пожертвувати своїм здоров'ям і навіть своїм життям». І тут же кілька важливих уточнень від дослідника: «цінності можуть бути не тільки позитивними, але й негативними»; «цінності не є інтересами» [1]

2. Тепер важливо визначити, як можна хоча б приблизно поділяти цінності. І тут варто звернутись до наукових напрацювань провідного дослідника та засновника наукового проекту “World Values Survey” («Світова організація цінностей»), Роналда Інглгарта. Він пропонує дві типології умовного поділу:

- Поділ на традиційні та світсько-раціональні (секулярні) цінності – де суттєвим є релігійний критерій;
- Поділ на цінності виживання і самовираження – де ключовим є перехід від акценту на безпеку до наголошенні на життєвій якості [2]. Тепер, маючи хоча б якісь орієнтири, аби говорити про цінності, можна перевести увагу на українське суспільство у радянську епоху.

3. Не дивлячись на те, що радянський період в українській історії тривав аж 71 рік і мав свою динаміку соціальних змін, у тому числі – ціннісних змін, все ж можна виокремити основні моменти. Для початку, слід сказати те, що радянський проект був у немалій мірі спробою наслідувати Французьку революцію. Подібність помітна у зміні старої влади та встановлення нової у країні з населенням, яке «втратило здібність до самоуправи», а також у наслідуванні державного механізму, створеного попереднім режимом [3, с. 30–31]. Також варто додати й те, що революціонерам в обох випадках важливим бачилось завдання щодо раціональної організації суспільства. Разом із тим ключовою поставала теза про принципове пізнання світу. Простими словами це означає те, що людина здатна раціонально та теоретично вивести просто-таки досконалу соціальну систему, яка так само добре спрацює на практиці, і яку вже більше ніколи не прийдеться змінювати. Ця логіка проглядається і в Маркса. І її насправді неважко зрозуміти, адже починаючи ще з середини XVII ст. державне управління в європейських країнах справді поступово раціоналізується і централізується. Але у випадку з СРСР мала місце крайність, що призвела до спорудження тоталітарної системи.

4. Коли мова заходить про раціональне влаштування суспільного життя, одразу ж постає запитання: а хто саме має право вирішувати, які практики та цінності слід вводити, а які слід вважати несуттєвими чи взагалі ворожими? Історія дає нам надто недвозначну відповідь. В радянському проекті «законодавицею мод» та лідером повинна бути партія, яка вестиме за собою пролетаріат до тих пір, поки суспільство остаточно не досягне безкласовості. Тож Комуністична партія стала домінуючою силою, яка задавала тон у соціальних реаліях. А з використанням практик терору, пропаганди, розпалювання внутрікласової ворожнечі та геноциду вдалось значно вплинути на ідентичність українців.

5. Радянську добу в історії України економіст Олександр Пасхавер назвав «періодом соціоциду», акцентуючи увагу на винищенні в українського суспільства традицій самоорганізації та солідарності [4, с. 87]. Якщо придивитись ближче, і використати типології Р. Інглгарта, то ми отримаємо суспільство з цінностями виживання та з не до кінця сформованими (а моментами – взагалі не сформованими) світсько-раціональними цінностями. І якщо із виживанням усе більш-менш зрозуміло, враховуючи економічну політику в СРСР, то в останньому слід детальніше розібратись. Суспільні потрясіння 1917-1920 рр. із громадянською війною і більшовицьким вторгненням, а також подальші три десятиліття радянського правління принесли Україні колосальні демографічні, культурні, соціально-політичні та економічні втрати. Позиції певних цінностей були катастрофічними. Для прикладу, свобода вибору, для якої було мало місця й у часи існування Російської імперії, а в умовах розбудови тоталітарного режиму – і поготів. Що менше кидається у вічі, але має не менше значення – це цінність довіри. Здійснені політичним режимом переслідування та масові акції терору проти власних жителів, як і розколювання селянства за майновою ознакою й розколювання відносин міста й села дали ті наслідки, які українцям і до сьогодні не вдавалось подолати – значну недовіру всередині суспільства. Всі перераховані заходи також вбивали й терпимість до іншого – чи то релігійних, культурних, політичних або будь-яких інших поглядів. Тим самим утверджувався примат однотипного, конформістського і прийняттого для самого режиму. На щастя, цей процес остаточно не завершився, хоч і суттєво вплинув на суспільну свідомість. Набув популярності підхід подвійних стандартів у публічному житті. Тим самим нівелювалась така цінність, як правда.

6. Хоча не слід забувати, що довіра в певні дуже небезпечні моменти все ж мала місце. В часи Другої світової війни без неї радянська армія мала б небагато чи взагалі не мала б шансів на перемогу за повної відсутності довіри. Також за радянської доби пропагувалась трудова етика, що було добрим явищем, але почасти суперечило реальному стану справ. Найкраще підкреслює цю ситуацію популярний афоризм пізньої радянської доби: «Вони роблять вигляд, що нам платять, а ми робимо вигляд, що працюємо». Цінностями стали статева рівність, освіченість, важливою залишалась сім'я.

7. Під кінець існування Радянського Союзу солідарність, а отже – довіра усе ж проявляється. Народний Рух України та різноманітні студентські і громадські організації доби Перебудови, акція «Живий ланцюг» і «Революція на граніті» – яскраві цьому підтвердження.

У висновку слід сказати, що радянська політика значно вплинула на цінності українців. Можна знайти як позитивні, так і негативні сторони. Для автора тез домінуючим є радше негативне, хоча він ні в якому разі не відкидає хорошу сторону. Такі цінності, як довіра, свобода вибору та правда надто важливі для формування сильної, у потрібний момент солідарної спільноти із відповідальними громадянами, міцними громадянськими інституціями та здатності вести цивілізований і конструктивний внутрішній діалог. Усе це – те, чого Україні варто було б досягти у ближчому майбутньому. Тому дана тематика потребує подальшого дослідження зі сторони істориків, соціологів, філософів та інших фахівців із галузі суспільних дисциплін, аби краще осмислити проблему та віднайти ефективні й практичні способи її вирішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ярослав Грицак. Курс «Вибрані питання європейської історії» Лекція 8: Цінності Конспект відео лекції. URL: http://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/841/8_Values_lectio.pdf?sequence=23&isAllowed=y
2. Інглгарт Р. Культура і демократія. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/inglehart.htm>
3. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Том І. Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєєвої. К.: Основи, 1994, 573 с.
4. *Пасхавер А. Кем быть.* К.: Фонд Порошенко, 2014. 112 с.

ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Юлія ПРОВАЛЬНА

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Григорія Савича Сковороду часто називають українським Сократом. Він володів унікальним філософсько-релігійним мисленням. З прожитих 72-х років, філософії віддав лише останні 25, проте, здається, ніби все життя.

У наш час українське суспільство проживає досить складний етап: духовність людей страждає та знецінюється. Блогери, багаті, політики формують нікчемні суспільні ідеали, а поняття моралі й етики зовсім відходять на другий план. Зачерствілі душі та золоті кайдани – хто піде війною на те, чим марять мільйони?

Подібно пандемії COVID-19, що вмить облетіла землю, «Нова епоха» – світ цифрових технологій, вседоступності та безмежності людських можливостей, торкнулася душі кожного. На жаль, торкнулася невидимо, ми самі й не зрозуміли як потрапили в капкан гріховної несвідомості.

Поставити кінець цьому може лише дивовижно сильна особистість. Сильна розумом, вірою, серцем, непідкупністю часу. Таким був Григорій Сковорода. Поет ніби дивився на все крізь роки. Актуальність його поглядів до сьогодні вражає.

Філософ створив модель світобудови «двох натур». Згідно з нею весь світ має «дві натури»: зовнішню – видиму, матеріальну; внутрішню – невидиму (духовну). Натури перебувають у взаємозалежності між собою, що безпосередньо впливає на розвиток світу загалом. Якщо баланс порушується, одна з натур бере вверх над іншою (у нашому випадку матеріальна натура таки переважила духовну) – світ існує й розвивається в помилковій абстракції.

Важливо підкреслити також, що Григорій Сковорода не пов'язував примноження знань із задоволенням матеріальних потреб, яке часто розуміється як досягнення людського щастя. Швидше, навпаки, стверджував, що чим краще людина пізнає саму себе й оточуючий світ, тим розумнішими і скромнішими повинні бути її потреби. Особливо яскраво таку свою позицію він виразив у притчі «Еродій»: «...Вмій малим ти вдовольнятися. За великим не женися, сіті кинуті на лови, їх ти вельми бережися. Я кажу вам, що не треба у розкошах жити, на таких, кажу, повсюди розпинають сіті. Триста впало у неволю з пристрасті в цім часі, шістсот плачуть у хворобах – дуже були ласі...» [1]. Протягом усього свого життя філософ намагався уникати такого роду суспільної омани. Великий поет творив, навчав, писав, намагався донести цю істинно-правдиву думку до широкого загалу, вберегти людей від духовної загибелі. Втім, у цьому, напевне, і було його призначення, його неповторна «сродна праця».

Є ще один, не менш важливий момент становлення Нового суспільства – розділення людей, що займаються «спорідненою» і «неспорідненою» працею. Це є тим самим важелем, на який варто спиратися при розв'язанні суспільних проблем. Уся творчість мандрівного

філософа – це перш за все розуміння того, що людство може об'єднати тільки праця з суспільною користю в поєднанні з особистим щастям – «споріднена» праця. Праця ж «неспоріднена» – двигун деградації людини й всього суспільства в цілому. Сучасна криза – це явне свідчення того, що людство займається «неспорідненою» працею і ще не усвідомлює цього. Тільки на основі пізнання людиною своїх природжених здібностей, свого призначення, можна перейти на перспективну траєкторію розвитку. Поки що тільки незначна частина людей погоджується з цією думкою Г. Сковороди. Більшість переконані, що досягнення щастя залежить від матеріальних благ.

Окрім того, неможливо не згадати й про левову частину присутності релігії, зокрема християнства, у філософських працях Сковороди. Хоча релігійність його була зовсім своєрідною та специфічною, викликала зневагу, гнів серед святих отців, вона величезною мірою відкривала перед людьми двері царства Божого, шляхи його осягнення. А цим, замість того, аби торгувати індульгенціями, мала би займатися церква. Релігійне підґрунтя у написаних Сковородою творах постає перед нами неявно. Тасмнича мова символів, на перший погляд, не викликає ніяких сумнівів, втім, при більш близькому ознайомленні бездонна глибина тої Божественної істини вражає у саме серце.

Ніхто не сперечатиметься, що будь-які обмеження себе, праведність, смирення – це, безумовно, ті людські якості, що роблять суспільство непохитним у вірі, а відповідно – духовно сильним. Тому, аби побудувати те духовно сильне суспільство, Григорій Савович так наполегливо намагався вказати нам всю важливість вірності Богу та відмови від тілесних гріхів. Він прагнув донести таке бачення до якомога більшої кількості людей. Адже, чим раніше схаменеться кожен, тим швидше ми виграємо найзапеклішу боротьбу за самих себе. А нагородою за це буде істинно-правдиве загальносуспільне щастя.

Тому, для того щоб відбулося найменше зрушення у суспільній свідомості, українцям не зволікаючи потрібно визнати наявність внутрішнього морального ворога, більше не заперечувати та не залишати поза увагою будь-які його реальні прояви. Як найбільш точно покласти перед собою правильні ціннісні орієнтири, які, так чи інакше, базуються на вченні Г. Сковороди. Непохитно вірити та наслідувати їх у повсякденному житті. Бо як казав великий поет: «Хто соромиться визнати недоліки свої, той з часом безсоромно виправдовуватиме своє невігластво, яке є найбільшою вадою» [1]. Вірю, шляхетна українська нація введена в оману: «Не дивина дорогу віднайти, але ніхто не хоче шукати, кожен своїм шляхом бреде та іншого веде — в цьому і важкість». Ми можемо змінитися, змінити суспільство, та хоч й весь світ змінити. Тільки б люди зрозуміли...

Література:

1. Григорій Сковорода. Благодарний Еродій. Повне зібрання творів: У 2-х т. К., 1973. Т. 2. С. 99 –118. URL: <http://litopys.org.ua/skovoroda/skov205.htm>

РОЗДІЛ 4
ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ:
ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД

КОНФЛІКТ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ І
ДЕРЖАВИ:СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Людмила СІДАК

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Будь-який феномен повинен мати свою причину. Активність особистості (принаймні, якщо не йдеться про позасвідомі рефлекторні дії) визначається опосередкованою мотивацією (наприклад, наказ, сугестія) або самомотивацією. Під терміном «самотивація» тут слід розуміти духовні і душевні процеси, які є проявом свободи особистості. Зрозуміло, що будь-яка мотивація первинним джерелом має прояв свободи особистості. Нерідко мотивацію можна спостерігати як комплекси певних проявів свободи, які формуються завдяки попередньому досвіду особистості, або засвоюються у процесі соціалізації, входженні у культурний простір тощо. Такими мотивами слід вважати ціннісні орієнтири, які являють собою усталені комплекси феноменів відчуття цінності, що стереотипно взаємодіють з волею та позасвідомими інтенціями любові.

Християнство характеризується неподільною системою ціннісних та світоглядних орієнтирів, які можна розглядати як мораль, догмати та містичний досвід. «Ці три елементи так... органічно пов'язані між собою, що не можна торкнутися одного, щоб не зачепити й двох інших» [2]. Тобто істинне християнське містичне життя досягається у процесі морального розвитку особистості, а віра у догмати, їх сповідування є запорукою виконання заповідей (моральний саморозвиток) і особистісного безпосереднього досвіду спілкування з Богом (наближення до повноти буття), пізнання його, яке й можна визнати головною метою людського буття, Царством Божим. Відповідно, порушення моральних норм (заповідей) сприймається не лише як прояв моральної ницості, а і як неправильне сповідання християнської віри і причина деградації особистості. Так і форсування або навпаки недооцінка містичної сторони життя тягне за собою деградацію особистості, віддалення її від повноти буття, яка проявиться у моральній ницості, розладі соціальних відносин тощо.

Слід ще раз наголосити, що містичну, догматичну і моральну складові мотивації активності можна розглядати виключно у площині духовного життя християнина, тобто як метод його пізнання. Насправді вони неподільно злиті в єдиних феноменах духовного життя і в єдиних ціннісних орієнтирах. Наприклад, покаянню одночасно притаманні догматична (значення покаяння для спасіння душі закріплено в догматі: «Кому гріхи простите, простяться їм, а кому затримаєте, то затримаються!» [1; Іоанна 20, 23]), етична (самозасудження, усвідомлення ницості вчинка тощо) та містична (прощення, звільнення від наслідків гріха, звільнення від відповідальності в таїнстві) складові. Або хрещення – момент містичний (прийняття дарів Святого Духа), але має і моральну складову.

Але містична складова цієї тріади корелюється з метою життя особистості, а тому для християнина посідає головне місце як мотиватор. При цьому мораль і догмати, які сповідує особистість, мають підпорядкований характер і відіграють роль інструментів, засобів досягнення Царства Божого. Відтак, мораль без містики втрачає будь-яку цінність. Для християнина добрі вчинки без сподівання, надії на містичну участь у житті Бога, без богопізнання нічого не варті. Інакше кажучи, будь-яка норма, моральна чи правова, якщо вона перешкоджає містичній участі у житті Церкви, стає антинормою.

«Святим Духом всяка душа живиться» [4] – це містичний момент. Ніхто не може прийти до Бога, наблизитися до Божественної повноти буття сам по собі, власними інтенціями, якщо Бог не відкриє Сам Себе, не втілиться. А це відбувається насамперед у таїнствах Церкви. Тому перешкоджання участі у таїнствах Церкви, будь-яке обмеження

можливості реалізації втіленої у догматах Божої волі – це загроза безсмертю, загроза онтологічного знищення і буде сприймається християнами як гоніння. Саме так це сприймалося свого часу святими апостолами, які визнавали владу іудейських первосвящеників, але виконати їх заборону на проповідь Євангелія не могли, бо «Бога слід слухатися більше, аніж людей» [Діяння; 5, 29]. Саме так це сприймалося під час обмежень, заборон, дискримінації християн комуністичною владою. І саме так це сприймається сьогодні не залежно від того, який привід і яка природа норм, що заборонятимуть здійснення таїнств Церкви.

Подібна заборона чи обмеження стала причиною сучасного конфлікту християнина і держави. Як сто років тому миряни та священики не могли виконати кримінальну заборону на участь і здійсненні таїнств і свідомо наражали себе на смертельну небезпеку, так і сьогодні будь-яку заборону на участь у таїнствах Церкви християни виконати не зможуть. Така участь – це необхідна умова спасіння душі, а це є головною і практично єдиною метою життя особистості. Наприклад, якщо у зв'язку з карантинном священик не зможе сповідати, соборувати та причащати Святих таїнств хворого, то його вічне життя опиняється під загрозою. І цінність спасіння незрівнянно вища за цінність здоров'я і тимчасового життя, навіть здоров'я соціуму.

Формально право кожного громадянина на участь у релігійному житті будь-якої конфесії гарантується у більшості країн світу. Так, гарантоване Конституцією України право на свободу світогляду та віросповідання може бути реалізоване, зокрема, у формі проведення богослужінь, релігійних обрядів [3]. А оскільки містичне єднання з Богом, об'єднання буття людської особистості з божественним буттям можливе виключно як містичний акт дії Божої Благодаті, як відповідь на прагнення людини, то адміністративне обмеження цього права сприймається християнином як обмеження своїх гарантованих Конституцією, законами та міжнародними правовими нормами прав. Відтак конфлікт між особистістю і владою закономірно перейде у площину правовідносин. І тут можливі два варіанти розвитку подій: або перебіг конфлікту буде відбуватися в межах правового діалогу, або перейде у формат правового закріплення гоніння на Церкву, принаймні так це буде сприйматися християнами.

Отже, ціннісні орієнтири як мотиватори активності особистості християнина мають містичну, догматичну і моральну складові. Але містична складова цієї тріади корелюється зсensem життя особистості, а тому для християнина вона є головним мотиватором, й моральні норми і догмати мають підпорядковане й інструментальне значення. Тому будь-яка норма, моральна чи правова, якщо вона перешкоджає участі у житті Церкви, сприймається християнином як антинорма. Відтак, будь-який адміністративний захід або акт законотворчості, який не враховує ціннісні орієнтири християнства, створює підстави для виникнення соціального конфлікту, який у кращому випадку залишиться у межах правового діалогу. Але він може сприйматися і як гоніння на Церкву, і тоді потенційно може перейти у фазу нехай пасивного, але спротиву християн проти держави. У будь-якому випадку це стане додатковою загрозою єдності українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Біблія.
2. Новоселов М.А. Догмат и мистика в православии, католичестве и протестантстве. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Mihail_Novoselov/dogmat-ehnika-i-mistika-v-sostave-khristianskogo-verouchenija/#sel=25:4,25:4;27:12,28:6. (дата звернення: 27.04.2020).
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» (справа про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) від 08.09.2016. Справа № 1-13/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16> (дата звернення 29.04.2020).
4. Чин Утрени, Степенна 4-го гласа.

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Марія ЛУЦЕНКО

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Проблеми становлення громадянського суспільства в Україні, особливостей формування української нації посідають вагоме місце в науковому світі. Помітна роль у цьому контексті належить історичній пам'яті як одному із чинників національної ідентифікації в умовах багатокультурного суспільства. Відповідно толерантність і взаємоповага між представниками різних культур, які присутні в сучасному українському суспільстві, є основою успішної співпраці у різних соціальних групах, таких як: родині, місцевій громаді тощо.

Мета статті – розглянути вплив історичної пам'яті на формування толерантного сприйняття соціальних відмінностей, відчуття причетності до спільних історичних, духовних і культурних цінностей.

Історична пам'ять вивчається фахівцями різних наук: філософів, психологів, істориків і соціологів. Зокрема, у ХХ столітті бере початок теорія історичної пам'яті, засновником якої вважається французький соціолог Моріс Хальбвакс [9]. Проблема формування історичної пам'яті перебуває і у полі досліджень сучасних українських науковців, таких як Я. Грицак [3], А. Подольський [7], Л. Нагорна [6], І. Гирич [2], В. Артюх [1], та ін.

Принцип дії соціальної пам'яті часто уподібнюють хвилі, яка переносить інформацію через покоління незалежно від того, чи усвідомлюють дійові особи свою роль у цьому процесі. Кожна історична конструкція є радше реконструкцією – результатом інтенції, претензій, побажань. Ступінь її вірогідності залежить не стільки від людської порядності, скільки від тих стимулів, які спонукають дослідника задати документу те або інше запитання, обрати той чи інший спосіб пояснення. Історична пам'ять – потужна й нічим не замінна частина духовного потенціалу нації, смисложиттєвий компонент націєтворення, основа історичної свідомості соціуму, особливо в умовах багатокультурності.

Мультикультуралізм ґрунтується на ідеях рівноправності і рівнозначності всіх культур, розвитку і збереження їх відмінностей та інтеграції на засадах толерантності, що не передбачає асиміляції. Лише культура здатна забезпечувати «проникнення» людини в минуле з тим, щоб спроектувати його у сучасне й майбутнє, створюючи у такий спосіб безперервно існуюче соціокультурне середовище.

Як зазначає дослідниця Н. Яковенко, історична пам'ять – це колективне уявлення про минуле, фундамент національної ідентичності [9], ця пам'ять не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займають свою ціннісну нішу. Вона виступає не німим свідком минулого, а живим збудником людської волі й водночас, орієнтиром доцільної активності. Відбувається своєрідне сортування надбаного досвіду на позитивний, що належить засвоювати і примножувати, і негативний, який є застереженням. А. Подольський зазначає, що історична пам'ять – це певна здатність людини, людського розуму, зберігати досвід минулого, репрезентувати історичні події, історію та своє місце в ній, спираючись на власні інтерпретації [7, с. 47].

Саме в багатонаціональних державах якою є і Україна прийнято виховувати у молоді міжетнічну і міжрелігійну толерантність, неприйняття будь-якої форми ксенофобії, дискримінації та расизму.

Соціальна відповідальність історика у тому й полягає, щоб розумно інтерпретоване історичне минуле могло виконувати функції соціального захисту, ідентифікації, мінімізувати травмуючий вплив сучасних реалій. Як зазначав німецький історик Ю. Кока: «Пам'ять нагадує нам про те, що й сучасна цивілізація може перерости у варварство... Історична пам'ять – це більше, ніж знання історії... Та пам'ять, яку я маю на увазі, має багато спільного

із просвітництвом, із дискурсом, критикою та перетвореннями. Вона мусить пройти через людські голови, якщо хоче достукатися до їхніх сердець» [4, с. 11].

Історична пам'ять з одного боку є складовою колективної ідентичності, а з іншого – джерелом конфліктності. Коли проблеми «свій/чужий» виводяться на політичний рівень, пошук істини автоматично підмінюється пошуком «правди», а таких «правд» зазвичай буває кілька. У соціумів, розташованих поруч, особливо коли вони мають спільне історичне минуле, завжди знаходяться точки незбігу не лише у сфері безпосередніх інтересів, але й у сфері колективних спогадів. Не доводиться вже говорити про довготривалий емоційний вплив пам'яті про травми, репресії, депортації і т. ін., а також про її використання у політичній боротьбі [6, с. 11].

Одна із важливих функцій історичної пам'яті є адаптативна: минуле торкається розуму, почуттів людини, сприяючи виробленню алгоритму її світовідчуття і поведінки. Історичні уявлення мають властивість формувати ціннісні орієнтири і в такий спосіб впливати на суспільну атмосферу і поведінкові стереотипи. Позитивні цінності закладають духовноорієнтаційний фундамент суспільного буття, надають смисл життю індивіда, стимулюють почуття гідності і самореалізації. Але й ті символи й коди, що формуються на основі відчуття втрат і травм як своєрідні «антицінності», також мають регулятивне значення, застерігаючи від повторення минулих помилок [6, с. 20].

Отже, необхідною складовою національної політики пам'яті має стати формування у громадян об'єктивного розуміння власної історії, її самотності та безперервності. Підґрунтям повинен стати високий рівень розвитку політичної культури та національної свідомості. Водночас, інтегрування національної історичної пам'яті у загальноєвропейські та світові історичні системи сприятиме утвердженню позитивного образу України на міжнародній арені.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артюх В. Зміст поняття історична пам'ять на тлі українських реалій URL: soippro.narod.ru/documents/konf.../artuh
2. Гирич І. Концептуальні проблеми історії України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 224 с .
3. Грицак Я. Нариси історії України : формування української модерної нації. К., 2000. 249 с.
4. Кока Ю. Напередодні нового тисячоліття: що ми візьмемо із собою у майбутнє // Deutschland. 1999. № 6. С. 11.
5. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною редакцією Ю. Шаповала. Київ: ППЕНД, 2013. 600 с.
6. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. К., ППЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. 328 с.
7. Подольський А. Українське суспільство і пам'ять про Голокост: спроби аналізу деяких аспектів. // Голокост і сучасність. 2008. № 1 (5). С. 47–59.
8. Шаповал Ю. Політика пам'яті в сучасній Україні / Юрій Шаповал // Громадянська освіта . 2008. № 36. С. 7-11.
9. Яковенко Н. М. Нова доба – нові підручники. Про потребу дискусії над підручниками з історії України. URL: // <http://www.novadoba.org.ua/data/metod/yakovenko.rtf>

ЦІННІСТЬ ОСВІТИ У ФІЛОСОФІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНОЇ АКАДЕМІЇ

Галина ПОПЕРЕЧНА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

В останні десятиліття відбувається інтенсивне переосмислення, а подекуди й знайомство з цілим рядом явищ української культури, які в силу тих чи інших причин були незаслужено знехтуваними чи несправедливо оціненими. До таких належить і феномен Київської духовної академії. Релігійна думка не вписувалась в прокрустове ложе радянської ідеології, тому впродовж всієї комуністичної епохи було зроблено все можливе, щоб, якщо не викреслити її діяльність з історії української культури, то принаймні, згадати в значенні явища, яке суперечило чи перешкоджало розвитку прогресивної революційної думки. Відтак, сьогодні ми по-новому відкриваємо для себе цілий пласт духовної культури, який посідає чільне місце не лише в українській, але й європейській філософській думці XIX – поч. XX ст. Це доводять роботи таких сучасних істориків філософії, як Н. Мозгова, М. Ткачук, І. Печеранський, А. Тихолаз, М. Запорожець, С. Кузьміна, Г. Поперечна і ін. Серйозний інтерес у сучасних науковців викликає також педагогічна спадщина представників КДА. Найбільш повний і систематичний виклад педагогічних та освітніх проблем має місце в творчому доробку С. Гогоцького та П. Юркевича, які на підставі власного досвіду навчання і викладання спробували закласти підвалини вітчизняної філософії освіти. Знайомство зі ставленням цих мислителів до вказаної проблематики та їх погляди на розв'язання педагогічних проблем мають важливе значення в контексті пошуку відповідей на виклики, які стоять перед сучасною вітчизняною освітою.

Загалом варто відзначити, що зацікавлення педагогікою у представників київської духовно-академічної школи і у вказаних мислителів зокрема, викликане специфікою їх філософії, яка має теїстично-антропологічне спрямування. Розглядаючи людину як центральну ланку світобудови, вони наголошують на особливому її призначенні. Народжена з унікальними задатками і можливостями, людина покликана в процесі свого життя не лише реалізувати їх, але й виправдати своє існування як духовної істоти. Це не означає, що академісти применшують значення тілесного в житті людини. Для них дух і тіло є полюсами, в межах яких уможливлено існування живої душі. Створена за образом і подобою Бога, людина повинна невпинно прагнути до власного вдосконалення через розвиток своїх душевних сил. Останні проявляють себе в діяльності розуму, чуття і волі. Завдання людини полягає у тому, щоб завдяки пізнанню, чуттєвій і практичній діяльності поставити себе у гармонійні стосунки з Богом, іншими людьми та навколишнім світом. Виходячи з такого розуміння ідеї людини, представники духовно-академічної традиції розглядають розвиток людської особистості не як ланцюг життєвих подій, а, передовсім, як світле зростання людського духу, що пізнає та усвідомлює досконалість і красу божественного творіння в дійсності. Категорично виступаючи проти просвітницької (особливо в філософії Руссо) ідеалізації природної людини, вони наполягають, що насправді природа є в принципі байдужою до неї, тому її розвиток аж ніяк не відбувається спонтанно. Людське життя не може бути віддане на поталу природних схильностей, так само як не може виникнути з тваринного стану в процесі еволюції, підкреслює С. Гогоцький.

У своїх працях, присвячених педагогіці, С. Гогоцький неодноразово наголошує, що стан людини визначається не лише її природними задатками, але й моральними та культурним чинниками, завдяки яким вона позбувається своєї тваринної природи і залучається до духовного життя. Тому, як культурно-історична істота, людина потребує навчання і виховання. Звідси акцент мислителя на значенні педагогіки – науки виховної освіти, що покликана сприяти розвиткові зовнішніх і внутрішніх сил людини через свідому та цілеспрямовану дію на них. [1, с. 63]. Завдяки освіті і вихованню можна розвивати і

покращувати здатності не лише окремої людини, але й цілих поколінь, «цілої генерації народу» [1, с. 67], – переконаний філософ.

Завдання освіти, наголошує С. Гогоцький, полягає у тому, щоб сформувати «цілісний світогляд та моральні переконання». [Промова179]. Подібним чином міркує і П. Юркевич, який вважає, що освіта повинна бути доступна всім, навіть найнижчим класам, позаяк вона закладає фундамент для знань, доброчесності і релігії та є необхідною для зрілості людини. [4, с.19]. У праці «План і сили для початкової школи» він прямо зазначає, що відсутність належно організованої освіти загрожує «невіглавством і деморалізацією народу» [6, с. 1], а в «Історії філософії права» безпосередньо пов'язує освіченість людини з дотриманням нею правових норм: «Що вище стоїть людина за освітою, то легше прищеплюються їй самі собою вимоги ідеї права, то глибше усвідомлює вона необхідність без примушення влади поважати правду» [5, с. 1]. Звідси його зусилля, направлені на обґрунтування засад народної школи, яка б відповідала духові вітчизняної культури, релігії, способу життя тощо. Загалом, проблема побудови освіти стала для П. Юркевича другим (після філософії) важливим напрямком його наукових пошуків. Одним із перших усвідомивши важливість і необхідність цього завдання, він не лише долучився до формування ідейних засад вітчизняної освіти, але й зайнявся вирішенням її практичних проблем. Так, він читав лекції з педагогіки в Московському університеті і учительській семінарії воєнного відомства, складав програми цього курсу для духовних семінарій, написав дві фундаментальні педагогічні праці – «Читання про виховання» і «Курс загальної педагогіки з додатками», ряд статей і рецензій на педагогічну тематику. Новаторство мислителя на цій ниві засвідчує той факт, що «перша педагогічна робота Памфіла Даниловича «Читання про виховання» з'явилася на два роки раніше від праці Ушинського «Людина як предмет виховання, досвід педагогічної антропології». [3, с. 11].

Намагаючись показати значення освіти, П. Юркевич звертається до досвіду західноєвропейських держав і, зокрема, Німеччини. В результаті аналізу він приходять до висновку, що ідейною основою німецької системи освіти є філософія Гегеля. Зважаючи на великий інтерес до неї, мислитель застерігає, що ця система не тільки не може бути ефективною на вітчизняному ґрунті, але і навпаки, загрожує негативними наслідками. Його увагу привертає той факт, що саме в гегелівській філософії криються корені такого негативного явища тогочасної європейської культури, як нігілізм. Не приймає мислитель і обґрунтування освіти Кантом. В праці «Розум за вченням Платона і досвід за вченням Канта» автор показує, що кенігсберзький філософ, акцентуючи увагу на досвіді, відображає популярний в модерну добу практичний підхід до науки, на протигагу класичному призначенню університетської освіти, направленої на пошук істини, що лежить в основі будь-якого знання. Такий підхід до знання і освіти не лише не веде до вдосконалення та духовного розвитку особистості, а навпаки, загрожує тим, що, подаючи розрізнені відомості, націлює людину передовсім на здобування інформації, корисної для задоволення її життєвих потреб. В результаті, зазначає київський учений, людина стала «занадто байдужа, зайнята дрібними життєвими інтересами, які вона дуже цінує і мало схильна до абстрагування. Вона так захоплена вимогами обов'язку на різні життєві потреби, що не має часу перейнятися тими ідеями, які постають за філософською освітою. Це – характерна риса напрямку нашої епохи» [5, с. 531]. Тим не менше, кожна конкретна наука є лише моментом єдиної загальної істини, тому вона не може одноосібно складати підґрунтя свідомості людини, а повинна гармонійно узгоджуватися з іншими формами знання. Виступаючи проти зосередження освіти на позитивних науках, П. Юркевич наголошує, що їх поступ не завжди означає поступ людства; більше того, безроздільне панування науки іноді приводить до анархії ідей та абсурдних положень (як це було із застосуванням природознавчих методів до гуманітарних проблем). У зв'язку з цим він намагається показати односторонність такого підходу та довести необхідність синтезу в освіті наукових, філософських, і релігійних істин. Тільки тоді вона сприятиме досягненню людиною стрункості мислення та повноти знання, в результаті чого її окремі відомості трансформуються в єдину цілісну свідомість «Я». Звертаючи увагу на те,

що освіта завжди має дві сторони – досконалість вченого і досконалість людську, яка є внутрішньою стороною освіти, філософ підкреслює що без такого синтезу освіта стає однобічною. «Але в цьому явищі полягає глибока неповага людини до самої себе. Якщо людина задовольняється однобічною освітою лише тому, що цього вимагає суспільство, то вона приносить зайву жертву, а отже, не поважає себе» [5, с. 531].

Таким чином, виходячи з тенденцій, які мали місце в європейській та імперській культурі й освіті, представники Київської духовної академії наголошують на значенні освіти в розвитку і становленні особистості (а не фахівця!). Для цього вона повинна відповідати духові вітчизняної культури, бути побудована на ідеї людини та мати на меті формування цілісного знання, що ґрунтується на синтезі наукових, філософських і релігійних істин. Центральну роль у цій тріаді вони відводять філософії як складовій, що надає досконалості фаховій освіті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гогоцкий С. С. Краткое обозрение педагогики или науки воспитательного образования // Гогоцкий Сильвестр Сильвестрович. Издание в 3-х томах. Т. 2. Педагогика. Луганск: «Элтон-2», 2010. С. 61 – 176.
2. Гогоцкий С.С. Речь об историческом развитии воспитания у примечательнейших народов древнего мира // Гогоцкий Сильвестр Сильвестрович. Издание в 3-х томах. Т. 2. Педагогика. Луганск: «Элтон-2», 2010. С. 177 – 283.
3. Поперечная Г. А. Христианско-гуманистическое содержание педагогики Памфила Юркевича // Юркевич П. Д. Сочинения в 3 т. Т. 1. Мелитополь: ФЛП Однорог Т. В., МГПУ, НПУ, 2018. С. 5 – 27.
4. Юркевич П. Д. Идеи и факты из истории педагогики // ЖМНП. Сентябрь, 1870. Часть СXLXI. Отд. 3. С. 1 – 42, ЖМНП. Октябрь, 1870. Часть СXLXI. Отд. 3. С. 127 – 188.
5. Юркевич П. Д. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Київ: Ред. журналу «Український Світ», 2000. 756 с.
6. Юркевич П. Д. План и силы для первоначальной школы. // ЖМНП. Март, 1870. Часть СXLVIII – С-Пб, 1870. С. 1 – 29, 95 – 123.
7. Юркевич П. Д. Разум по учению Платона и опыт по учению Канта. // П. Д. Юркевич. Философские произведения. Москва: «Правда», 1990. С. 466 – 529.

ЛЮБОВ ЯК ГОЛОВНА ЦІННІСТЬ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ

Галина ГРУЦЬ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Якщо ми звернемося до християнської традиції, то в її літературних пам'ятках – чотирьох Євангеліях – зафіксовано, що родова потреба особистості в морально-духовній довершеності була єдиною домінантою самовдосконалення на основі християнської моралі. Аналізуючи зміст «Творіння Отців церкви» (патристики) – чотирьох Євангелій, науковці виявили суголосність морально-духовних норм поведінки особистості, закодovаних у християнській традиції, з гуманістичними принципами розвитку сучасної освіти. У результаті їх зіставлення з'ясовано, що багато християнських заповідей не втратили своєї актуальності й досі, а тому їх доконче потрібно включати у зміст сучасної освітньої парадигми не лише декларативно, а й діяльнісно, як умотивовані потреби гармонізації особистості, які спроможні надати їй більш глибокого життєвого сенсу та значення.

Основні теологічні положення, виражені у формі моральних заповідей, мали б стати підґрунтям змісту гуманітарної освіти, зокрема, принципів гуманізації та гуманітаризації. У нашій статті ми зупинимося на цінності любові.

Тему любові вивчали різні психологічні школи: психодинамічний напрямок (З. Фройд, К. Г. Юнг, А. Адлер, К. Хорні, Е. Еріксон, Е. Фромм, Е. Берн), гештальт-психологія (І. Польштер, М. Польштер, Дж. Рейноутер), біхевіоризм та необіхевіоризм (Б. Ф. Скінер, С. Дак, Дж. Харві, Дж. Флойд, М. Кларк, Дж. Мілліс, С. Каслер), когнітивна психологія (С. Шехтер, Е. Уолтер, Д. Даттон, А. Арон, Д. Лі, Л. Кемерон-Бендлер), гуманістична психологія (А. Г. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл), біологізаторський напрямок (В. Дольник, Й. Лейбович), соціально-психологічний напрямок (Т. Кемпер, З. Рубін, В. І. Мустейн, Е. Уолстер, Б. Уолстер, Р. Дж. Стенберг, Р. Мей), а також вітчизняні психологи (Л. Я. Гозман, А. Афанасьєв, В. І. М'ясищєв, М. Т. Кузнецов, В. Ф. Прісняков та Л. М. Пріснякова). Класифікацією видів любові займалися такі вчені, як Е. Хатфільд, А. Афанасьєв, Р. Мей, Е. Фромм, Т. Кемпер, С. Уотс та П. Стеннер, Джон Алан Лі, Роберт Дж. Стернберг та інші. Найбільш відома систематизація типів любові належить канадському психологу і соціологу Джону Алану Лі. Він описав шість типів любові, означивши їх грецькими термінами: агапе, сторге, прагма, манія, людус і ерос. Вони частково залежать від темпераменту людини, хоча має значення й рівень її духовної зрілості та виховання:

1. Любов-агапе зосереджена на «ти», вона сповнена альтруїзму й обожнювання, вона терпляча, добра, постійна й емпатійна. Той, хто любить так, готовий пробачити все. Агапе заснована на традиційному християнському погляді й асоціюється з Ісусом Христом.

2. Любов-сторге – міцний і стійкий тип любові, яка схожа на материнську ніжність, розуміння, опіку, заступництво. Вона витримує будь-які випробування, може перенести навіть довгу розлуку (давнім прообразом сторге є любов Пенелопи й Одиссея).

3. Любов-прагма – врівноважена й в певному сенсі «практична» любов. Прагма – це не лише тип любові, а й спосіб її здобуття: люблячий підбирає партнера, виходячи з добре продуманих вимог до нього. Коли відповідний кандидат знайдений і досягнуте взаєморозуміння, прагмічна любов розвивається в більш сильне і глибоке почуття.

4. Манія – бурхливе й всеохопне почуття. Воно асоціюється з божевільям і сум'яттям. Закоханий постійно охоплений прагненням «вимагати знаків любові та уваги з боку коханого». У цьому стані екстатичні сплески перемежуються із зануреннями у відчай. Таке відчуття подібне до «американських гірок»: круті запаморочливі підйоми і спуски ведуть до раптового й стрімкого завершення стосунків.

5. Людус – різновид почуття, яке нагадує флірт. За цією схемою коханці легко втягуються в гру та, як правило, не вимагають один від одного будь-яких серйозних зобов'язань.

6. Ерос – тип кохання, який ґрунтується на фізичному потягові й має потужний сексуальний магнетизм. Еротичне кохання швидко спалахує, однак триває недовго і швидко згасає. У деяких випадках воно може перетворитися на глибоке, тривале почуття.

Упродовж століть над глибинами цієї цінності розважали також філософи, богослови, письменники, поети, однак ця тема й досі залишається невичерпною, завжди актуальною і цікавою. Американський психолог і психоаналітик Е. Фромм писав: «Без любові людство не проіснувало б жодного дня» [5]. Подібно про животворну силу любові висловлювався і французький письменник Ф. Моріак, пишучи: «Якщо в тобі не буде любові, багато людей поруч із тобою помруть від холоду». Із тривогою спостерігаючи за тим, як серед сучасної молоді зростає кількість осіб, які, втративши життєві орієнтири, зійшли на манівці, педагоги, соціологи, психологи окреслюють це явище як трагічний «продукт» дефіциту любові в сім'ях та інших соціальних середовищах.

Слово «любов» неоднозначне. У тлумачних, енциклопедичних, філософських і психологічних словниках «любов» визначається через такі поняття, як «почуття», «ставлення», «стан психіки», «прагнення», «потяг», «емоція», «схильність». У всіх дефініціях любові підкреслюється така її характеристика, як спрямованість: деякі поняття, через які трактується любов, самі по собі припускають наявність суб'єкта та об'єкта, в низці визначень спрямованість підкреслюється підрядними конструкціями. У багатьох інтерпретаціях містяться фактори, які зумовлюють виникнення любові: сексуальні інстинкти,

статевий потяг, подяка за турботу, звичка співжиття, взаємна симпатія, близькість. У деяких визначеннях підкреслюються такі характеристики любові, як інтенсивність і стійкість.

Психологічний словник трактує любов як високий ступінь емоційного позитивного ставлення, що виділяє об'єкт з-поміж інших і ставить його в центр життєвих потреб та інтересів суб'єкта (любов до батьків, до дітей, до музики, літератури, тварин і т. ін.). Отже, любов – інтенсивне, напружене і стійке відчуття суб'єкта, фізіологічно зумовлене сексуальними потребами, виражається в соціально сформованому прагненні бути з максимальною повнотою представленим у життєдіяльності іншої людини таким чином, щоб розбуджувати в ній потребу у відповідному почутті такої ж інтенсивності, напруженості й стійкості [7].

У християнській релігійній традиції поняття любові виявляється ширшим за обсягом, ніж у сучасній психології. Воно як поняття ширше за обсягом, ніж знання, і ширше за змістом, ніж феномен віри. Крім того, любов у християнській традиції багатовимірна, точніше, – чотиривимірна. Так, у «Посланні до Ефесян» говориться: «і щоб Христос вірою оселився у серцях ваших, а ви, закорінені й утверджені в любові, спромоглися зрозуміти з усіма святими, яка її ширина, довжина, глибина і висота» [2, III, 17 – 19]. Тут уже йдеться про чотиривимірний феномен любові, розуміння якого утруднене через обмеженість тривимірного сприйняття людиною фізичної реальності. Отже, вища форма прояву любові трансцендентна, метафізична. Зрештою, на таких феноменальних іпостасях, як віра, надія і любов, тримаються всі християнські заповіді. Афанасій Олександрійський [Т. 5, С. 483], Григорій Богослов [Т. 5, С. 445], Климент Олександрійський [Стромати 4, С. 22], Григорій Ніський [Т.2, С. 443] стверджували, що Бог є любов, і хто перебуває в любові, перебуває в Бозі, і Бог у ньому, тому кожен, хто любить, родився від Бога і знає Бога. Якщо людина дійсно повірить, що вона творіння, яке постало з акту Божої могутності, з надміру Господньої любові та є подібною до Творця, то ця істина не лише надаватиме сенс її життю, але й окреслить способи й засоби його реалізації. Ось чому так важливо у виховній роботі зі студентською молоддю передовсім плекати й розвивати почуття любові як епіфеномену людського буття.

Отже, важливим засобом виховання студентів є моральний закон, що був даний Всевишнім і викладений у десяти заповідях, які відзначаються гідністю, святістю й чистотою. Ісус Христос, узагальнивши їх, звів до двох фундаментальних методологічних тез: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою. Це найбільша й найперша заповідь. А друга співзвучна з нею: «Люби свого ближнього, як самого себе. На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять» [2, Мт., 22:36-40]. Любов є необхідною умовою вічного життя, тобто спасіння, а також необхідною умовою миру й щастя на землі. Безцінними вартостями є й віра, й надія, але «найбільша з них – любов», – каже святий апостол Павло [2, 1 Кор., 13, 13].

Аналізуючи заповідь «Возлюби Господа Бога свого всім серцем своїм, усією душею своєю і всією думкою своєю», насамперед звертаємося до постаті Ісуса Христа. Значну увагу приділяємо дослідженню способу життя та особистісних якостей Ісуса як живого прикладу для наслідування в процесі самовиховання студентів, що корелює із сучасними вимогами до гуманістичної особистості педагога-вихователя. Гуманізм Ісуса зробив його піднесено цілісною особистістю, наділеною досконалими здібностями. Його людські якості є тими рисами, на яких може базуватися мотивація до розвитку гуманістичних якостей у студентів. Однак «наслідування Христа не можна розуміти як копіювання земного життя Його. Це є наслідування духу Його життя і вчення, що відбиті в першу чергу в св. Євангелії» [3]. Наслідуючи Ісуса Христа, кожен повинен виконувати своє призначення, відповідально ставитися до своїх обов'язків, розвивати здібності та задатки, творити власний дух.

Важливо усвідомити, що найвищим елементом і фактором фундаментальної любові є готовність до самопожертви й жертви задля відкритої та означеної цінності – передусім особистісної. Е. Фромм, зокрема, наголошує, що коли віддаємо спочатку якусь вартісну частинку себе, а згодом і всього себе, то це, власне, і є вершиною справжньої любові. При

цьому він цитує Євангеліє від св. Йоана: «Ніхто не спроможний любити більше, ніж тоді, коли він за своїх друзів своє життя віддає»[5]. На таку жертву пішов Ісус, тобто віддав усього себе за грішних людей, засвідчивши тим самим, що полюбив їх найвищою і найбільшою любов'ю: «... Полюбив їх до кінця» [2, Йо. 13, 1].

У головній заповіді йдеться не лише про любов до Бога, але й про любов до ближнього, що на перший погляд може здатися якоюсь мірою збитковою порадою, оскільки ігнорується любов до далекого, тобто до всіх. Але це тільки на перший погляд. Насправді ж тут спеціально «поставлений акцент на ближньому», оскільки кожен з нас стикається у взаєминах із близькими як безпосередніми співучасниками буття; зазвичай саме від них ми отримуємо зло та страждання. Із далекими ж реально ми не стикаємося, а тому акцентувати увагу на любові до них неефективно. Треба полюбити того, хто поруч з тобою, хто, можливо, на твою доброту відповідає злом через свою духовну спустошеність. Любячи того, кого любити начебто немає за що, людина перевищує себе, свій егоїзм і перериває ланцюжок породження зла злом, який діє за принципом «подібне породжує подібне».

Один із основоположних сучасних методологічних принципів гуманізації виховання конкретизує цю християнську заповідь: «Дитина повинна отримувати щоденну дозу безумовної любові від свого вчителя, що передбачає позитивне ставлення до її особистості» [6, с. 321]. Гуманістична педагогіка вбачає в молодій людині високорозвинену сутність, яка потребує лише допомоги, методичного супроводу задля успішної самореалізації в майбутньому. Засадничими постулатами гуманної освіти є заклики до створення можливостей для саморозвитку студентів, до створення необхідних умов для прояву їх здібностей, а не диктату з боку дорослих щодо шляху їхнього формування. Від гуманізації освіти значною мірою залежить інтелектуально-творчий потенціал особистості. Саме тому гуманітарна підготовка молоді повинна спрямовуватися на розвиток індивіда як активного й вольового суб'єкта, а також на збереження цілісності та гармонії внутрішнього світу людини.

Педагоги у вищій школі повинні, зокрема, усвідомлювати, що студенти володіють своїми власними силами й здібностями, прагнуть до індивідуального зростання, а не дошаблонів, що утвердилися в традиційній системі освіти. Зрештою глобалізаційні процеси також створюють певні загрози уніфікації, трафаретного розвитку особи. Уже сьогодні можна спостерігати за кардинальною зміною світогляду, психіки та способу мислення мільярдів людей, змушених включатися в життя «інформаційного простору». Відбувається так звана «масифікація» (поняття Г. Груць) свідомості. Протидіяти уніфікації особистості молоді людини за єдиним шаблоном потрібно за рахунок вивіщення духовної енергії особистості, потужної енергії любові, усвідомлення ідеї безумовної любові як підмурівка духовного розвитку особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боришевський М. Й. Духовність – міра зрілості особистості // Педагогічна газета. 2006. № 1. С. 3.
2. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Завіту. К.: Нове життя, 1992. 1087 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 191 с.
4. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Х: КСД, 2016. 160 с.
5. Фромм Е. Мистецтво любові. Х : КСД, 2017. 192 с.
6. Шевченко Т.Т. Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах. Вінниця, 2002. 430 с.
7. Duvnuj. Любов чи кохання? URL: <http://webcommunity.org.ua/2011/05/20/lyubov-chy-kohannya/>, 20.05.2011. Назва з екрана.

УКРАЇНСЬКІ ІМЕННИК: СТАНОВЛЕННЯ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ

Оксана ВЕРБОВЕЦЬКА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Вероніка ГЛАДЬ

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Особове ім'я – це однопоколінна індивідуальна назва, яка надається людині при її народженні і під якою вона відома упродовж усього життя в суспільстві [9, с. 35]. Ім'я не виражає суті денотата, а тільки називає його, виділяючи із групи подібних, виступає своєрідним знаком особи. Воно позначає людину своїм звучанням, а не змістом того слова, від якого воно походить [6, с. 5–6].

Будучи індивідуальним знаком, – вважає Л. Белей, – власне ім'я завдяки низці своїх специфічних ознак (частовживані імена належать до найчастотнішої лексики; власне ім'я за певних обставин може заступати саму найменовану особу; має здатність акумулювати і зберігати значну культурно-історичну інформацію; за його допомогою можна виразити своє ставлення до найменованої особи) набуває особливої суспільної ваги [2, с. 7].

Польська дослідниця М. Малець відзначає: «Особові імена є категорією універсальною. Виступають вони в різних культурах від стародавності до часів сучасних у примітивних народів і в високорозвинених суспільствах. Є мовними знаками, лексемами зі своєрідними рисами й основною функцією – позначення індивідів і їх репрезентації. У рамках кожного суспільства вони функціонують як категорія ономастична, зумовлена, з одного боку, правилами природної мови, з іншого – сферою вірувань, моральності і емоцій... Власні імена є частиною юридично-звичаєвої традиції кожного суспільства» [10, с. 7].

Імена давніх слов'ян стали предметом вивчення відомих ономастів: М. Малець, Я. Свободи, Т. Скуліни; найдавнішу антропонімію українського етносу досліджували Л. Гумецька, Р. Керста, М. Демчук, М. Сенів та ін. Імена слов'ян зафіксовані у словниках М. Пачича, М. Морошкіна, Г. Гінкена, М. Гркович, М. Тупикова, П. Чучкита ін.

Відомо, що примітивним стадіям розвитку суспільства властиві антропонімії системи, які включають лише один компонент. «На початковій стадії своєї еволюції однойменні системи, – вважає Т. Мілевський, – були паралельні до мовних систем, тобто первісне слово, суфіксальна форма, група означення чи вербальне речення тоді ще могли бути вжиті в функції імені» [11, с. 102]. Системи ці не були довговічними, оскільки не виконували номінативної функції. Такі слова і цілі їх групи «стають іменами, зривають етимологічні зв'язки, перестають означати те, що означали в мові, перестають відповідати класам явищ і починають означати поодиноких людей» [11, с. 102]. Таким чином, у антропонімії системах власними особовими іменами могли бути будь-які слова чи мовні конструкції, наявні в мові. Тоді з'являються перші неузгодженості у призначенні антропонімії та мовної систем, відбувається процес деетимологізації назв.

Серед різних індоєвропейських антропонімії систем слов'янська є наймолодшою, бо в ній деякі імена й досі не втратили ще повністю свого апеллятивного значення. Утворення механізму відтворення онімів починається в кінці середніх віків (XIV–XV ст.), з появою багатоіменних систем [11, с. 104].

Імена – антропонімії клас, який зазнав відчутних історичних змін. Найдавнішим етапом в історії розвитку імен українців є дохристиянський період. До прийняття християнства наші предки використовували слов'янські автохтонні імена, які дослідники поділяють на складні (композиції), скорочені (відкомпозиції) та прості (відапеллятивні) імена.

Нині є всі підстави стверджувати, за словами Л. Белей, що в доісторичні часи українська система власних імен мала рідну мовно-культурну базу. Слова, які завдяки онімізації набували статусу власного імені, з походження були слов'янськими, хоча генеза багатьох з них могла сягати й праіндоєвропейської доби [1, с. 16]. Дохристиянські імена слов'ян становили відкриту систему, і тому визначити їх кількість практично неможливо. Ю. Карпенко припускає, що українці мали понад сто тисяч дохристиянських імен [3, с. 9].

Історія розвитку категорії особового імені дозволяє прослідкувати зміну функції цього антропоніма. Так, первісні імена виконували такі ж функції, як і сучасні прізвища. Вони відображали властивості людей, фізичні недоліки, особливості мови, порядок появи у сім'ї (*Береза, Буян*) [5, с. 14]. М. Малец відзначає, що імена здавна мали ще й емоційне забарвлення – з огляду на функції захисту чи відлякування, побажання; пізніше – через зв'язок зі своїми святими патронами [10, с. 70 – 71]. До сьогодні ще остаточно не розкрито етнографічно-побутової суті так званих некалендарних чи нехрещених, автохтонних слов'янських власних імен, їхнього, на ті часи, забобонного чи містичного призначення [8, с. 8-9]. Проте з виникненням канонізації «власні імена відмежовуються від прізвищ, стаючи класом фіксованих слів» [7, с. 64].

Власне заміна одночленної системи іменування зумовлена, у першу чергу, розвитком суспільних відносин, які вимагали більш точної ідентифікації особи, а її характеристика, акцент на стосунки між членами колективу, відношення до світу відходили на другий план. «Одночленна система іменувань можлива лише на первісних стадіях розвитку людства, у невеликих примітивно організованих колективах, де для розрізнення окремих членів колективу вистачає лише одного індивідуального імені або клички. Такі умови існували за первісно-общинного ладу і припинилися з його розкладом та виникненням класового суспільства, з розвитком племінних об'єднань і особливо з виникненням державності» [8, с. 127]. Унаслідок зміни структури суспільства та відносин між його членами «важливим стало не тільки назвати особу, але й ідентифікувати, визначивши її місце щодо інших членів соціуму». С. Пахомова зазначає, що «зовнішні стосовно мови фактори вимагали від антропосистеми трансформуватися таким чином, аби за її допомогою можна було встановити зв'язок поколінь та належність до певної родини» [4, с. 17].

Поява багатокомпонентної антропонімійної системи була зумовлена «грецьким впливом», бо у них, за твердженням О. Суперанської, ще від античної доби в була складна ідентифікаційна система, що спричинила і у слов'ян появу іменування за батьком [6, с. 65]. М. Худаш вважає, що появу патронімів «треба шукати ще в глибокій давнині на стадії виникнення і розвитку патріархату, патріархальної сім'ї» [8, с. 127].

Дво- та тричленні системи номінації особи були спричинені також і прийняттям Київською Руссю християнства. З кінця X ст. до антропонімних варіантів іменувань додалися і християнські імена. Проте слов'яни не перейшли на новітні іменування в цілому, а залишили для побутового вжитку старі поганські імена. Такий «слов'янський звичай (названий з прийняттям християнства поганським) надавати дітям нехрещені, народні слов'янські імена, існував подекуди майже до XVIII ст.» [8, с. 127]. З прийняттям християнства первісні імена поступаються хрещеним і переходять у розряд індивідуальних прізвищ. «Історичний факт антропонімійного дуалізму говорить про те, що за умов його існування, особливо в пізніші часи, про одноймення можна говорити як про якесь реліктове, випадкове явище вузьколокального характеру» [8, с. 127].

Прийняття християнства відчутно змінило цей антропонімний клас: з'являються запозичені, чужі, незрозумілі іншомовні імена. У час, коли давньослов'янські імена витіснялися християнськими, а християнського імені виявлялось замало для ідентифікації особи, виникала необхідність додаткового іменування і давні імена почали виконувати функцію прізвищ, створюючи в антропонімії період двоіменності.

Довгий час християнські імена співіснували паралельно з давніми слов'янськими автохтонними іменами, але з часом останні вийшли з ужитку, зберігаючись тільки в основах сучасних прізвищ та прізвищ.

Формування сучасного офіційного іменника українців відбувалося в руслі творення нової української літературної мови. Чужі запозичені імена, принесені в процесі християнізації, у канонічній формі «не вписувались у генеральну лінію розвитку нової української літературної мови на народнорозмовній основі», тому вибиралися варіанти, які могли претендувати на статус офіційних: мали за формою відповідати структурним особливостям української мови, могли мати звичний ареал поширення і бути емоційно нейтральними [1, с. 35].

Отже, власні особові імена – це слова, функціонування яких, як і усіх власних назв, залежить від різних лінгвальних і позалінгвальних факторів, тому вони підпорядковані як мовним законам, так і соціально-історичним, історико-культурним, юридичним та іншим закономірностям.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белей Л. О. Ім'я дитини в українській родині. Харків: Фоліо, 2011. 283 с.
2. Белей Л. Українські імена колись і тепер. К.: Темпора, 2010. 128 с.
3. Карпенко Ю. Традиції та новаторство в розвитку українського іменника. *Мовознавство*. 2009. № 3–4. С. 9.
4. Медвідь-Пахомова С. М. Екстралінгвальні фактори в контексті розвитку слов'янських антропосистем: навч. посібн. Ужгород: УжНУ, 2003. 72 с.
5. Справочник личных имен и народов РСФСР / под ред. А. В. Суперанской. М.: Рус. язык, 1987. 3-е изд., испр. 656 с.
6. Суперанская А. В. Современный словарь личных имён: Сравнение. Происхождение. Написание. М.: Айрисс-пресс, 2005. 384 с.
7. Суперанская А. В. Структура имени собственного (фонология и морфология). М., «Наука», 1969. 206 с.
8. Худаш М. Л. 3 історії української антропонімії. К.: 1977. 236 с.
9. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття: монографія. К.: ТОВ «Папірус», 2008. 671 с.
10. Malec M. Imię w polskiej antroponimii i kulturze. Kraków: DWN, 2001. 135 s.
11. Milewski T. Słowiański eimiona osobowenatle porównawczym. *Z polskich studiów slawistycznych*. Ser. 2. Warszawa, 1963. 142 с.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ПРАКТИКАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Ірина ТИМКІВ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Багатогранність поняття демократії та його впливу на виховання майбутніх поколінь не викликає сумніву. Його можна розглядати у двох значеннях: як форму внутрішнього устрою суспільної організації або політичну спрямованість в основі якої – влада народу.

Поява поняття демократії пов'язана із Стародавньою Грецією, де вона визначалась як особлива форма організації держави, за якої влада належить не одній особі, а усім вільним громадянам полісу. Цікаво, що такі відомі грецькі мислителі як Арістотель і Платон визначали демократію як гіршу форму правління, у порівнянні з аристократією та монархією.

Актуальними для нашого дослідження є міркування Платона, в яких автор намагається простежити взаємозв'язок між суспільним ладом та освітою. Одне з основних завдань освіти, на думку автора, має полягати у виявленні природних нахилів індивідів та розвитку їх для суспільного добра [2, с. 74]. Освіта безпосередньо ґрунтується на моделях, що їх породжують інституції, звичаї та закон. Тільки у справедливому суспільстві можна забезпечити належну освіту, і тільки ті, що мають відповідно вихований розум, здатні пізнати мету й правильно застосувати принципи речей [2, с. 75].

На взаємозв'язку та взаємообумовленості між освітою та демократією наголошував американський філософ та педагог Дж. Д'юї: демократичне суспільство мусить забезпечувати такою освітою, яка б орієнтувала індивідуальні інтереси в русло соціальних взаємин, скеровуючи особу, її звички та мислення на захист суспільних змін, але не на хаос [2, с. 82].

Французький мислитель Ж.-Ж. Руссо доводив, що єдиним джерелом та верховним носієм влади у державі є народ. Обґрунтована видатним мислителем ідея народного суверенітету стала вихідним принципом у теорії демократії. Згодом до цих принципів додалися наступні: ідея представництва (Ш. Монтеск'є), виборність органів влади, громадянський консенсус, мажоритаризм, дотримання та охорона інтересів меншості, участь народу у здійсненні державної влади, поділ державної влади, рівність та свобода, політичний

та ідейний плюралізм [5, с. 335–337]. Означені авторами поняття стали основоположними чинниками системи демократичного виховання багатьох країн.

Відмий англійський філософ Карл Поппер вважав демократію не тільки неможливою, а й недоцільною [5, с. 337]. Частково це пояснюється суперечністю між ідеєю народовладдя і неможливістю її практичного здійснення.

Автори Оксфордського політичного словника у визначенні поняття демократії звертають увагу на ряд важливих питань: кого вважати за «народ» і що таке його «більшість»?; чому більшість повинна керувати меншістю (якщо взагалі повинна)?; пряма чи представницька демократія?; демократія – це лише врядування більшістю чи є інші риси, які становлять необхідний елемент її визначення? [3, с. 174–176]. Автори підсумовують, що краще обмежити демократію самим урядуванням більшістю та вважати, що толерантність, зміцнення прав і т.ін. – лише передумови демократії, а не її складові елементи [3, с. 176].

Доречною є теза німецького автора Б. Гуггенбергера, яка має для нас методологічне значення: «будь-якій концепції демократії, що задовольняє сучасні стандарти науки, необхідно бути достатньо комплексною і одночасно гнучкою... Теорія демократії не може обмежувати себе одним з яких-небудь завдань (співучасть чи ефективність, свобода чи рівність, правова чи соціальна держава, захист меншості чи влада більшістю, автономія чи авторитет); навпаки, вона повинна комбінувати якомога більшу кількість тих уявлень про ціль, які викристалізувалися у західній філософії демократії, а також демократичній практиці і виявилися соціально значимими... потрібна теорія демократії, яка постійно визначає свою реальність, але ніколи не втрачає її з виду» [1, с. 7]

Сучасна українська держава обирає певний тип демократії шляхом розв'язання дилем, що стосуються її географічного положення, політичної ситуації, людського ресурсу, історії та історичної пам'яті. Сучасну українську демократію характеризують як таку, що лише формується і не має, власне, ні соціальної, ні політичної, ні ціннісної основи [4]. Такою основою, на нашу думку, може стати спільна історична пам'ять українського народу. Саме у ній можемо віднайти ознаки ідентичності українського народу, тривалі державотворчі та демократичні традиції українців. Історична пам'ять може виступати потужним засобом легітимації та делегітимації.

Залучення демократичних традицій у всі сфери суспільного життя, в тому числі й освітню, є вимогою часу. Можемо констатувати, що в історичній пам'яті українського народу збережено давні демократичні традиції. Одне із завдань сучасної школи – допомогти учням ретранслювати ці спогади, скласти цілісну картину минулого українського народу.

Таким чином, майбутнє сучасної демократії перебуває у нерозривному зв'язку не лише з політичною сферою суспільного життя, а й з економічною, соціальною та духовною. Виховання демократичної культури серед українського соціуму може бути успішним завдяки залученню інтелігенції до цієї справи та вихованню молоді в дусі демократичних традицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуггенбергер Б. Теория демократии // Политология : хрестоматия / сост. Г. Богданов, Н. Бузуверова, Л. Кольшкіна, М. Мнухин. Магнітогорск : МГТУ ім. Г. И. Носова, 2005. С. 129–133.
2. Д'юї Дж. Демократія і освіта / Дж. Д'юї. Львів: Літопис, 2003. 294 с.
3. Короткий оксфордський політичний словник / [Пер. з англ.]; За ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Основи, 2005. 789 с.
4. Швець В. Особливості становлення демократії та впровадження демократичних цінностей в Україні й світі // Віче. 2010. №17. URL: <http://www.viche.info/journal/2183/>
5. Шляхтун П. Політологія: історія та теорія: Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2010. 472 с.

РОЗДІЛ 5 ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КООРДИНАТАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Галина МЕШКО, Олександр МЕШКО

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Важливим аспектом сталого розвитку суспільства є соціальний, який орієнтований на збереження стабільності соціальних і культурних систем, морально-етичну культуру особистості і суспільства, конструктивний діалог різних культур. Для забезпечення майбутньої стабільності необхідно вже сьогодні внести корективи в систему освітніх цінностей. Особливу увагу необхідно приділити трансформації професійних цінностей учителів.

Формування системи освітніх цінностей починається з особистих і професійних цінностей кожного вчителя. Адже від аксіосфери особистості педагога, його ціннісних орієнтацій залежить становлення системи вартостей і життєвих сенсів учнів, їх готовності до вибору і прийняття рішень в життєвих ситуаціях. Тому особливої уваги потребує формування професійних цінностей майбутніх учителів у контексті узгодження нової етики з традиційною культурою взаємин в системі освіти. Сучасна школа потребує вчителя зі сформованим ціннісним ставленням до педагогічної діяльності, орієнтованого на базові цінності професійної діяльності, здатного створити умови для самовизначення і творчого самовираження учнів.

Аналіз науково-педагогічних досліджень та публікацій свідчить, що проблема цінностей знайшла відображення у працях К. Альбуханової-Славської, І. Беха, М. Боришевського, Т. Бутківської, В. Лісовського, С. Максименка, В. Семіченко, М. Титми, Н. Чепелевої та ін.). Проблемою формування професійних цінностей педагога займалися такі вчені, як С. Бадюл, Ю. Гарієвський, О. Копилова, Н. Кузьміна, Н. Максимчук, С. Мартиненко, Г. Нагорна, Р. Хмелюк, Л. Хоружа та ін.

У науковій літературі професійні цінності трактують як інтегративне особистісне утворення, що охоплює цілі, мотиви, ідеали, установки й інші світоглядні характеристики особистості, які є основою її ціннісних орієнтацій і смислів. Професійні цінності акумулюються в професійній позиції вчителя як системі його дієвих ставлень і визначають аксіологічний характер педагогічної діяльності. Професійні цінності є внутрішнім орієнтиром, що спрямовує професійні дії та вчинки педагога.

Існують різні підходи до класифікації професійних цінностей. В. Сластьонін та Г. Чижакова [3, с. 77 – 78] виокремлюють домінантні (знання, пізнавальна діяльність, пізнавальна активність, спілкування), нормативні (стандарти, моральні норми), стимулювальні (педагогічні методики, технології, засоби контролю) та супутні (спрямовані на якість пізнання: навчальні вміння, розуміння предметів і явищ, що вивчаються) педагогічні цінності.

У контексті нашого дослідження важливою є класифікація професійних цінностей педагога на основі комплексного осмислення педагогічної діяльності, запропонована І. Ісаєвим : цінності-цілі-цінності, що розкривають значення й смисл цілей професійно-педагогічної діяльності; цінності-засоби – цінності, що розкривають значення способів і засобів здійснення професійної діяльності; цінності-ставлення – які розкривають значення й сенс ставлень як основного механізму функціонування цілісної педагогічної діяльності; цінності-знання – розкривають значення й сенси психолого-педагогічних знань під час здійснення професійної діяльності; цінності-якості – цінності, які розкривають значення й

сенс властивостей особистості вчителя, що виявляються в спеціальних здібностях (здатність до творчості, до проектування власної діяльності й передбачення її результатів) [1, с 117 – 119]. Ця класифікація дає змогу виявити невикористані можливості та визначити механізми і шляхи формування системи ціннісних орієнтацій майбутніх учителів.

Педагог, який не може визначити свої особисті та професійні цінності, не зможе сформулювати ціннісні орієнтації своїх учнів. Ієрархію життєвих цінностей майбутніх учителів дало змогу виявити проведене нами дослідження. Завдання стосувалося побудови кожним студентом-учасником обстеження діаграми, на якій визначалося місце в їхньому житті певних цінностей в ієрархічній залежності (благополуччя; успіхи в житті; успіхи в професійній діяльності; здоров'я; навчання в університеті; творчість; гроші; дім; друзі; захоплення). Дослідженням було охоплено 84 студенти 4 курсу педагогічних спеціальностей. На вершині побудованих діаграм (10 – вища оцінка, 1 – нижча, 0 – відсутність прояву) знайшли місце такі цінності (подаємо середні значення): благополуччя (10 балів), успіхи в житті (10 балів), гроші (9 балів), здоров'я (8 балів), дім (7 балів), навчання в університеті (6 балів), друзі (5 балів), захоплення (5 балів), творчість (4 бали), успіхи у професійній діяльності (7 балів). Засвоєння кожним студентом системи професійних цінностей становить основу їх професійного становлення і соціалізації.

Оволодіння цінностями професії вчителя в освітньому процесі є можливим за виявлення і створення таких психолого-педагогічних умов, за яких такі цінності набувають значущого системного характеру і справляють регуляційний вплив на самостійність особистості [2, с. 641]. Тому процес формування професійних цінностей передбачає: орієнтацію в педагогічній дійсності і набуття професійних знань, умінь та навичок; застосування набутих знань та навичок на практиці; створення власної системи професійних цінностей на основі загальноприйнятих і загальнолюдських.

На етапі підготовки в закладі вищої освіти на професійні цінності майбутніх учителів впливають: професійно-педагогічна позиція викладачів; ціннісні орієнтації студентської групи; корпоративна культура закладу вищої освіти та вся система ставлень суб'єкта до майбутньої професії, що цілеспрямовано формується. Важливу роль в означеному аспекті відіграє залучення студентів до науково-дослідницької, громадської та волонтерської діяльності, функціонування психологічно безпечного розвивального освітньо-наукового середовища закладу вищої освіти.

Отже, процес формування професійних цінностей майбутніх учителів детермінований стратегічними завданнями реформування системи освіти на основі прогресивних концепцій навчання і виховання, інноваційного характеру діяльності сучасної школи. Зі зміною соціальних умов життя, розвитком потреб суспільства й особистості трансформуються і педагогічні цінності. Професійні цінності надають стійкості особистості педагога, визначають принципи його поведінки, спрямовують інтереси і потреби, регулюють мотиваційну сферу. Для вчителя професійні цінності є критерієм оцінки педагогічної дійсності, поведінки інших людей та й самого себе. Сформованість професійних цінностей майбутніх учителів забезпечує відповідальне ставлення до професійної діяльності, спонукає до педагогічної творчості, сприяє інтеграції та чіткому оформленню у свідомості студента аксіологічної моделі майбутньої професійної діяльності, становленню професійно-педагогічної позиції. Професійні цінності педагога слугують орієнтирами його соціальної та професійної активності, спрямованої на досягнення гуманістичних цілей. Ефективно з майбутніми поколіннями буде працювати лише той учитель, котрий орієнтований на цінності гуманістичної педагогіки та освіти для сталого розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Исаев И.Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя. М.: Академия, 2002. 188 с.
2. Максимчук Н.П. Професійні ціннісні орієнтації майбутнього вчителя в системі особистих ціннісних орієнтацій. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових

праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2011. Випуск 12. С. 635-642.

3. Слостенин В.А., Чижакова Г.И. Введение в педагогическую аксиологию: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2003. 192 с.

ВИКЛАДАЧ УНІВЕРСИТЕТУ ОЧИМА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ – З ДОСВІДУ ХНПУ ІМЕНІ Г.С.СКОВОРОДИ

Світлана ЗОЛОТУХІНА

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Вимушене провадження дистанційного навчання в українських закладах освіти, спричинене карантинними заходами у березні – травні 2020 року актуалізувало проблему місії і ролі викладача закладу вищої освіти. Ціннісні орієнтири зміщено у формат відео-, аудіо-взаємодій в синхронному і асинхронному режимі. Виникла нагальна потреба поширення нових способів конструктивної педагогічної взаємодії. Прикладом можуть стати педагогічні бієнале. Це – формат знайомства з новим викладачем, чи представлення досягнень уже знаного педагога. Бієнале – це презентування фотовиставки робіт здобувачів освіти, фото і коментарів із офіційних веб-сторінок освітнього закладу, соціальних мереж. Фотозвіти, фотокоментарі наразі надзвичайно популярні. Студентська молодь захопливо вивчає і поширює інформацію, подану візуальними засобами. Тому сама ідея використання в педагогічному аспекті бієнале не потребує доказу актуальності.

Пропонуємо для прикладу аналіз роботи кураторів академічних груп Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, факультети іноземної філології, юридичний.

Метою проведення серії педагогічних бієнале визначено: сприяти утвердженню високого соціального статусу професії педагога, викладача, формувати здатність конструктивно використовувати сучасні засоби візуалізації для імплементації положень наукової і професійної педагогічної етики, умінь аналізувати рівень педагогічної майстерності викладачів; створювати умови для педагогічного самовизначення здобувачів вищої освіти під час розроблення індивідуальної освітньої траєкторії, використання знань психолого-педагогічних курсів в особистісному і професійному зростанні. На потребу часу під час карантинних заходів особливо значимим вбачаємо роботу щодо піднесення ролі і соціальної значимості виховання поваги до викладачів, усіх педагогічних працівників закладів освіти.

Крім того, педагогічне бієнале передбачає опору на розвиток аналітичних здібностей здобувачів освіти, педагогічного світогляду, спостережливості тощо.

Педагогічне бієнале передбачає підготовчу роботу: за два тижні до проведення педагогічного бієнале здобувачі освіти виконують послідовно таку завдання практичного змісту (індивідуально, парно або у мікро-групах). Перше. Визначають групу викладачів, персони яких будуть представлені на бієнале. Слід виважено підійти до цього завдання, аргументувати вибір і усвідомлювати значимість дотримання наукової і професійної етики. Друге. Здобувачі освіти розподіляються на підгрупи по 2-3 особи для виконання завдання: підготувати матеріал (три питання педагогічного змісту, літературно-педагогічна обробка результатів інтерв'ювання, підбір чи виконання актуальних фото викладачів, які якнайповніше розкривають їхнє педагогічне кредо) для проведення бліц-інтерв'ю на тему «Моє педагогічне кредо». Третє: здобувачі освіти проводять поточний аналіз виконаної підготовчої роботи, корегують отримані результати, визначають формат представлення інформації.

Наступний етап – проведення власне самого педагогічного бієнале. Орієнтовний план пропонуємо такий.

Хід проведення

1. Організаційна частина.

Ведучий 1: Відомий педагог, просвітник XIX століття Олександр Духнович писав: «Першою і найбільш потрібною учителеві якістю хай буде доброчесність. Бо він є дзеркалом, дивлячись в яке, юнаки бачать весь розквіт доброчесності... Отже, хай буде учитель дзеркалом добрих звичаїв, і чого вчить або вчити збирається, те саме, як на зразкові хай показує на самому собі» [1].

Ведучий 2: Педагогічне бієнале присвячуємо особистості педагога, викладача університету. Те, як виглядає викладач нашого педагогічного університету очима студентських фотооб'єктивів і тезисних конспектів, ми пропонуємо на Ваш розгляд.

2. Представлення фотовиставки і результатів блиц-інтерв'ю.

Звіт підгрупи 1. «Ми обрали категорію педагогів, чиє кредо можна виразити у вислові письменника і педагога – прибічника теорії вільного виховання Льва Толстого: «Якщо вчитель має тільки любов до справи, він буде добрим учителем. Якщо вчитель відчуває тільки любов до учня, як батько, мати, він буде кращим за того вчителя, який прочитав усі книжки, але не відчуває любові ні до справи, ні до учня. Якщо учитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він – досконалий учитель» [1].

Демонстрування фото і результатів блиц-інтерв'ю.

Звіт підгрупи 2. «Ми обрали категорію педагогів, чиє кредо можна виразити словами відомого німецького педагога, організатора педагогічних навчальних закладів Адольфа Вільгельма Дістервега: «Тільки рішуча людина, енергійна, з твердим характером, така, що знає, чого вона хоче, чому вона хоче і які засоби ведуть до виконання її волі, - тільки така людина може виховати рішучих, енергійних, сильних характером людей» [1].

Демонстрування фото і результатів блиц-інтерв'ю.

Тренінг.

Ведучий.1 А зараз ми пропонуємо нашим гостям спробувати себе у ролі здобувачів освіти, а студент нашої групи спробують показати ідеальну модель поведінки викладача в різних педагогічних ситуаціях, які можуть виникати в аудиторії чи під час дистанційних навчальних взаємодій.

Ситуація перша. Студенти групи готові до заняття, активні, діяльні. Але викладач стомлений, у нього це третя пара після засідання кафедри, яке тривало більше двох годин.

Ситуація друга. Студенти групи не готові, але активні і мають почуття гумору, тому намагаються відволікати увагу викладача обговоренням злободенної цікавої усім новини.

Ситуація третя. Студенти групи розділилися на два табори. Перші – дисципліновані і готові працювати на занятті. Другі – бойкотували проведення заняття з певних причин.

Гра-моделювання.

Перш, ніж завершити наше педагогічне бієнале, пропонуємо наздогад створити образ ідеального викладача нашого університету.

Пропонуємо нашим гостям вибрати по одному аркушу з іменниками, дієсловами і прислівниками, і скласти речення-характеристику ідеалу викладача.

Зачитування речень

3. Підсумкова частина.

Ведучий 1: Шановні педагоги, наші наставники. У Ваших руках дзеркало. Погляньте в нього, усміхніться. Ми Ваше відзеркалення. Ми прагнемо творити педагогіку добра і розуму, як Ви. Хоча ми недосконалі, і зморшки смутку Ваших очей – нам серйозне зауваження.

Ведучий 2: На прощання даруємо усім віднайдений вислів мудрого педагога: Талант виховання, талант терплячої любові, повної відданості, відданості хронічної, рідше зустрічається ніж усі інші. Його не може замінити жодна пристрасна любов матері, жодна сильна доказами діалектика».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Хрестоматія з історії педагогіки: в 2-х т. Харків : ХНАДУ, 2011. Т. 1 – 2.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ВИХОВАННІ ТА ОСВІТІ ШКОЛЯРІВ «НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ»

Микола МОСКАЛЮК, Наталія МОСКАЛЮК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Сьогодні особливого значення набуває освіта, що ґрунтується на цінностях, як об'єкт досліджень, як орієнтир для змін в національних освітніх системах і як результат освітньої діяльності. В Україні здійснення «освіти на основі цінностей» не є чимось принципово новим незважаючи на те, що домінування псевдоцінностей блокувало розвиток України упродовж десятків років. На сучасному етапі цінності є питанням виживання як для всієї української нації так і для окремої особистості – пошуком сенсу життя у кризовий період. У час швидких і радикальних змін людям треба опертися на якісь фундаментальні чинники з тим, щоб на їх базі наповнити сенсом своє життя. Відтак, особливого значення набувають цінності як на рівні окремої особистості, так і суспільства та нації в цілому.

Провідні філософські та теоретичні концепції, відбір і реалізація провідних цінностей в українській освіті відображено у працях В. Андрущенка, Т. Дмитренка, І. Зязюна, С. Клепка, П. Кононенка, В. Кременя, В. Огнев'юка, О. Сухомлинської, Н. Ткачової та ін. У Європі рух за здійснення «освіти на основі цінностей», започаткований колишнім директором школи Оксфордшир (OxfordshireSchool) Нілом Хоуксом (NeilHawkes), стає потужнішим, більше шкіл приєднуються до цього руху. Ціннісна спрямованість національної освіти знаходить своє відображення в державних стандартах, нормативно-правових актах, покликаних забезпечувати неухильне дотримання принципів гарантування свободи педагогічної діяльності; моделях і технологіях всебічного розвитку, виховання та соціалізації особистості [2, с. 30].

В усьому світі, як і в Україні, сучасні діти значно відрізняються від інших поколінь. Їхні погляди, спосіб життя, залежність від інформаційних технологій, соціальних мереж різко відрізняються, для них немає розмежування між роботою, навчанням і відпочинком. Життя для них – це постійне пізнання нового, гра, розвага і, звичайно, – фінансове забезпечення, яке не поділяю погляди старших поколінь. Важливе місце в становленні дитини належить саме сім'ї і школі. Школа впливає на формування дитини як особистості, її громадянську позицію та моральні якості, на виявлення бажання вчитися і чи зможе вона навчатися упродовж життя. Саме тому випускник «нovoї школи» повинен бути цілісною особистістю, усебічно розвиненою, здатною до критичного мислення, приймати відповідальні рішення, поважати гідність і права людей, розвиватися, конкурувати на ринку праці, бути патріотом з активною позицією, вчитися упродовж життя, адже формувати і будувати потужну державу з сильною економікою зможуть активні, творчі, відповідальні громадяни, яких повинна готувати школа.

Слід визнати, що й у суспільстві на сьогодні часто немає єдиної думки щодо умовного переліку та змісту тих цінностей, які мають об'єднувати суспільство, у зв'язку з чим повсякчас трапляються випадки перекручування та маніпуляції категоріями патріотизму, гідності, верховенства права, чи свободи.

Автори концепції «нovoї української школи» зазначають, що новий «стандарт і його похідні – освітні та навчальні програми, упроваджують розуміння людської гідності як головного концепту демократичної школи, що, з одного боку, розширює рамки професійної свободи вчительства й покладає на нього відповідальність за освітній процес, а з іншого, – дає ширший вибір для учнів (наприклад, через індивідуальне профілювання у старшій школі) і теж зобов'язує до відповідальності за власне навчання» [1, с. 8]. Нова українська школа буде формувати ціннісні ставлення і судження, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством. Виховний процес буде невід'ємною складовою всього освітнього процесу і орієнтуватиметься на загальнолюдські цінності,

зокрема, морально-етичні (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), соціально-політичні (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність) [3, с. 19].

Перелік вище наведених цінностей в освіті мають бути не просто добіркою хороших та гідних правил життєдіяльності для учнів, набором внутрішніх щоденних принципів, які допоможуть у дорослому житті не лише обрати професію, знайти своє покликання, але й реалізувати свої мрії. Важливо, щоб кожен учасник освітнього процесу і здобувач освіти, зокрема, усвідомлював, що цінності – це не є щось ідеально правильне. Кількісно цінність виміряти неможливо, адже принципи, якими послуговується людина при прийнятті рішень у повсякденному житті, спонукають її до певної поведінки і визначають її долю. Часто людина практикує цінність не тим, що вчиняє щось, а тим, що утримується від певної недоброї поведінки. Тож задля гармонійного розвитку учня, вкрай необхідно, щоб партнерські взаємини між усіма учасниками освітнього процесу були спрямовані на відкрите та щире спілкування, сповнене утвердження морально-етичних, соціально-правових та особистіснозорієнтованих цінностей.

Саме тому «нова українська школа» буде виховувати учнів, враховуючи цінності. Виховання не буде зведено лише до окремих «занять із моралі». Виховання сильних рис характеру та чеснот здійснюватиметься через наскрізний досвід. Усе життя «нової школи» буде організовано за моделлю поваги до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей [3, с. 20]. Будуть виявляти індивідуальні нахили та здібності кожної дитини для цілеспрямованого розвитку і профорієнтації. Школа буде тісно співпрацювати з позашкільними закладами освіти, допомагати формувати оптимальну траєкторію розвитку кожної дитини, будуть висококваліфіковані психологи та соціальні педагоги, буде запроваджено програми із запобігання дискримінації, насильства та знущанням у школі. Відносини між учнями, батьками, вчителями, керівництвом школи та іншими учасниками освітнього процесу буде побудовано на взаємній повазі та діалозі.

Отже, розуміння й використання у власній діяльності життєвих цінностей має загальнодержавне значення, бо це і умова конструктивного рішення загальних проблем світової цивілізації, і збереження екологічно чистого середовища і рішення міжнаціональних і релігійних конфліктів. Використання життєвих цінностей має також велике значення у житті кожної окремої людини, бо саме система цінностей є регулятором поведінки людини. Усім відомо, що навіть освічена людина може стати злочинцем, якщо не розуміє і не поділяє загальнолюдських цінностей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жерносек І. П. Чинники формування управлінської культури ЗНЗ // Управління школою. 2009. № 26. С. 2–9.
2. Назаренко Л. М., Антюшина О. М. Ціннісні орієнтири «нової школи»: у вимірі наукової позиції Є. П. Голобородько // Таврійський вісник освіти. 2017. № 1 (57). С. 30–33.
3. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

ТВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ТРАДИЦІЙНУ СИСТЕМУ ВИХОВАННЯ

Іван ЗУЛЯК, Андрій КЛІШ, Оксана ЯТИЩУК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Вивчення традиційно-побутової культури різних етносів – одне із найважливіших завдань етнографічної науки. Незмінним є інтерес дослідників до однієї із актуальних її

сфер – сім'ї та сімейному побуту, у межах якої значну увагу приділяють питанням, пов'язаним із вихованням дітей, соціалізацією підростаючого покоління. Сім'я, з одного боку, відображає всі зміни, що відбуваються у суспільстві, з іншого боку – вона виступає фактором збереження (чи зміни) традицій, сприяючи стабільності (чи мінливості) сімейно-побутової сфери, спадковості поколінь.

М. Стельмахович у статті «Виховний ідеал української народної педагогіки» констатує: «Педагогічна система кожної історичної епохи висуває свій оригінальний чи актуальний уже знаний образ людини. Кардинальні зміни в житті суспільства вносять відповідні корективи у виховному ідеалі» [6, с. 5].

Етнопедагогічний концепт як модельна структура безпосередньо відноситься до національної освіти та виховання, тобто представляє культурну модель поведінки особистості, без якої неможливо сформулювати національну самосвідомість [7, с. 506].

У своїй праці «Родина і душа народу» Б. Цимбалістий через поведінкову, генетично та соціально зумовлену модель репрезентує поняття «родина»: «Поведінку, типову для родини, не можна легко змінити, Вона ж залежить від «усієї емотивної культури, від її ідеології». Тип родинного виховання залежить від культурної атмосфери, від ідеологічного змісту суспільності» [8, с. 66].

На думку А.Хмельницько, дослідження глибинних структур і поверхневих репрезентацій етнопедагогічного концепту дозволяє співвіднести модель виховання свідомої особистості з культурною моделлю етносу [7, с. 505].

Взаємоповагу у сім'ї, пошану та любов до батьків, материнську любов, відданість дітям, самопожертву, повагу до старших вважали моральними домінантами для української родини Г. Квітка-Основ'яненко, І. Нечуй-Левицький, Т. Шевченко, Л. Українка, М. Коцюбинський та багато інших представників художнього слова [4, с. 42].

Одним із найголовніших соціальних інститутів усіх суспільств була, є і залишається сім'я. Виховання дітей у сім'ї завжди було під пильною увагою громади та церкви. Родинні та релігійно-моральні цінності стали найвищими життєвими орієнтирами у житті підростаючого покоління. Відомо, що у козацькій сім'ї панував культ Батька і Матері. Дітей вчили поважати заповіді батьків і дідів, дотримуватися традицій, звичаїв і обрядів українського народу, здобутків християнської моралі [4, с. 40]. «Батькові і матері слухняний, старшим себе покірний, меж товариством друзяка, ні півслова ніколи не збрехав...з ледачими не водився, а до церкви? Так хоч би і маленький празник, тільки піп у дзвін, - він вже й там: свічечку обмінить, старцям грошенят роздасть і приньметься за діло: коли прочує яку бідність, наділить по своїй силі» [1, с. 23].

Одним із основних методів виховання, який завжди був відомим у народній педагогіці, – особистий приклад старших. Це стосується як елементарних норм поведінки – манери говорити, сидіти, звертатися до оточуючих людей і т.п., – так і вчинків етичного характеру. Чим старшою стає дитина, тим більш важливішу роль у її житті відіграє приклад старших і тим ширше стає коло тих, хто має на неї вплив.

У моральному вихованні велика роль належить громадській думці. Дітей із раннього віку привчають прислухатися до неї. Кожна сім'я прагне так виховати своїх дітей, щоб заслужити схвалення суспільства. За визначенням І. Кона, «всі народи у всі часи хочуть виховати своїх дітей чесними, сильними, трудолюбивими. Питання саме у тому, що саме вкладається у зміст цих загальнолюдських цінностей і якими засобами і наскільки ефективно народна педагогіка добивається їх здійснення» [2, с. 19].

Формування характеру людини, його морально-етичного образу, якими пізніше будуть визначатися її взаємовідношення з оточуючими і у значній мірі її соціальний статус у суспільстві, нероздільно пов'язаний з моральним вихованням. Головним у такому вихованні завжди було привити підростаючому поколінню таких якостей: повага до старших і до батьків, захист молодших і слабших, почуття честі та обов'язку, доброта, порядність, скромність, почуття власної гідності, щедрості і т.п. Із маленьких років дітей вчать елементарним моральним нормам. У дітей з раннього віку виховують особливе відношення

до старших як у сім'ї, так і поза нею, і перш за все – до батьків. Прагнення виконати прохання старшої людини, родича чи сусіда, вміння виявляти увагу представникам старшого покоління вважається одним із результатів хорошого виховання в сім'ї. «Коли з старшим себе зострілась, зараз низько вклонилась та й каже: «Здрастуйте, дядюшка!», «Здорові, тітусю!» [1, с. 24].

Виключна увага у моральному вихованні дівчаток надавалася питанню формування та розвитку у них певних якостей. На першому місці серед яких були слухняність, працелюбство, побожність, вірність, щирість, доброта. Набір цих характеристик і сформував ідеал, який залишається досить стійким протягом віків. Ще малесеньке було, а знала і «Отче наш», і «Богородицю», і половину «Вірую». А тільки, було, зачує дзвін, то вже ні загаряється, ні засидиться дома й каже: «Мамо, піду до церкви, бач, дзвонять; грішка не йти; тату, дай шажок на свічечку, а другий старцю божому подати». І в церкві вже не запустує і ні до кого не заговорить, та все молиться, та поклони б'є» [1, с. 23-24].

Виховання працюючого і майстерного підростаючого покоління – одне із важливих завдань сім'ї та суспільства, які прагнуть передати молоді традиційні трудові навички, практичний досвід, накопичений попередніми поколіннями. «...який батько покине овсі діток, щоб без науки ледащили? Усякий, усякий отець старається навчити дітей усьому доброму; а неслухняних по-батьківськи повчить, та по-батьківськи і пожалує. Недурно сказано: ледача та дитина, котрої батько не вчив!» [1, с. 22].

В українському суспільстві довший час зберігався традиційний статевовіковий розподіл праці в сім'ї. Жінки виконували основні роботи в сфері домашнього господарства «Їй було вісім років...заходила біля вечері. Змила в мисчині жменьку пшона, вкинула щіпку солі та зо дві чи зо три картоплини, налила в горщик води і приставила його до вогню» [3, с. 23], чоловіки зайняті більш важкою працею – будівництвом і ремонтом житлових та господарських приміщень, заготовкою палива та кормів і т.п. «Вже на сьомому році почав він помагати батькові в господарстві» [3, с. 29]. Деякі види трудової діяльності, такі як обробка садів та городів, збір урожаю виконуються спільно чоловіками та жінками. Ці принципи спрямовують трудове виховання дітей у сім'ї. У багаточисельних господарських заняттях сільської сім'ї по мірі підростання дітей все ширше використовується посильна праця, що є важливою умовою соціалізації підростаючого покоління. У сільських сім'ях дітей рано привчають до трудової діяльності «...де кожне, ще з молоком матері, всисає потребу праці для шматка хліба. Там усі працюють, усі заробляють» [3, с. 162]. Вже з п'яти-шести років багато з них мають нескладні постійні обов'язки або виконують окремі доручення дорослих.

Заохочування дітей та підлітків із раннього віку до праці сприяє тому, що, досягаючи юнацької зрілості, вони набувають усіх необхідних навичок і повністю включаються у трудове життя сім'ї, а також не мають труднощів при відділенні від батьків і переходу до самостійного господарювання.

Світ дитинства – невід'ємна частина способу життя і культури будь-якого народу і людства в цілому. Інтерес до історії Людини, спроба зрозуміти, що здавалося нашим пращурам головним і важливим, а що – другорядним і несуттєвим, чим було наповнене їхнє життя, якими були її цінності і наскільки вони співвідносяться із сучасними – усе це пов'язано з новими дослідженнями у галузі історії своєї Батьківщини, етнопедагогіки, культури.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Твори в семи томах. Т.3. К: Наукова думка, 1981. 478с.
2. Кон И.С.Этнография детства.М., 1983. с.19
3. Коцюбинський М. Твори у трьох томах. Т.1.К.: Дніпро, 1979. 315с.
4. Лякішева А., Потапчук Т. Аналіз розвитку цінностей сімейного виховання в історичній ретроспективі // Педагогічний часопис Волині. 2018. №3 (16). с.40.
5. Нечуй-Левицький І. Твори в двох томах. Т. 2. К.: Наукова думка, 1980. 637с

6. Стельмахович М. Виховний ідеал української народної педагогіки // Початкова школа. 1994. №2. С.3-6.
7. Хмельницька А. Етноконцептуальна модель виховання в контексті історії педагогіки // Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. №2 (57). 2017. С.503 – 507.
8. Цимбалістий Б. Родина і душа народу // Українська душа.К.:МП «Фенікс», 1992. С.66-97.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вікторія ГЕВКО

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Система освіти на сучасному етапі зазнає докорінних змін. Спостерігається глобальна тенденція до переходу в еру онлайн. В умовах режиму карантину, запровадженого через пандемію COVID- 19, дискусійним залишається питання щодо формату проведення навчання у закладах освіти на наступний навчальний рік. Ймовірно, що у короткотерміновій перспективі найбільш затребуваним виявиться змішаний формат навчання (blended-education). У цьому контексті постає питання: як адаптувати вимоги дистанційної освіти до нових умов та не втратити основні компоненти освітнього процесу? Саме тому, питання дистанційного навчання і застосування його на різних етапах офіційно визнаної освіти набуває особливої важливості та актуальності. Загалом, можна виокремити декілька основних тенденцій в сучасному освітньому процесі:

- Створення єдиного освітнього простору;
- Активне запровадження сучасних засобів та методів навчання з орієнтуванням на інформаційні технології;
- Поєднання традиційного та комп'ютерного навчання;
- Створення системи гібридної освіти;
- Постійний професійний розвиток викладача з метою продукування ним інформаційних технологій для навчання;
- Зміна діяльності викладача на розробку нових засобів для підвищення його творчої активності, збільшення рівня технологічної та методичної підготовки;
- Формування системи безперервного навчання – універсальної форми діяльності, котра спрямована на постійний розвиток протягом життя [1].

В пошуках нових форм і методів організації освітнього процесу, все більшу увагу привертає неформальна освіта, яка може здійснюватися поза межами навчального закладу. У сучасних умовах, зростає зацікавленість і попит на альтернативні джерела та механізми отримання знань і перспективних навичок. Основний принцип діяльності освітніх систем розвинених країн – неперервне навчання. Саме принцип неперервної освіти робить неформальну та формальну освіту рівноправними учасниками процесу навчання.

Розширення застосування неформальної освіти може бути корисним для формальної освіти, а саме: надає можливість швидко та гнучко реагувати на вимоги часу, сприяє зростанню мотивації учасників навчально-виховного процесу, їх особистісної зацікавленості, передбачає оптимальне поєднання свободи і відповідальності; можливість самостійного вибору часу, місця, тривалості навчання. Неформальна освіта ґрунтується на трьох засадах «вчитися в дії» – отримувати знання під час практичних завдань»; «вчитися взаємодіяти» – часто вона передбачає роботу в групах або командах; «вчитися вчитися» – аналізувати власний досвід і з нього формувати нові знання.

Загальноосвітня тенденція сьогодення, яка є одним із соціальних наслідків глобалізації та інформатизації, – це рух до зближення та взаємо доповнення формальної та

неформальної освіти, замість конкуренції між ними. В цьому процесі вагому роль відіграють онлайн-платформи: Coursera (переважно англомовна) чи вітчизняна Prometheus. Платформа Coursera одразу після запровадження карантину, в березні 2020 року, у рамках ініціативи Coronavirus Response Initiative, запустила благодійний проект Coursera for Campus для допомоги світовій університетській спільноті урізноманітнити освітній процес у час пандемії та режиму дистанціювання. У рамках проекту університети на конкурсній основі можуть безкоштовно отримати доступ до 3800 курсів у різних галузях науки та техніки і отримати сертифікат після їх проходження. Адаптувати навчальний план допомагає штучний інтелект – рішення Coursera Match, що автоматично співвідносить програму певного вишу чи коледжу з курсами, наявними на платформі, та пропонує найкращий варіант.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка отримав максимально можливу кількість ліцензій, що дозволяє забезпечити доступ усіх викладачів та здобувачів вищої освіти до онлайн-курсів Coursera. Згідно інформації адміністратора Coursera в ТНПУ, станом на 18 червня на платформі зареєструвалося 951 користувачів; загальна кількість курсів, обрана представниками університету – 441, 414 – успішно завершили навчання, а – 182 опанували більш ніж 50% обраного курсу. Загалом прослухано – 4613 год. і віртуально відвідано 7736 занять. Слухачі оцінили прослухані курси на 4.9 з 5. Кількість користувачів платформи Prometheus теж зросла у 4 рази.

Однак, недоцільно фокусуватися лише на аналізі ролі та місця конкретних технологічних платформ при вивченні навчальних предметів чи перерахуванні лекційних / семінарських навантажень в академічному курсі під час дистанційного навчання. В сучасному світі, поступово розвиваються норми та принципи самостійного виконання завдань в аудиторії, що до того ж дедалі важче стає проконтролювати цей процес. Експерти з питань освіти найбільш вагомі виміри системи освіти зводять до трьох фокусів – знання, соціалізація, дисципліна. Саме ці складові створюють відносно цілісну систему координат, у якій розвивається «простір освіти». Відповідно, на кожному рівні системи освіти (дошкільна – середня – вища) є своя комбінація пропорцій цих елементів. Зокрема, порівняно з «режимом школи», в «режимі закладу вищої освіти» (ЗВО) чинник дисципліни принципово змінюється від домінанти «зовнішньої» (влада/авторитет викладача і т.д.), до домінанти «внутрішнього» (самодисципліна), а чинник соціалізації змінюється чинниками SoftSkills [5]. Згідно з підходами НАЗЯВО (Підкритерії 2.6.) до них застосовуються: «навички комунікації, лідерство, здатність брати на себе відповідальність і працювати в критичних умовах, вміння залагоджувати конфлікти, працювати в команді, управляти своїм часом, розуміння важливості дедлайнів, здатність логічно і системно мислити, креативність та інше» [3].

На відміну від формальної освіти, неформальна освіта є необов'язковою та добровільною, тому – вона не може замінити чи витіснити існуючу освітню інфраструктуру. Скільки б не було доступних джерел для отримання інформації, для ефективної реалізації поставлених завдань, необхідна так звана менторська підтримка. І тут зростає роль викладача, як наставника, керівника, ментора, який повинен забезпечити ефективний механізм взаємодії цих двох компонентів освіти, ділитися прикладами власного професійного досвіду, спонукати самостійно мислити, доходити висновків, вчасно скеровуючи хід думок здобувачів освіти.

На жаль, системі сучасної освіти в Україні бракує гнучкості, на цьому неодноразова наголошували провідні експерти галузі. Але нинішня ситуація продемонструвала, що швидка адаптивність – це запорука життєздатності. Основний принцип діяльності освітніх систем розвинених країн – неперервне навчання. Це нова реальність. За даними Євростату (статистична служба Європейського Союзу) понад 45% дорослих людей віком від 25 до 64 років беруть участь у різноманітних навчальних програмах та тренінгах [6]. Постійне навчання є передумовою професійної придатності. Тому, неформальна освіта та змішаний формат навчання дедалі більше набувають популярності. Тим більше, що на законодавчому рівні таку можливість передбачено, зокрема в Законі України про освіту (Стаття 8) зазначається:

«Особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної, неформальної та інформальної освіти. Держава визнає ці види освіти, створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, що надають відповідні освітні послуги, а також заохочує до здобуття освіти всіх видів. Результати навчання, здобуті шляхом неформальної та/або інформальної освіти, визнаються в системі формальної освіти в порядку, визначеному законодавством» [2]. У ТНПУ розроблено і затверджено Вченою радою університету «Положення про визнання результатів, здобутих у неформальній та інформальній освіті». Даний нормативний документ визначає, що:»право на визнання результатів навчання у неформальній та інформальній освіті поширюється на здобувачів усіх рівнів вищої освіти (п. 1.1.). Визнання результатів навчання у неформальній та інформальній освіті розповсюджується на усі освітні компоненти ОП, або їх певні модулі (п.1.2). ТНПУ може визнати результати навчання здобуті у неформальній та інформальній освіті в обсязі не більше 15% від загального обсягу освітньої програми, що здобувається (п.1.3). Здобувач, для зарахування результатів навчання повинен надати документи (сертифікати, свідоцтва тощо), які підтверджують певні компетентності, знання, навички, які здобувач отримав у неформальній або інформальній освіті (п.1.4)» [4].

Таким чином, ми живемо в епоху стрімких трансформацій підсилених зовнішніми чинникам. У системі сучасної освіти настав час якісних системних зрушень. Уже зараз ми можемо констатувати початок докорінних змін. В умовах дистанційного навчання, ми спостерігаємо своєрідний інтелектуальний прорив, який є значно багатограннішим аніж звичне системне нагромадження знань та базованих на них умінь на навичок. Найбільш затребуваним в умовах трансформації освіти стає змішаний формат навчання. Система сучасної освіти України вимагає всебільшої гнучкості, адаптивності до нових викликів та вимог часу. Із впевненістю можна стверджувати, що конкуренція у професійному середовищі лише підвищиться. Затребуваними будуть ті, хто зможе продемонструвати гідний рівень підготовки та унікальні навички – і це стосується не лише *hardskills*, а й так званих *softskills*.

Література:

1. Гриценко Валерій, Юстик Ірина. Використання сервісу Google Classroom для управління освітніми процесами/ Валерій Гриценко, Ірина Юстик, 2015. URL: <http://www.kspu.kr.ua/ua/ntmd/konferentsiy/2015-10-06-06-17-54/seksiia-4/3930-vykorystannya-servisuu-google-classroom-dlya-upravlinnya-osvitnimy-protsesamy>
2. Закон України про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
3. Методичні рекомендації для експертів Національного агентства щодо застосування Критеріїв оцінювання якості освітньої програми [Електронний ресурс]. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%96%D0%CC%88_%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%82%D1%96%D0%B2.pdf
4. Положення про визнання результатів, здобутих у неформальній та інформальній освіті. URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/upload/2019/Polozhennia_pro_vyznannia_rezultativ_zdobutykh_u_neformalnii_ta_informalnii_osvity.pdf
5. Полтораков Олексій, Щиголь Ірина. Як не провалитися у соціальний аутизм. Соціологи про ключові ризики дистанційного навчання. /Олексій Полтораков, Ірина Щиголь, 2020. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/yak-ne-provalitisya-u-socialniy-autizm-348657_.html

6. Adult learning statistics - characteristics of education and training URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Adult_learning_statistics_-_characteristics_of_education_and_training&oldid=431931

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНИХ ВКАЗІВОК З «ОСНОВ ОХОРОНИ ПРАЦІ» ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Ігор БОЧАР

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Фахова освіта покликана забезпечити майбутнім випускникам знання, уміння і навички безпечної професійної діяльності, зокрема, під час виконання управлінських дій, при проектуванні або розробці нових навчальних процесів, виконанні конкретних завдань, проведенні наукових досліджень тощо. Випускники вищого навчального закладу за гуманітарним напрямом підготовки повинні вміти використовувати державну законодавчу базу, нормативно-правові акти, чинну галузеву нормативно-технічну документацію та засоби з охорони праці. Поряд з тим, актуальним залишається питання змістового та методичного наповнення курсу «Основи охорони праці» у вищих навчальних закладах педагогічного спрямування при підготовці фахівців з історії.

Розроблені нами та рекомендовані до використання у навчальному процесі методичні рекомендації з дисципліни «Основи охорони праці» були подані для оцінки фахівцями. Розроблені рекомендації пройшли апробацію в інших навчальних вузах, у викладачів та вчителів м. Тернополя, а також у студентів історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Усі опитані дали попередню позитивну оцінку методичним рекомендаціям, наголосили на доцільності використання розроблених матеріалів у навчальному процесі як студентами так педагогами. Також було зроблено декілька пропозицій та зауважень, зауваження стосувалися змістового наповнення матеріалу для фахівців історичного напрямку і вибіркості матеріалу для гуманітарних факультетів.

Об'єктивну перевірку ефективності використання методичних рекомендацій з дисципліни «Основи охорони праці» було проведено шляхом педагогічного експерименту. Для підтвердження об'єктивності експерименту були забезпечені відповідні умови:

- початковий рівень знань студентів був приблизно однаковий;
- перевірка знань проводилася за однаковими критеріями;
- зміст тестових завдань був однаковим.

У експерименті брали участь студенти двох груп, які були поділені на: контрольну та експериментальну.

Експеримент включав чотири етапи:

Перший етап експерименту передбачав проведення організаційної роботи під час вступного заняття, де студенти контрольної та експериментальної групи були ознайомлені з вимогами та умовами експерименту. Студентам експериментальної групи додатково були надані до використання методичні рекомендації з дисципліни «Основи охорони праці». Двом групам було запропоновано тестові завдання, які включали матеріал поданий в методичній розробці у відповідності до навчальної програми. Студенти мали 20 хвилин на рішення тестових завдань. За результатами контрольного зрізу знань було визначено рівень знань студентів, який знаходиться приблизно на однаковому рівні в обох групах.

Другий етап тривав два місяці як у контрольній та і в експериментальній групі. Заняття проводилися у відповідності з навчальним планом та програмою, але тільки в експериментальній групі під час занять використовували методичні рекомендації з дисципліни «Основи охорони праці». Проведені спостереження за навчальним процесом вже протягом місяця в експериментальній групі показали, що зросла якість підготовки домашніх

завдань на відміну від контролюючої групи, де показники залишалися стабільними. Як показали спостереження за самопідготовкою студентів експериментальної групи у динаміці, спостерігалось поступове збільшення кількості студентів, що виконують завдання у повному обсязі та на достатньому рівні. Час виконання завдань також поступово зменшувався з набуттям досвіду творчого навчання. Під час виконання різних практичних та теоретичних завдань студенти навчилися використовувати методичні розробки.

Третій етап завершився тим, що двом групам знову були запропоновані тестові завдання, подібні до тих, які використовувалися на першому етапі. Під час проведення тестування було помітно, що студенти експериментальної групи швидше і впевненіше справилися із завданням на відміну від студентів контрольної групи.

Отже, проведенні дослідження показали, що рівень успішності в експериментальній групі зріс на 24 %, а у контрольній групі залишився майже на попередньому рівні та додав тільки 5 %. Експериментальна група швидше і якісніше виконала поставлені перед нею завдання, також в експериментальній групі зменшилась кількість незадовільних оцінок, а зросла кількість відмінних.

Проведений експеримент довів, що використання методичних рекомендацій з дисципліни «Основи охорони праці» при підготовці майбутніх фахівців на гуманітарних факультетах значно полегшує процес самопідготовки студентів, не витрачається час на виконання нетворчої, рутинної праці. Опитування студентів показало, що використання методичних рекомендацій з дисципліни «Основи охорони праці» у процесі навчання полегшує підготовку до занять, а також покращує умови самопідготовки студентів.

Таким чином можна вважати, що запропоновані методичні рекомендації з дисципліни «Основи охорони праці» забезпечують суттєве покращення підготовки студентів, які вчаться на історичному факультеті, що також підтвердили результати проведеного дослідження.

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У СТАНОВЛЕННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ШКОЛЯРІВ

Ганна КОЛНЕЦЬ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Навчально-виховний процес безпосередньо пов'язаний з розвитком суспільства, його історією. В сучасному світі він не може обмежуватись лише виробленням умінь адаптації людини до певного середовища, а повинен виступати фактором прискорення соціального розвитку особистості та її самовдосконалення, повинен розглядати підростаюче покоління суб'єктами змін, співучасниками створення нового, а не об'єктами зовнішніх впливів. Характер нового суспільного розвитку потребує людей, здатних мислити творчо, таких, які б могли уміло орієнтуватись в соціумі, людей з відповідно розвинутими здібностями. Актуальними постають питання щодо осмислення проблем молоді, пов'язаних зі зміною соціально-економічних основ і кризових ситуацій у різних сферах життя суспільства, що виникла в ході демократичних реформ в Україні. Все це вищесказане повинно внести зміни у зміст і форми діяльності вчителя, школи.

Однією з основних проблем соціалізації молоді є вибір ціннісних орієнтирів, на усвідомлений вибір і формування яких повинен бути спрямованим навчально-виховний процес.

На сучасному етапі розвитку освіти психолого-педагогічні працівники зосереджуються на ціннісних орієнтирах у педагогічному просторі, ролі національної еліти (особливе місце у якій належить учительству) як носія суспільних та історичних традицій.

Переважає більшість учителів переконана у тому, що наявний у суспільстві потенціал для інтелектуального мислення, суспільної злагоди, політичної стабільності, перспектив подальшого розвитку повинен ґрунтуватися на утвердженні певних ціннісних орієнтирів, які виписано у «Концепції нової української школи» (орієнтація на особистість учня, педагогіка

партнерства, загальнолюдські та родинні цінності, культурологічні принципи, почуття гідності, формування основних компетентностей тощо) [2], [1]. Однією з ключових компетентностей вважаємо математичну, оскільки математична озброєність необхідна у будь-якій науковій діяльності, використання математичних методів є провідними майже в усіх галузях народного господарства. Тому підвищення рівня математичної освіти, формування творчого, дослідницького мислення – важливі завдання сучасної освіти, зокрема її середньої ланки. Саме загальноосвітні школи, ліцеї та коледжі є тими соціальними закладами, які повинні озброїти школярів не лише необхідною сумою знань, а й забезпечити професійну спрямованість учнів шляхом виявлення індивідуального інтересу до дослідницької діяльності [3].

Суспільство доручає педагогу своє майбутнє і, звичайно, чекає від нього застосування найефективніших методів та форм передачі знань школярам, становленні та формуванні ціннісних орієнтирів, здійснення виховної роботи. Справжні майстри педагогічної праці основною метою своєї діяльності вважають виховання нової особистості. Вони, будучи наставниками підростаючого покоління, намагаються прищепити кожному учневі почуття відповідальності за свої вчинки, потребу завжди й у всьому прагнути високого рівня домагань та сформуванню у школярів адекватне, розумне сприймання оточуючого світу.

Певні вимоги ставляться й до якостей особистості самого вчителя, найбільш суттєвими серед яких виділяють такі: почуття відповідальності (соціальної), благородство, інтелектуальна довершеність і моральна чистота, висока свідомість, чесність, вимогливість, доброзичливість тощо. Вони забезпечуватимуть умови успішності педагогічної діяльності.

Успіх розв'язання складних завдань навчання і виховання молоді значною мірою залежить від педагогічної майстерності учителя, ерудиції та культури. В умовах реформування суспільного розвитку країни, реформи шкільної освіти значно посилюються вимоги до діяльності сучасного педагога, його самосвідомості, рівня професіоналізму, здатності удосконалювати навчально-виховну роботу з учнями.

Важливого значення набуває педагогічне спілкування як «живий» процес взаємодії членів колективу з навколишнім світом, засіб передачі форм суспільного досвіду, формування цінностей, специфіка якого полягає у тому, що в процесі його реалізації здійснюється комплексний вплив педагога на своїх вихованців.

Сьогодні вимагає вибудовувати взаємини педагога з учнями на основі підходу «особистість – особистість», а не «учитель – учень», тобто спілкуванню з учнями повинні бути притаманними щирість, безпосередність, відвертість тощо. Специфіка спілкування визначається тим, що у його процесі суб'єктивний світ однієї людини розкривається для іншої. У спілкуванні особистість самовизначається і самостверджується, виявляючи свої індивідуальні особливості.

Педагогічному спілкуванню передують психологічна підготовка, що полягає у розвитку в педагога умінь розуміти особливості «Я-образу» кожного учня, здатності здійснювати емоційну підтримку школярів, допомагати у вирішенні їх особистих проблем, акцентуючи увагу на сильних сторонах особистісних особливостей та розкриваючи своє позитивне ставлення до них.

Особистість вчителя, система його взаємостосунків повинні стати для учнів взірцем, причому взірцем активним, спрямованим на ефективне формування особистісних особливостей школярів, на усвідомлений вибір ціннісних орієнтирів, що й забезпечить удосконалення навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мальована О.І. Розвиток компетентностей – вимога сьогодення. Управління школою. 2018. № 10-12. С. 2-10.
2. Нова українська школа. Управління школою. 2017. № 34-36. С. 2-8.
3. Колінець, Г. Г. Психологічні передумови формування математичних дослідницьких здібностей у старшокласників. Дис. на здобуття ступеня кандидата психологічних наук, 1999, С.4-5.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Наталія ДЯЧУК

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Процес становлення учня як зрілої особистості включає в себе не лише формування мислення, уваги та його пізнавальних умінь, чи засвоєння ним навчального матеріалу. Навчальний процес покликаний сформувати в учнів ціннісні орієнтири, сприяти формуванню стійкої системи цінностей, яка виступатиме основою для становлення його як особистості та в майбутньому як кваліфікованого фахівця. Емоційно-ціннісний компонент є важливим елементом змісту навчання іноземних мов, оскільки вивчення іноземної мови передбачає знайомство учнів із соціокультурним матеріалом, що не лише збагачує когнітивну сферу учня, а й сприяє формуванню ціннісних установок.

Пріоритетним у галузі освіти є навчання, у процесі якого формуються уміння і навички учнів. Вивчаючи іноземну мову, учень вчиться спілкуватися нею в усній та письмовій формах. Проте не менш важливим під час вивчення іноземної мови є розвиток особистості учня, що проявляється в емоційно-ціннісному та діяльнісному аспекті відносин з оточуючими [4, с. 46]. Тому процес оволодіння іноземною мовою повинен бути спрямований на формування умінь і навичок іншомовного спілкування разом із розвитком емоційно-ціннісної сфери учня.

Формування ціннісних орієнтирів пов'язане з принципами демократизації, гуманізації та гуманітаризації, що дозволить зорієнтувати учнів на становлення власної системи цінностей та сприятиме вихованню толерантного ставлення до думок, поглядів та цінностей інших людей, в тому числі й представників культури, мову якої вони вивчають.

Під цінностями розуміють систему специфічних утворень у структурі свідомості людини, котрі є ідеальними зразками поведінки у суспільстві та орієнтирами діяльності людини [5, с. 100]. Необхідність формування ціннісних орієнтирів зумовлена тим, що така система орієнтирів регулює поведінку людини протягом її життя, виступає джерелом мотивації та спонукає до діяльності.

Процес вивчення іноземної мови є складним та багатограним процесом, що включає в себе формування лексичних, граматичних умінь і навичок, формування аудитивної та соціокультурної компетентності тощо. При цьому значна увага повинна приділятися формуванню соціокультурних навичок та умінь, оскільки надмірний акцент та прагматичному аспекті навчання іноземної мови може призвести до нехтування розвитком особистісних якостей школярів. Такі навички у уміння є важливими не лише для досягнення успіху в навчальному процесі, а й для ефективного спілкування з представниками рідної культури та культури народу, мову якого вони вивчають [3, с. 74].

Навчання іноземної мови на основі соціокультурного матеріалу дозволяє ознайомити школярів із особливостями культури, життя народу, мова якого вивчається та його системою цінностей. Така інформація сприяє когнітивному розвитку учнів та впливає на їхню емоційно-ціннісну сферу. Таким чином, вивчаючи іноземну мову, учень мимоволі формує власне ставлення до прочитаної чи побаченої інформації та оцінює її. Формування іншомовної компетентності тісно пов'язане з емоційним сприйняттям матеріалу, що, у свою чергу, виконує регулятивну та емоційну функції [6], спонукає учнів до мисленнєвої діяльності та сприяє їхньому особистісному розвитку, формуючи певні ціннісні установки. Водночас, варто підкреслити необхідність поєднання емоційного розвитку учнів із належною методичною та дидактичною організацією навчального процесу. Належна організація процесу навчання іноземної мови дозволить зробити його прогнозованим, надасть йому системності та виховного характеру, що підвищить його ефективність.

Формування іншомовних навичок та цінностей учнів є взаємопов'язаними процесами. На заняттях з іноземної мови учні знайомляться з культурою та звичаями інших народів, що створює основу для включення аксіологічного компонента у зміст навчання іноземних мов. Цінності, розвиток яких здійснюється у процесі навчання мають пізнавальний та регулятивно-цільовий характер. Вони усвідомлюються школярами як норми та моделі поведінки і мають зворотній вплив на інші сфери їхнього життя, включаючи особистісне спілкування та майбутню професійну діяльність [4, с. 48-49].

Однією з умов успішного формування іншомовних навичок аудіювання та читання є використання аутентичних матеріалів. Водночас, це допомагає школярам зрозуміти цінності народу, мову якого вони вивчають, спонукає до аналізу й порівняння цих цінностей із цінностями власного народу, що активізує когнітивну діяльність та дозволяє підвищити мотивацію до вивчення іноземної мови. Отже, врахування та формування ціннісних орієнтирів під час навчання іноземної мови позитивним чином впливає на формування іншомовної комунікативної компетентності, яка є основою оволодіння іноземною мовою.

Аналізуючи зміст навчання іноземної мови, В. Буренко та В. Редько виокремлюють низку вимог, яким повинен відповідати навчальний процес. Серед них вони зазначають:

- 1) формування соціокультурної компетентності школярів шляхом використання відповідних ілюстративних та текстових матеріалів та виховання толерантного відношення до звичаїв, культури та способу життя представників країни, мова якої вивчається;
- 2) культурологічне спрямування навчального процесу, яке включає моделювання комунікативних ситуацій на основі діалогу культур;
- 3) особистісна орієнтованість навчальних матеріалів;
- 4) виконання учнями проблемних завдань та завдань творчого характеру, які сприяють формуванню іншомовних умінь і навичок, розвитку творчого мислення та заохочують до переосмислення власного досвіду, формування власної системи цінностей;
- 5) інтегроване забезпечення досягнення виховної, розвиваючої, освітньої та практичної цілей навчання [2].

Аналізуючи такий підхід до навчання іноземної мови, можна відзначити його зорієнтованість на формування цінностей особистісного розвитку та гуманістичного світогляду, коли найвищою цінністю є людина, її всебічний розвиток та захист її прав і свобод.

Процес формування ціннісних орієнтирів є елементом навчання іноземної мови у школі й вони перебувають у тісному взаємозв'язку. Функціонування ціннісного компоненту у змісті навчання іноземної мови ґрунтується на використанні аутентичних матеріалів. Це дає змогу учневі ближче познайомитися з культурою, особливостями життєдіяльності та світоглядом представників країни, мову якої він вивчає та одночасно сприяє формуванню його власної системи цінностей та світоглядних орієнтирів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. Видання / І.Д. Бех. К.: Либідь, 2003. 280 с.
2. Буренко В., Редько В. Стратегічні напрями розвитку сучасної шкільної іншомовної освіти. // Іноземні мови в сучасній школі. 2012. № 4. С. 28-33.
3. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. 2-е изд., перераб. и доп. М.: АРКТИ, 2003. 192 с.
4. Пасічник О.С., Пасічник О.О. Дидактичне обґрунтування емоційно-ціннісного компонента змісту навчання іноземних мов. // Український педагогічний журнал. 2019. №1. С. 45-56.
5. Слостенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию: учеб. пособие для студ. /В.А. Слостенин, Г.И. Чижакова. М.: Академия, 2003. 192 с.

6. Тихомиров О. К. Эмоциональная регуляция мыслительной деятельности. // Вопросы психологии. 1980. № 5. С. 23-31.

ЦІННІСНІ ІКТ-ОРІЄНТИРИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Марія ЗАМОРОЗ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Дослідженню ролі ціннісної свідомості в цілісному просторі культури, місця теорії цінності в сучасній філософії, її теоретичного та практичного значення на сучасному етапі розвитку вітчизняної та світової культури присвятили свої роботи Г. Вижлецов, А. Гулига, М. Каган, І. Нарський, Л. Столович. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки ґрунтовно досліджено особливості та закономірності процесу формування цінностей учнів та студентів І. Бех, Є. Бондаревська, М. Боришевський, О. Вишневський, П. Ігнатенко, З. Карпенко, О. Олексюк, О. Сухомлинська, Г. Шевченко та інші.

Поняття «цінність» є неоднозначною та багаторівневою. Ціннісну систему особистості І. Бех трактує як складний регулятор людської життєдіяльності, котрий відображає у своїй структурній організації і змісті особливості об'єктивної дійсності, що охоплює і зовнішній для людини світ, і власне людину в усіх її об'єктивних характеристиках [1, с. 15].

У філософському енциклопедичному словнику поняття – «цінність» визначається як належне та бажане, на відміну від реального, дійсного. Зокрема зазначено, що цінності належать до психічних об'єктів – їх джерелом є наші бажання, інтереси, почуття, ставлення. Цінності, з точки зору Е. Фромма, упорядковують дійсність, вносять у неї осмислені оцінні моменти, співвідносяться не з істиною, а з уявленнями про ідеал, бажане, нормативне. Актуальним у розгляді цього аспекту проблеми є й та особливість, що для підліткового віку характерним є визнання більшості цінностей, властивих культурному оточенню підлітків [2, с. 218]

М. Каган зазначає, що цінність – це внутрішній, емоційно освоєний суб'єктом орієнтир діяльності людини, а тому цінність сприймається ним як його власна духовна інтенція. Роль цінностей у суспільному й культурному житті, на думку М. Кагана, двовимірна, вона виявляється у суб'єктно-об'єктних та міжсуб'єктних відносинах. Цінності скеровують, орієнтують, регулюють стосунки людей, тому сприятливе середовище для засвоєння цінностей є важливим [3, с. 164].

У філософському енциклопедичному словнику В. Лісовий здійснює поділ цінностей на індивідуальні, колективні та універсальні. Універсальні, або вселюдські цінності, за висновком автора, – це ті, що прийняті різними народами, культурами, націями, цивілізаціями; колективні – це цінності певного суспільства, нації, цивілізації, самобутньої культури [5, с. 707 – 708].

Результати теоретичного аналізу застосованих підходів, концепцій, напрямів здійснення освітнього процесу дають змогу підсумувати, що сформованість ціннісних орієнтирів здобувачів знань стає особливо важливою психолого-педагогічною проблемою не лише в загальноосвітньому просторі держави, але й у різноманітному та різнопрофільному просторі просторі.

Кардинальні позитивні зміни в шкільній освіті, яких очікує суспільство, окрім змін у державній політиці передбачають окреслення *базових цінностей* нової української школи [4]. Подальший розвиток, яких утверджує соціально і особистісно значущий сенс здобуття освіти, побудови такої системи цінностей, яка слугує основою навчання, виховання і розвитку дітей на всіх етапах шкільної освіти, стає мотивом і регулятором пізнавальної діяльності здобувачів знань, визначає ставлення до себе, інших людей, суспільства,

Батьківщини, світу загалом. Ураховуючи зазначене, можемо зробити висновки, що є підґрунтя розглядати цінності як духовно-спонукальні чинники, провідна роль котрих виявляється в об'єднанні окремих особистостей у певні групи (суспільні, творчі тощо) для досягнення спільних цілей. Тоді ціннісні орієнтації і цінності відіграють провідну роль у виробленні особистістю свідомого ставлення до соціальної дійсності та вияву активності в суспільстві, здатності до самореалізації і, в той же час, надають певної як позитивної, так і негативної значущості усім людським вчинкам.

Сутність поняття - цінності індивіда вже як – особистісні цінності, що становить результат процесу засвоєння особистістю суспільних цінностей і, на думку І. Д. Беґа, є наданням цим цінностям - незаперечної значущості й особистісного сенсу, ... у певних подіях та явищах [1, с. 6]. Особистісні цінності виконують функцію організації життєдіяльності дітей здобувачів знань у навчально-виховному процесі загальноосвітнього навчального закладу та за його межами у навколишньому (соціоприродному) середовищі. Крім цього, особистісні цінності повністю відображають мету і наміри діяльності зростаючої особистості, а саме складають стрижень цієї особистості. Тобто, цінності, що формуються саме у процесі взаємодії індивіда з навколишнім середовищем, трансформуються в інструменти соціального регулювання її вчинків і дій, і в той же час вони пов'язують інтереси, потреби та світогляд з цими конкретними вчинками і поведінкою.

Сформовані цінності відображають зв'язок свідомості й буття людини зі світом. А відтак, ті чи інші предмети та явища навколишнього світу набувають для зростаючої особистості певної цінності залежно від того, задовольняють вони чи ні її матеріальні або духовні потреби. Отже, без ціннісного підходу до аналізу явищ дійсності неможлива ані діяльність, ані саме життя людини як соціальної істоти. За такого підходу цінністю можуть бути як явища зовнішнього світу (предмети, речі, події, вчинки), так і факти, думки (ідея, образ, мета тощо).

Інструментальною основою втілення цінностей у шкільний простір стають ключові компетентності, які поєднують навчальний, виховний, інформаційно-комунікаційний і розвивальний потенціали шкільної освіти, визначають нову філософію освіти, яка ґрунтується на ідеях якості, результативності, особистісній зорієнтованості змісту і результатів, технологічно забезпечує реформування загальної середньої освіти [4]. Освіта є пріоритетною цінністю суспільства (особлива роль освіти в інформаційному суспільстві: зростання інформаційних потоків, постійне оновлення знань, необхідність неперервної освіти протягом всього життя людини і т.д.).

Розкрити й сформувати в здобувачів знань основні цінності суспільства й універсальні цінності людства – одна з основних методичних аспектів вдосконалення навчально-виховного процесу в сучасній освіті. Очевидно, що для виконання цього завдання недостатньо тільки того, щоб ними володів педагог, але й сам заклад повинен стати середовищем, де ці цінності застосовувалися б на практиці і усвідомлювалися здобувачами знань. Серед найважливіших цінностей інформаційного суспільства (суспільства знань) дослідники відмічають такі: розуміння людини як відповідально-діяльної в гармонії з природою і цивілізацією, яка пізнає і перетворює навколишній світ й прагне набути нового досвіду; цінність освіти, об'єктивного наукового знання, широти і глибини знань, інформаційно-комунікаційних компетентностей, вміння здійснювати інформаційну діяльність; цінність інновацій і прогресу; пріоритетність вільної самореалізації, творчості особистості, її прагнення до автономності, але й збереження тяжіння до спільності, спільного вироблення рішень з учасниками інформаційної взаємодії.

Таким чином, нова українська школа має готувати здобувачів знань до життя в демократичному громадянському суспільстві, розвивати у них креативність та ініціативність, формувати вміння критично мислити, приймати адекватні рішення і нести за них відповідальність, мотивувати до навчання впродовж життя, виховувати громадянина і патріота України, толерантну особистість, що матиме здібності використовувати інформаційні освітні ресурси (зокрема, розподілені інформаційні ресурси в локальних і

глобальних мережах) та здійснювати інформаційну взаємодію між учасниками навчально-виховного процесу.

Отже, поняття «цінність» є предметом широких теоретичних досліджень різних наукових спрямувань, яка не втрачає свою актуальність. На сучасному етапі розвитку України як незалежної держави поживалися дослідження цінностей та ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу, а саме їх впровадження в інформаційне суспільство та зокрема в концепцію нової української школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. К. : ІЗМН, 1998. 204 с
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук. К.: Просвіта, 2001. 416 с.].
3. Каган М.С. Философская теория ценностей. Лекции. СПб.: ТОО ТК Петрополис, 1997. 205 с.
4. Концепція Нової української школи. URL:<https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 03.02.20р.)
5. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук. К.: Абрис, 2002. 744 с.

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ, ЯК ЗАСІБ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ, В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.

Леся Гільтай

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Актуальність. Дистанційні форм навчання в Українських закладах освіти набуває активного розвитку. Інтерактивність навчання – характерна ознака дистанційного навчання. Студенти мають змогу не відвідувати навчальних занять, а навчаються у будь-який час та у зручному для себе місці. Головна мета дистанційної освіти є забезпечення системи педагогічної освіти в напрямку надання їй рис та характеристик відкритої, доступної освіти (реальна неперервність, масовість, особиста орієнтованість, тощо).

Мета роботи. Охарактеризувати цінність дистанційного навчання як засобу цифрових технологій в навчальному процесі.

Матеріали та методи. Матеріалом є вітчизняні та іноземні статті та журнали. У написанні застосовані описові, аналітичні, систематичні методи.

Результати дослідження. Розвиток та вдосконалення форм і методів контролю навчальних досягнень, які реалізують зворотній зв'язок у навчанні, повинні забезпечити підвищення якості підготовки фахівців [1]. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України (від 14 грудня 2011 р. № 1283) «Про затвердження порядку проведення моніторингу якості освіти» визначено механізм організації і проведення моніторингу якості освіти. Зокрема, описано етапи проведення моніторингу, одним з яких є аналіз його результатів і підготовка статистичних й аналітичних відомостей і звітів. Приєднання України до Болонського освітнього процесу стимулює модернізацію сучасного розвитку системи освіти України, пов'язану із впровадженням новітніх інноваційних технологій у навчальний процес, запровадження тестування за допомогою комп'ютерного алгоритмічно-програмного забезпечення.

У світовій освіті відбуваються масові зміни, що пов'язані із переходом до мережевої епохи. В Україні йде мова про дистанційне навчання ще від 2004-2006 навчальних років [2]. Цифрові технології, а саме дистанційні форми роботи, уже впродовж багатьох років активно використовуються в навчальному процесі. Проте, умови, які склались у сучасному світі (поширення масової пандемії), зумовили глобальне поширення та застосування нових програм, а також засобів онлайн комунікацій. Дистанційне навчання (курси, індивідуальні

завдання, тестування), яке було актуальне для студентів очної \ заочної форми та з особливими потребами – формувалось на розгляд викладачів, адже був змішаний навчальний процес, що з введенням карантину, змінилось. Все очне навчання було замінено на дистанційне. Більшість лекційного матеріалу перейшло на самостійне опрацювання студентів. А роль викладача (тьютора), його нові функції та компетентності залежать від нього ж самого. Сучасні технології дають нам можливість створити необхідні умови навчання, а безпосередньо викладачі мають змогу створювати культуру, яка підтримує їх власні цінності та переконання, які вони вважають за потрібне розвивати у студентів.

Культура – один з важливих факторів навчального середовища. Важливо знати про її вплив на навчальний процес і намагатись спрямувати цю культуру для найбільш ефективного навчання. Однак, внести корективи надзвичайно важко. Проте, сучасні технології створюють можливості для нових умов навчання, які дають поштовх розвивати культуру задля навчання студентів.

У сучасному світі, на даному етапі, роль викладача [3] полягає у створенні позитивного навчального середовища. Тьютор має бути «практиком дисципліни», тобто досліджувати та розробляти їх, очолювати та супроводжувати дистанційний навчальний процес. Одна з головних функцій викладача – демонстрація моделі культури, яку подає для наслідування.

Викладач у сучасному світі повинен розуміти, що знання не є об'єктом: воно з'являється в процесі розпізнання образів, в якості суспільної інтеграції [4]. Знання виробляються при взаємодії між людьми. Стівен Даунс у 2007 році вказував, що навчання є процесом створення персональної навчальної мережі.

Іноді, задаюся запитанням: а якими ж повинні бути викладачі для дистанційної роботи студентів? Якими вміннями і навичками повинні володіти? Що повинні ставити собі за мету?

Тьютори змішаної моделі навчання повинні бути [5]:

- готовими вчитися: оцінювати, аналізувати і оперувати даними;
- відкритими для нових стратегій навчання: повинні бути всебічно розвиненим, диференціювати навчання під потреби студентів;
- володіти лідерськими якостями: продемонструвати студентам, як шукати інформацію і ставити правильно запитання, управляти навчальною діяльністю проектів, мати стратегії мотивації студентів.

А чим ж керуються студенти на дистанційному навчанні?

На мою думку, їх повинна спрямовувати мотивація до знань, цілеспрямованість у навчально-пошуковій та дослідницькій роботі, дотичність та наполегливість при відборі матеріалів, сумлінна праця над заданими викладачем завданнями для самостійної роботи, добросовісне і чесне виконання домашніх та індивідуальних завдань без плагіату (академічна доброчесність).

Серед найбільш ефективних і доступних цифрових сервісів щодо управління завданнями є: Google Sites, Meldium, Prod Pad, Asana, Бітрікс24, і Done This.

Серед найбільш ефективних і доступних онлайн-ресурсів для самоосвіти на сьогодні є: Coursera, Prometheus, EDX, FutureLearn, Udemy, TED, BYMonline, Zoom,

Серед найбільш ефективних і доступних онлайн-проектів дистанційної освіти на сьогодні є: GoogleDoc, Classtime, Learning.ua, MySchool, EdERA, Гіпермаркет знань, MiyClass.

Вільно поширювані системи дистанційних курсів такі як Moodle, Pias, Olat, ATutor. Найчастіше застосовується Moodle. Це зумовлено декількома причинами:

- містить безліч засобів спілкування студентів та викладачів – чати, форуми, електронну пошту;
- навчальні курси створюються викладачам без додаткової спеціалізованої підготовки, досить мати навички роботи з браузером та текстовим редактором;
- у цих системах створення курсів – простий і зручний процес адже всі вони безкоштовні, доступні для завантаження з сайтів виробників;

– системи постійно оновлюються, створюються сучасні доповнення;
– відбувається збільшення кількості загальнодоступних навчальних курсів, які можна використовувати в навчальному процесі.

Сервіс Moodle найбільш використовується в навчальних закладах, тому вважаю доцільно розглянути його недоліки та проблеми з якими зустрічаємось при роботі дистанційного навчання у Moodle:

- перенавантаження сервера;
- недостатня компетентність викладачів здійснювати освітній процес в Інтернет середовищі;
- нестабільний доступ учасників освітнього процесу до мережі Інтернет;
- електронні курси, які у встановлені терміни закриваються і не завжди всі студенти мали змогу зайти і пройти тестування чи виконати завдання;
- онлайн конференції на платформах Zoom, Skype, Viber та інші не завжди дають змогу проаналізувати навчальний матеріал, запропонувати всі методи роботи, які б були реальними при очному навчанні (обмеження в часі);
- можливість втрати персональних даних (брутфорс);
- недостатня об'єктивність оцінювання через відсутність змоги перевірити самостійність виконання завдань.

Цифрові технології дають можливість не припиняти навчальний процес в умовах карантину, а навпаки – допомагати саморозвиватись, самоорганізуватись, шукати нові шляхи здобуття нових знань, студентам та викладачам у спільній суб'єкт - суб'єктній взаємодії.

Висновки. Дистанційна форма навчання, з допомогою цифрових технологій дає можливість зробити навчальний процес безперервний. Сукупність інформаційних сервісів і технологій допомагає викладачам та студентам засвоювати освітню програму як традиційними методами навчання, так і новими, а також на принципах самостійного навчання самореалізовуватись та самовдосконалюватись за допомогою інформаційних сервісів і технологій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. L. V. Deryhlazov, V. M. Kukharenko, L. P. Perkhun, N. M. Tovmachenko The Modelsof Distance Formsof Learningin National Academy of Statistics, Accountingand Audit// Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. 2017. № 3. С. 79 –89.
2. Положення про дистанційне навчання, розроблене на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 23.09.2003 №1494 «Про затвердження Програми розвитку системи дистанційного навчання на 2004-2006 роки».
3. Stephen Downes. Knowledge, Education, andthe Roleof Teachers – URL: <http://halfanhour.blogspot.com/2017/08/knowledge-education-and-role-of-teachers.html>
4. Jenny Mackness. There are No Things. There are patterns. URL: <https://jennymackness.wordpress.com/2018/03/15/there-are-no-things-there-are-patterns/>
5. Cory Armes. The Roleofthe Teacherin Blended Learning: Data, Management, and Student Support URL:<http://www.scilearn.com/blog/role-of-the-teacher-in-blended-learning.php>

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Юлія БОНДАР

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Суспільно-політичні, економічні, культурні зміни в Україні зумовлюють необхідність модернізації системи освіти, що ґрунтується на принципах творчості. З огляду на це, навчально-виховний процес має бути спрямований на розвиток творчої активності,

формування ціннісно-духовних категорій. Тому надзвичайної актуальності набуває проблема формування творчої особистості молодшого школяра та пошук нових підходів, які сприятимуть підвищенню якості освіти. Найефективнішим та найбільш продуктивним підходом у цьому контексті вважаємо аксіологічний, відповідно до якого творчість виступає ключовою ціннісною орієнтацією людини.

Дослідженням творчої діяльності займалися Д. Богоявленська, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, О. Тихомиров та інші. Серед учених, які вивчали процес організації навчальної діяльності, спрямований на становлення творчої особистості варто відзначити Н. Бідюк, М. Кагана, Н. Островерхову, М. Скаткіна та інших. Проблема цінностей, як філософська проблема висвітлена у працях В. Дьоміна, А. Кавалерова, Л. Столовича та інших. Теоретико-методологічні аспекти ціннісної проблематики в педагогічній сфері вивчалися І. Зязюном, О. Савченко, О. Сухомлинською та іншими. Питання аксіологічного підходу в освіті досліджували Г. Ващенко, О. Вишневський, С. Гончаренко, М. Романенко та інші.

Мета дослідження – розкрити особливості аксіологічного підходу у формуванні творчої особистості молодшого школяра.

Аксіологія (від грецького *axios* – цінний, *logos* – поняття, вчення) – це фундаментальна філософська дисципліна, предметом дослідження якої є цінності, їх природа, способи пізнання і вираження [1, с. 11]. Сутність аксіологічного підходу полягає у спрямуванні навчально-виховного процесу на творчий розвиток особистості. Особливість зазначеного підходу О. Листопад вбачає у тому, що він ґрунтується на розумінні соціальної природи цінностей, формуванні ціннісних орієнтирів особистості, з подальшим впливом на розвиток її духовно-моральних, гуманістичних, естетичних, творчих засад. Відповідно до аксіологічного підходу всі учасники навчально-виховного процесу є активними, ціннісно-мотивованими суб'єктами діяльності. Завданням аксіологічного підходу є розкриття морального, творчого потенціалу кожного учня, створення матеріальних та духовних цінностей [5, с. 138].

Важливого значення формуванню цінностей на основі особистісно-орієнтованої освіти надавав І. Бех. На думку вченого, освіта має ґрунтуватися на принципах відповідальності, свободи, творчості, вільної продуктивної творчої праці, дитячої самодіяльності. згідно цього підходу, дитина є найвищою цінністю, головне завдання вчителя – розкрити і розвинути її творчу індивідуальність та моральні потреби [3, с. 17].

Аксіологічний підхід у формуванні творчої особистості молодшого школяра має на меті виховання у дитини таких духовних ідеалів, як доброта, чесність, порядність, любов, краса. Завдяки спогляданню краси у дітей формуються естетичні відчуття та виникає бажання її втілити різними засобами мистецтва. Важливим критерієм даного явища виступає не лише сукупність теоретичних знань, умінь і навичок, а й сприйняття та усвідомлення дітьми гуманістичних ідеалів, емоційне прагнення до творчого самовираження і самореалізації [6, с. 5].

Аксіологічними функціями творчості є такі:

- пробуджувати бажання та уміння створювати щось нове;
- формувати здібності та художні смаки особистості;
- орієнтувати дитину у навколишньому світі [5, с. 138].

На необхідності використання аксіологічного підходу в розробці програм виховної роботи, навчальних програм, а також для створення навчально-методичних комплексів з різних дисциплін наголошує О. Барліт [2, с. 27]. Формування творчої особистості молодшого школяра реалізується завдяки виконанню завдань, спрямованих на виховання етичних почуттів, зміцнення вольових якостей, розвиток духовних потреб, формування етичних знань, вироблення відповідних умінь, навичок [6, с. 5].

На переконання С. Гаврилюк, важливими складниками аксіологічного підходу в реалізації сучасної дитино-центрованої стратегії освіти є такі:

- стійка мотивація особистості;

- моральна відповідальність за свої рішення і вчинки;
- сформованість стійких моральних якостей та ціннісних позицій;
- багатий внутрішній творчий потенціал особистості [4, с. 86].

Отже, аксіологічний підхід, як базис становлення творчої особистості розглядає творчість, як одну з провідних ціннісних орієнтації сучасного суспільства, яка виступає системотвірним чинником у навчально-виховному процесі, дає змогу суб'єкту визначати цінності творчості та робити своє життя більш осмисленим.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апресян Р. Г., Гусейнов А. А. Этика: энциклопедический словарь. М. : Гардарики, 2001. 671 с.
2. Барліт О. О. Аксіологічний підхід в управлінні сучасними знаннями про природу. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць. 2007. Вип. 45. С. 23–28.
3. Бех І. Д. Особистісно-зорієнтоване виховання – нова освітня філософія. *Педагогіка толерантності*. 2001. № 1. С. 16–19.
4. Гаврилюк С. Аксіологічний підхід до розвитку педагогічної творчості у професійній підготовці майбутніх вихователів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2015. Вип. 15. С. 81–88.
5. Листопад О. А. Аксіологічний і культурологічний підхід до процесу становлення творчої особистості в освіті. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2013. Вип. 110. С. 137–140.
6. Майба О. К. Аксіологічний підхід до формування творчої активності дітей старшого дошкільного віку засобами вокально-хорового мистецтва. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 23. С. 3–7.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Христина БАБІЙ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

Система позашкільної освіти України зараз переходить у важливий етап розвитку, до більш якісного стану. Важливо звернути увагу на нововведення у програмах позашкільної освіти, які забезпечують якість освітніх послуг, конкурентоспроможність закладів позашкільної освіти, підвищують рівень професійної компетентності й соціальну відповідальність педагога. Головна мета будь-якого позашкільного навчального закладу – сприяти формуванню цінностей як способів самопізнання та самореалізації особистості у різних видах творчої діяльності та, зокрема, найголовнішому з них – творіння особистістю самої себе [10]. Ціннісні пріоритети дитини формуються під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників. Вирішальну роль у цьому процесі відіграють позашкільні навчальні заклади, які є одними із основних осередків виховання учнів. Саме вони мають реальну можливість для того, щоб залучити молодь до загальнолюдських та національних цінностей, прогресивних ідеалів, сформуванню молодих людей як свідомих та активних членів сучасного суспільства.

Згідно із Законом України «Про позашкільну освіту», заклад позашкільної освіти – складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів [3].

Великий психологічний словник визначає категорію «ціннісні орієнтири» як «важливий компонент світогляду або групової ідеології, який представляє переваги і

прагнення особистості або групи стосовно тих чи інших узагальнених людських цінностей (благополуччя, здоров'я, комфорт, пізнання, громадянські свободи, творчість, праця тощо)» [2]. Адже саме формування цінностей та їхніх орієнтирів часто розглядається як основна мета і сутність виховання на відміну від навчання. Не беручи до уваги той факт, що цінності й ціннісні орієнтири є об'єктами дослідження таких наук як філософія, етика, психологія та соціологія, у багатьох працях ціннісні орієнтири є частиною інших понять.

Сірій А.В. зазначає, що цінності – це соціальний феномен, що існує у діалектичному відношенні суб'єкт-об'єкт і є важливою ланкою у зв'язку «особистість – її внутрішній світ – навколишня діяльність». Цінності мають двояку сутність: вони соціальні, оскільки історично зумовлені, та індивідуальні, позаяк у них зосереджені досвід конкретної людини [8].

Розділяємо погляди В. Лук'янова, який зазначає, що «цінності забезпечують людину життєвими орієнтирами, визначають життєво важливі цілі діяльності і зрештою надають людському життю певний сенс» [7, с. 222].

Найважливішою характеристикою системи ціннісних орієнтацій є багаторівневість, що виявляється в ієрархічній будові. Як зазначає Д. Леонтьєв, індивідуальна ієрархія ціннісних орієнтацій, зазвичай, являє собою послідовність достатньо чітко розмежованих блоків. Автор наводить можливі групування цінностей, поєднаних у блоки за різними основами, які становлять полярні ціннісні системи [5].

Зокрема, серед термінальних цінностей:

1. Конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, друзі, сімейне життя) – абстрактні цінності (пізнання, розвиток, свобода, творчість).

2. Цінності професійної самореалізації (цікава робота, творчість, активне діяльне життя) – цінності особистого життя (здоров'я, любов, наявність друзів, розваги, сімейне життя).

3. Індивідуальні цінності (здоров'я, творчість, свобода, впевненість у собі, продуктивне життя, матеріально забезпечене життя) – цінності міжособистісних відносин (наявність друзів, щасливе сімейне життя, щастя інших).

4. Активні цінності (свобода, активне діяльне життя, продуктивне життя, цікава робота) – пасивні цінності (краса природи і мистецтва, впевненість у собі, пізнання, життєва мудрість тощо).

Серед інструментальних цінностей Д. Леонтьєв виділяє такі дихотомії:

1. Етичні цінності (чесність, непримиренність до недоліків) – цінності міжособистісного спілкування (вихованість, життєрадісність, чуйність) – цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність у справах, тверда воля).

2. Індивідуалістичні цінності (високі запити, незалежність, тверда воля) – конформістські цінності (самоконтроль, відповідальність) – альтруїстичні цінності (терпимість, чуйність, широта поглядів).

3. Цінності самоствердження (високі запити, незалежність, непримиренність, сміливість, тверда воля) – цінності прийняття інших (терпимість, чуйність, широта поглядів).

4. Інтелектуальні цінності (освіченість, раціоналізм, самоконтроль) – цінності безпосередньо-емоційного світовідчуття (життєрадісність, чесність, чуйність)[5].

Серед узагальнених людських цінностей розглядають такі: благополуччя, здоров'я, комфорт, пізнання, громадянські свободи, творчість, праця тощо. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів визначає базовими гуманістичними цінностями, що характеризують індивідуальну культуру особистості, рівень її вихованості, добро, відповідальність, совість [1].

Т. Фомічова описує цінності як форму суспільної свідомості, яка регламентує професійну діяльність особистості і виражає зв'язок між суспільними очікуваннями і готовністю майбутнього фахівця задовольняти означені очікування[9]. Нам важлива думка науковця, яка зробила висновок, що система цінностей формується під впливом змісту освіти та специфіки організації позашкільної освіти.

Варто зазначити, що позашкільна освіта може сприяти своїми можливостями та інноваціями виробленню ціннісних орієнтацій – розумне відношення молодої людини до матеріальних та духовних цінностей, переконань, переваг, життєвих цілей, відображених у свідомості та поведінці.

Важливим чинником, що визначає становлення світогляду та системи ціннісних орієнтацій учнів позашкільних закладів, виступає виховне середовище, яке в широкому сенсі охоплює учнівський і педагогічний колективи, батьківську громадськість; зміст навчально-виховного процесу та організаційно-масові заходи; зв'язки і партнерські відносини закладу із організаціями та установами; матеріально організоване середовище, а також – культуру відносин, цінності, норми, традиції, які склалися в закладі. З такої позиції, незважаючи на спільні принципи і завдання діяльності, кожний позашкільний навчальний заклад є унікальним, адже має власну історію, традиції, досягнення [6].

Таким чином, потрібно створювати умови, щоб вихованці позашкільного навчального закладу формували у себе позитивні цінності та ідеали, стимулювати дитину до формування аксіологічного «Я» (ціннісні орієнтації), яке призводить до вибіркового ставлення до ідей, факторів, явищ тощо, розвивати у них власну систему моральних норм та установок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І. Д., Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. // Шкільний світ. 2005. № 45. С. 4–11.
2. Большой психологический словарь / сост. и общ.ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2007. 672 с.
3. Закон України «Про позашкільну освіту». – 05 травня 2017 р. № 2145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
4. Левківська К. В. Ціннісні засади діяльності освітніх закладів : навчально- методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2017. 136 с.
5. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентации. М., 1992. 17 с.
6. Литовченко О.В. Цінності підлітків та старшокласників: Дослідження серед учнів позашкільних навчальних закладів. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/11205/1/Литовченко%20НЕНЦ.pdf>
7. Лукьянов В.Г. Изучение проблемы ценностей в современной философии. // Методология гуманитарного знания в перспективе XXI века. К 80-летию профессора Моисея Самойловича Кагана. Матер. междунар. науч. конф. СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. С.221-224.
8. Серый А. В., Яницкий М. С. Ценностно-смысловая сфера личности : учеб.пособие. Кемерово: Кемеровский государственный университет, 1999. 92 с.
9. Фомичева Т. В. Образовательные ценности молодежи в российском трансформирующемся обществе: социологический анализ. Дисс ... канд. социол. н.: 22.00.04 – социальная структура, социальные институты и процессы. М., 2001. 206 с., с. 4.
10. Формування ціннісних орієнтирів навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах : монографія / [за ред. В. В. Мачуського]. Київ: ТОВ «Задруга», 2017. 220 с.

ЗМІСТ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЛІНГВІСТИЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: РИЗИКИ ВТРАТИ МОВНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ	3
<ul style="list-style-type: none"> • Майя ТРИНЯК – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди	4
ДУХОВНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ВІТЧИЗНЯНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	
<ul style="list-style-type: none"> • Юрій КАЛИНОВСЬКИЙ – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	
ТІЛО ЛЮДИНИ ЯК ЦІННІСТЬ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ	7
<ul style="list-style-type: none"> • Ольга ДОЛЬСЬКА – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»	
ДЕЯКІ СТОРІНКИ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕНДЕРНОГО ЗНЕЦІНЕННЯ	10
<ul style="list-style-type: none"> • Ірина ДРУЖКОВА – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри соціології, філософії та права Одеської національної академії харчових технологій	
5G-РЕВОЛЮЦІЯ І НОВИЙ ВИТОК ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВІЙН	12
<ul style="list-style-type: none"> • Віктор ГРУШКО – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ЦІННІСНИЙ СМИСЛ ЯК АСПЕКТ ТЕКСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ МОТИВУ	14
<ul style="list-style-type: none"> • Марія ЗАОБОРНА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
НАЦІОНАЛЬНИЙ ІДЕАЛ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ О. ТЕЛІГИ ТА О. ОЛЬЖИЧА	16
<ul style="list-style-type: none"> • Ірина ДРАГУЩАК – магістрантка ОПП «Аналітика суспільних процесів» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ІСТОРИЧНІ НАРИСИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХІХ-ХХ СТ.	20
<ul style="list-style-type: none"> • Йосип ГЕРЕГА – дослідник-краєзнавець, м. Тернопіль	

РОЗДІЛ 1	23
ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ КОНТЕКСТ ЛЮДСЬКОЇ БУТТЄВОСТІ В СХІДНІЙ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ	
ЦІННІСНО-СМИСЛОВИЙ КОНТЕКСТ ЛЮДСЬКОЇ БУТТЄВОСТІ В СХІДНІЙ МОДЕЛІ КУЛЬТУРИ	23
<ul style="list-style-type: none"> • Наталія МОЗГОВА – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 	
КУЛЬТУРНА ВАРІАТИВНІСТЬ МОРАЛЬНОЇ ІНТУЇЦІЇ	25
<ul style="list-style-type: none"> • Світлана СТОРОЖУК – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національний університет біоресурсів і природокористування України • Ігор ГОЯН - доктор філософських наук, професор, декан філософського факультету ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» 	
ЦІННІСТЬ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ КРИЗИ	26
<ul style="list-style-type: none"> • Наталія МОРСЬКА – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук, заступник декана історичного факультету Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 	
ЦІННІСНА РОЗГУБЛЕНІСТЬ ТА ДЕЗОРІЄНТАЦІЯ В УМОВАХ МЕДІА-ВІРУСНОГО БУМУ	29
<ul style="list-style-type: none"> • Катерина ГОНЧАРЕНКО – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова 	
ТОМІСЬКА ЦІННІСТЬ ЛЮДИНИ В УМОВАХ СУЧАСНОГО СВІТУ	31
<ul style="list-style-type: none"> • Ірина МАТВІЄНКО – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України 	
СВОБОДА, РІВНІСТЬ, БРАТЕРСТВО: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ	32
<ul style="list-style-type: none"> • Ольга ПЕЖИНСЬКА – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 	
ВЧИНОК І БУТТЯ МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ: У ПОШУКАХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ	34
<ul style="list-style-type: none"> • Ярослава КАЛЬБА – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 	
ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР	36
<ul style="list-style-type: none"> • Ганна ПРОЦИК – аспірантка Тернопільського національного 	

ЦІННОСТІ ОБ'ЄДНАНОЇ ЄВРОПИ Й УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ЩО Є ПРИЙНЯТНИМ ДЛЯ МЕНЕ ТА МОГО СЕРЕДОВИЩА	39
<ul style="list-style-type: none"> • Інна ОСИПЕНКО – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ЦІННІСТЬ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ З ПОГЛЯДУ ЖИТТЄВОЇ ПРАКТИКИ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ	41
<ul style="list-style-type: none"> • Марина ШТЕФАН – аспірантка кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди	
РОЗДІЛ 2	
АНАЛІТИКА СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР	42
УКРАЇНА–ЄВРОПА–СВІТ: ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	42
<ul style="list-style-type: none"> • Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ – доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка • Микола АЛЕКСІЄВЕЦЬ – доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ДО ОСВІТНИХ БІФУРКАЦІЙ В УКРАЇНІ: ВИПЕРЕДЖЕННЯ ЧИ «НАВЗДОГІН»?	44
<ul style="list-style-type: none"> • Світлана ЧЕРЕПАНОВА – доктор філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького	
ПРАВОСВІДОМІСТЬ ОСОБИ ЯК ШЛЯХ ДО МАТЕРІАЛІЗАЦІЇ ІДЕАЛУ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ У ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ	46
<ul style="list-style-type: none"> • Віктор САВЕНКО – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету • Наталія ІГНАТЕНКО – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ЦІННІСНІ ВИМІРИ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВІД МРІЇ ДО РЕАЛЬНОСТІ	48
<ul style="list-style-type: none"> • Андрій ГРУБІНКО – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету	
ТРАДИЦІЙНЕ ТА ІННОВАЦІЙНЕ В АКСІОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ	51
<ul style="list-style-type: none"> • Юлія МЕЛІХОВА – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого	

- **Олена ШУМЕЙКО** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА ГАРМОНІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА 53

- **Людмила ПАВЛИШИН** – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ОСНОВНІ ЦІННОСТІ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ 54

- **Любов ЛИТВИН** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ЦІННІСНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНИХ МІФІВ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 57

- **Галина ПЕТРИШИН** – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ДО ПИТАННЯ ПРО СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНІ: КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЦІННІСТЬ 58

- **Дмитро ЧОРНОМОРДЕНКО** – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України

ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ НЕСПРИЯТЛИВИХ ВИКЛИКІВ ДОВКІЛЛЯ НА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ МОДЕЛІ ДВОСТУЛКОВОГО МОЛЮСКА 60

- **Вікторія МАРТИНЮК** – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ВПЛИВ ЦІННОСТЕЙ ЖУРНАЛІСТА НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ 62

- **Олена КИРИЛІВ** – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ЗМІ НА СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ 64

- **Ольга ХОМ'ЯК** – магістранта ОПІ «Аналітика суспільних процесів» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

РОЗДІЛ 3
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНИХ ПАРАМЕТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ

- ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ НАРОДУ ЗА П.КАПТЕРЄВИМ** 65
- **Вікторія ВОРОЖБИТ-ГОРБАТЮК** – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
  - **Наталія БОРИСЕНКО** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
- ДО ПИТАННЯ ІСТОРІЇ ТЕХНІЧНОЇ ПРОПАГАНДИ І ПРОФІЛЬНОГО ПРОСВІТНИЦТВА СТУДЕНТІВ ЯК ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВИТИ В УКРАЇНІ** 67
- **Тетяна РАЗУМЕНКО** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
- РОЗВИТОК БЛАГОДІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ЯК ВИЯВ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПОЧ. ХХ СТ.** 69
- **Юрій ПЕТРИК** – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Гуманістично-Природничий університет імені Яна Длугоша в Ченстохові
- АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНУ ТРАГЕДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА ТА В. КРИЩЕНКА)** 71
- **Тамара ХОЛОША** – аспірантка Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
- ВІЙНА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ГАЛИЧИНИ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 1914-1918 РР.)** 76
- **Василь КОВБАСА** – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
- ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У РАДЯНСЬКУ ДОБУ** 79
- **Віталій ГАВУР** – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
- ФІЛОСОФІЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ЦІННІСНИЙ ОРІЄНТИР УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА** 81
- **Юлія ПРОВАЛЬНА** – студентка Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя

РОЗДІЛ 4

ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ТА СУЧАСНИЙ ДОСВІД

КОНФЛІКТ ХРИСТИЯНСЬКИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ І ДЕРЖАВИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ 83

- **Людмила СІДАК** – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ВПЛИВ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ НА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ 85

- **Марія ЛУЦЕНКО** – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЦІННІСТЬ ОСВІТИ У ФІЛОСОФІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ КИЇВСЬКОЇ ДУХОВНО-АКАДЕМІЧНОЇ ШКОЛИ 87

- **Галина ПОПЕРЕЧНА** – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ЛЮБОВ ЯК ГОЛОВНА ЦІННІСТЬ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ 89

- **Галина ГРУЦЬ** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

УКРАЇНСЬКІ ІМЕННИК: СТАНОВЛЕННЯ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ 93

- **Оксана ВЕРБОВЕЦЬКА** – кандидат філологічних наук, викладач кафедри загального мовознавства і слов'янських мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
- **Вероніка ГЛАДІЙ** – студентка факультету економіки та менеджменту Тернопільського технічного університету імені Івана Пулюя

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ У ПРАКТИКАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВИХОВАННЯ 95

- **Ірина ТИМКІВ** – кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

РОЗДІЛ 5

ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

ПРОФЕСІЙНІ ЦІННОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У КООРДИНАТАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА 97

- **Галина МЕШКО** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

- **Олександр МЕШКО** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ВИКЛАДАЧ УНІВЕРСИТЕТУ ОЧИМА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ – З ДОСВІДУ ХНПУ ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ 99

- **Світлана ЗОЛОТУХІНА** – доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У ВИХОВАННІ ТА ОСВІТІ ШКОЛЯРІВ «НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ» 101

- **Микола МОСКАЛЮК** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
- **Наталія МОСКАЛЮК** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри ботаніки та зоології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ТВОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ ПРО ТРАДИЦІЙНУ СИСТЕМУ ВИХОВАННЯ 102

- **Іван Зуляк** – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
- **Андрій Кліш** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
- **Оксана Ятищук** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 105

- **Вікторія ГЕВКО** – кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИЧНИХ ВКАЗІВОК З «ОСНОВ ОХОРОНИ ПРАЦІ» ПРИ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ 108

- **Ігор БОЧАР** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри сфери обслуговування, технологій та охорони праці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

РОЛЬ УЧИТЕЛЯ У СТАНОВЛЕННІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ШКОЛЯРІВ 109

- **Ганна КОЛІНЕЦЬ** – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	111
<ul style="list-style-type: none"> • Наталія ДЯЧУК – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ЦІННІСНІ ІКТ-ОРІЄНТИРИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ТА МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	113
<ul style="list-style-type: none"> • Марія ЗАМОРОЗ – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	115
<ul style="list-style-type: none"> • Леся ГІЛЬТАЙ – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	117
<ul style="list-style-type: none"> • Юлія БОДНАР – аспірантка Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	
ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ РОБОТИ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	119
<ul style="list-style-type: none"> • Христина БАБІЙ – магістрантка ОПІ «Аналітика суспільних процесів» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка	

Наукове видання

II Міжнародна науково-практична конференція

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ В СУЧАСНОМУ СВІТІ:
ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА ПРАКТИЧНИЙ ДОСВІД**

Збірник тез

Усі матеріали друкуються за авторською редакцією

Підписано до друку 23.06.2020.

Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний 70 г/м². Друк електрографічний.

Умов.-друк. арк. 7,56. Обл.-вид. арк. 11,39

Тираж 100 примірників. Замовлення № 06/20/2-6.

Видавець та виготувач:

ФОП Осадца Ю.В

м. Тернопіль, вул. 15 Квітня, 2Д/10

тел. (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої
справи до державного
реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.*

